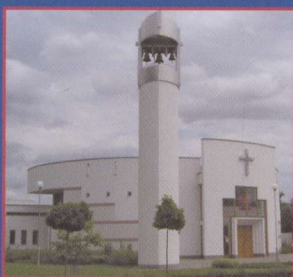

PONS STRIGONIENSIS

STUDIA

MC

170.430

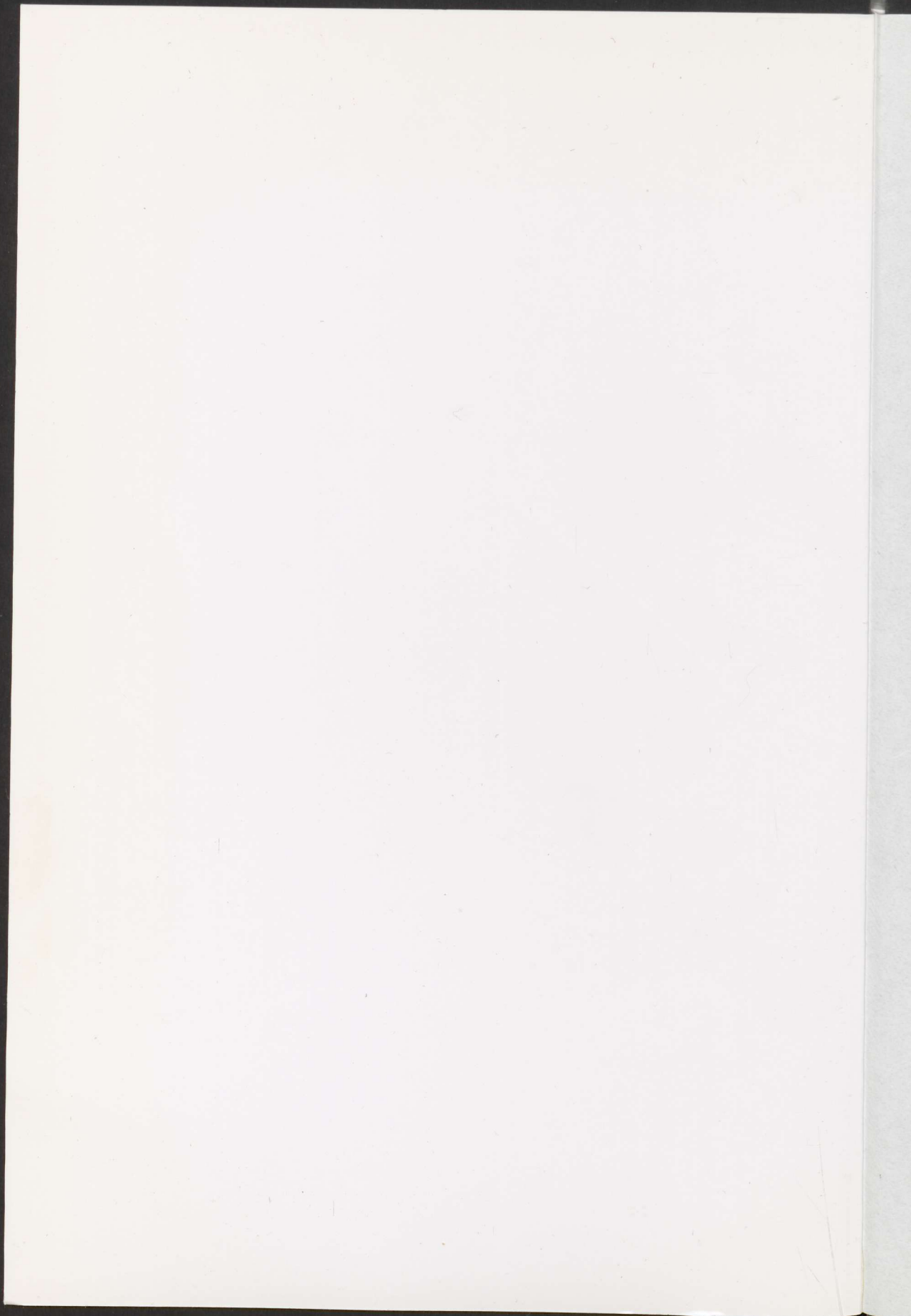

Halász Iván

BEVEZETÉS A MODERN SZLOVÁKIA TANULMÁNYOZÁSÁBA

A modern Szlovákia kézikönyve

BEVEZETÉS A MODERN SZLOVÁKIA TANULMÁNYOZÁSÁBA

PONS STRIGONIENSIS

Studia

X.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép-Európa Intézete és
a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport sorozata

Sorozatszerkesztő
Käfer István

1. Ivan Halász

CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT

Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

2. DEO GRATIAS

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati Egyetem
millenniumi ünnepi találkozója

3. Jozef Haľko

A CSEHSZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ

Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására
Csehszlovákiában

4. A CSEH BAROKK ÚJ INTERPRETÁCIÓI

Nemzetközi konferencia, Piliscsaba, 2003. május 12–13.

5. József Borovi

ROZDELENIE OSTRIHOMSKEJ ARCIDIECÉZY

6. Kovács Anna

A SZLOVÁKOK ÉLETE ÉS KULTÚRÁJA BUDAPESTEN

A DUALIZMUS KORÁBAN (1867–1918)

7. „HALÁLOM UTÁN NEM FOG MINDEN AKARATOM SZERINT TÖRTÉNNI”

Dokumentumgyűjtemény Pázmány Péter sírhelyéről

8. Mészáros Andor – Beke Márton

BEVEZETÉS A BOHEMISZTIKÁBA

9. MAGYAR–SZLOVÁK TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK

10. Halász Iván

BEVEZETÉS A MODERN SZLOVÁKIA TANULMÁNYOZÁSÁBA

A modern Szlovákia kézikönyve

Halász Iván

BEVEZETÉS A MODERN SZLOVÁKIA TANULMÁNYOZÁSÁBA

A modern Szlovákia kézikönyve

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép-Európa Intézet
Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport

Piliscsaba–Esztergom, 2008

Készült az OKM
és a Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport támogatásával.

A kötet összeállításában közreműködött és a mellékleteket készítette Käfer István
Lektorálta Käfer István
A kötet képanyagát készítette Halász Iván

© Halász Iván, 2008
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008

ISSN 1588-2322
ISBN 978-963-9206-58-8

A címlapon a következő képek láthatók (fentről lefelé és balról jobbra haladva):
Pozsony vára, a szlovák zászló az ENSZ székháza előtt (New York), modern katolikus
templom Léván, a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának épülete.
A hátoldalon Léva várának romjai és
a Garam folyó „Szlovák Kapunak” nevezett szakasza látható.

Felelős kiadó Nagy László dékán

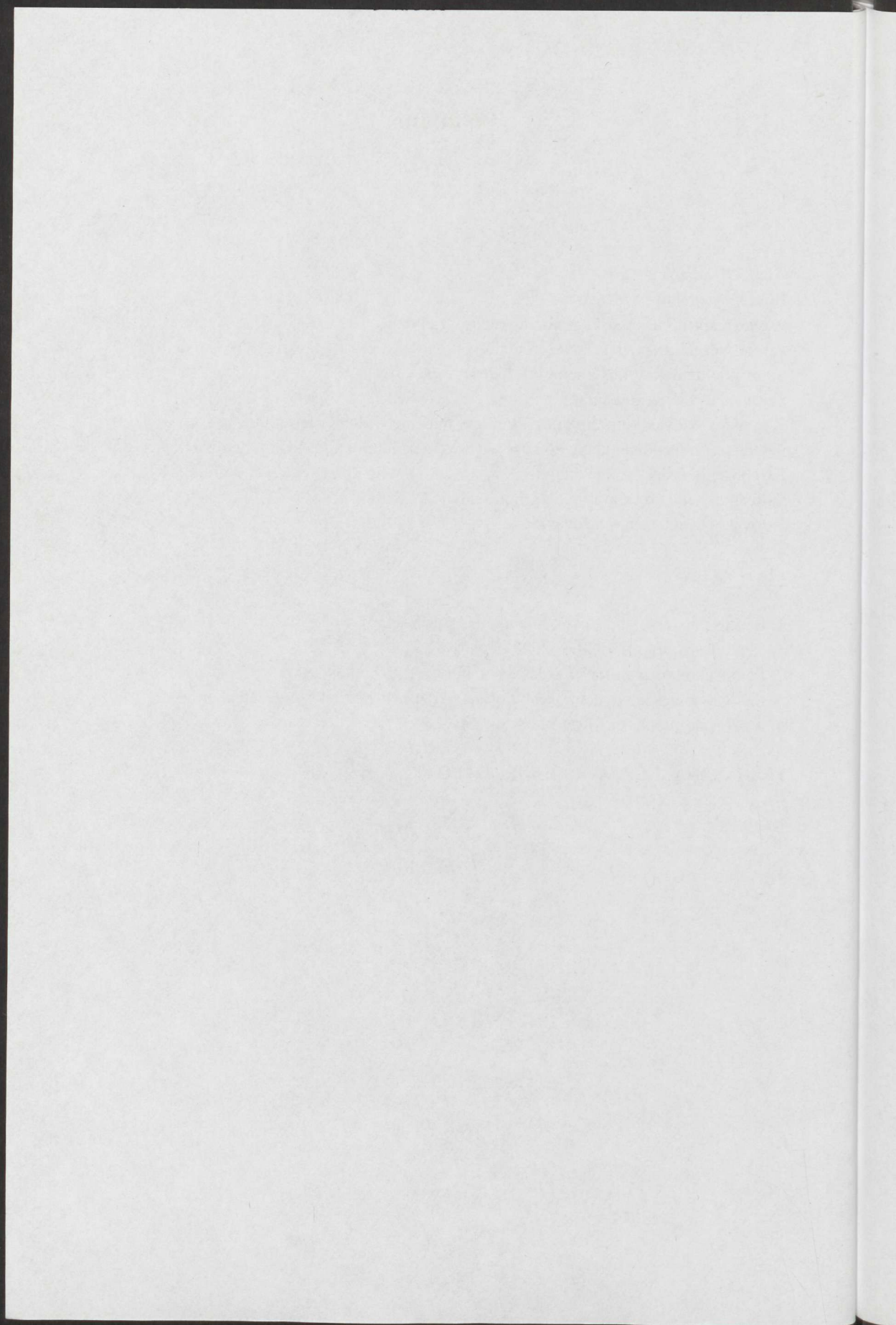

2008

Tördelési és nyomdai munkák *mondAt Kft.*, Budapest
www.mondat.hu

Tartalom

Előszó	7
Alapvető adatok	10
Rövid történelmi bevezetés	11
A rendszerkritikus „másként gondolkodás” tradíciói	13
A rendszerváltás kezdete és a fordulat évei	15
Szlovákia demokratikus közjogi fejlődése	17
Szlovákia és a regionalizmus	24
A modern szlovák külpolitika és a külügyi intézményi háttér létrejötte	30
A rendszerváltás utáni alapvető gazdasági és társadalmi változások jellemzői	35
Kisebbségi kérdés Szlovákiában	42
Szlovákia nemzeti és kulturális szimbólumai	46
Szlovákia és a külföldi szlovákok	57
MELLÉKLETEK	63
1. Fontosabb adatok a szlovák államhatalmi szervekről és a választásokról 1989 és 2007 között	65
2. Fontosabb társadalmi és gazdasági adatok	67
3. Szlovákia tagsága a jelentősebb kormányközi nemzetközi szervezetekben	72
4. A szlovák himnusz szövege	73
FELHASZNÁLT ÉS JAVASOLT IRODALOM	74
KÉPEK	77

Előszó

Áginak ajánlom

E kötet legfőbb törekvése a Szlovákiával, illetve a szlovákokkal foglalkozó egyetemistáknak, doktoranduszoknak, kutatóknak és más érdeklődőknek *a Szlovákiában 1989 és 2007 között végbement főbb események és folyamatok* rövid, áttekinthető és olvasható formában történő bemutatása. Nem szorosan vett eseménytörténet, hanem inkább azon *meghatározó tendenciák prezentálása*, amelyek 1989 után jellemezték a szlovák fejlődést. Olyan konkrét információkat is nyújt, amelyek e tendenciákat szemléltetik és alátámasztják.

Kelet- és Közép-Európa-szerte nemsokára megemlékezések lesznek a rendszerváltás huszadik évfordulójáról. Húsz év nem rövid idő. Körülbelül annyi idő telt el az első világháború befejezése és a második világégés kezdete között. Ezt az időszakot a történelemszakma kompakt egésznek tekinti. Ma még nem tudható, mi lesz az 1989-ben kezdődött periódusnak következő korszakhatára. Az akkor kezdődött korszak még nem lezárt egység, jellemzőinek elemzése tehát nem is a történészek dolga, mégsem árt egy kis visszapillantás az elmúlt közel két évtizedre.

Természetesen *Szlovákia sem elszigetelten fejlődött*, hanem az egész kelet- és közép-európai régióval, sőt egész Európával és a világgal együtt. Számos folyamat és esemény 1989 és 2007 között egyetemes vagy legalábbis regionális jellegű, de minden rendszerváltó országnak vannak *jellegetes sajátosságai is*.

Az elmúlt két évtized korszakolása érthető módon hosszú viták tárgya lehet, mégis hasznos legalább e kötet jobb megértése érdekében. A rendszerváltást követő *első években tulajdonképpen az új rendszer intézményi megalapozása folyt*. Ekkor születtek az új demokratikus alkotmányok, garanciálisan körülbástyázták az emberi jogokat, kialakultak az új pártrendszerek, és elfogadták az első olyan jogszabályokat, amelyek lehetővé tették az 1989 után kezdődött mélyreható gazdasági és szociális változásokat. Nem utolsósorban ebben az időszakban zajlott le az ún. szocialista föderációk felbomlása, és egy sor új nemzetállam született, köztük a Szlovák Köztársaság is. Ez a kezdeti alapozó időszak döntően az 1989 és 1993/1994 közötti első választási ciklusra tehető.

A második periódus, amely nagyjából 1994 körül kezdődött és az országoktól függően 1998-ban vagy 2000-ben fejeződött be, *döntően a tulajdon átruházásról szólt*. Ekkor zajlott a térség igazán nagy gazdasági és szociális átalakulása. Ennek a folyamatnak sok arca és megnyilvánulási formája volt. Egyes országokban főleg a külföldi tőke profitált ebből, másutt nagyobb szóhoz jutottak a helyi szereplők. Ez a korszak azonban az állami struktúrák komoly gyengülésével járt, elharapózott a korrupció, a szervezett bűnözés. A történelmi tapasztalat is az, hogy az új tulajdonosi szerkezet kialakulása rendszerint nem számít túlzottan elegáns és békés folyamatnak.

Társadalmi és politikai reakcióként az *1998 után* hatalomra került kormányok és politikai erők, különösen ha nem ők maguk szervezték a tulajdonátruházást, *megpróbálták legalább részben visszaállítani az állami intézmények tekintélyét*, úgymond menteni a még menthetőt, valamint újból kézbe venni a kezdeményezést. Ezt a folyamatot az

egy-
es országokban sokszor nagyon is eltérő történelmi és társadalmi háttérű, illetve ide-
ológiai csoportok és pártok vezényelték le – néhány helyen szociáldemokraták, másutt
jobbközép konzervatívok, de volt olyan is, hogy liberális reformerek, közigazgatási és
erőszakszervezetek csendes hatalmi koalíciója vállalta a feladatot.

Nehezebb periodizálni az ezután következő időszakot. Egyrészt a kellő történelmi
távolság hiánya miatt, másrészt azért, mert ezután az ún. tranzíciós, azaz az átalakuláson
átment *térség kezdett veszíteni sajátosságaiból, és egyre inkább új egyetemes vagy glo-
bális kihívások elé nézett.* Ennek ellenére talán megkockáztatható az a kijelentés, hogy
legalább Közép-Európában a 2002 utáni időszak fő kérdése az *euroatlanti integráció be-
fejezése* és különösen az *Európai Unióba való belépés* volt. Ami utána történt, az már
nem múlt, hanem jelen. A közép-európai térség és azon belül Szlovákia is keresi a he-
lyét a megváltozott körülmények között, és keresi azt a modellt, amellyel legjobban tud
alkalmazkodni az új globálizált korszak vélt vagy valós kihívásaihoz.

Szlovákiában az első időszak egy része még Csehszlovákia idejére esett. Megtör-
téntek a legfontosabb közjogi és intézményi változások, elindult a privatizáció és a rep-
rivatizáció. E tekintetben a legnagyobb változások 1994 és 1998 között történtek. Az
1998-as választások után az új hatalom megpróbálta legalább részben orvosolni a főbb
problémákat és kilengéseket, de igazából behatárolt kényszerpályán mozgott. Részben
ezért is kénytelen volt jobban a külföld felé nyitni és onnan vonni be a szükséges forrá-
sokat. Amíg tehát az *előző ciklus a helyi milliomos réteg megeremlése jegyében zajlott,
a másodikat inkább a külföldi tőke csábítása jellemezte.* Közben Szlovákiának le kellett
dolgoznia azt a hátrányt, amit bonyolult belpolitikai viszonyai miatt az 1990-es évek fo-
lyamán felhalmozott. Ezt az akadályt végül is sikeresen vette, amiről a 2004-ben bekö-
vetkezett uniós csatlakozás is tanúskodik. Az ország forrásai azonban a reformok során
komolyan kimerültek, így Szlovákia válaszfut elé került. Erre a 2002 utáni jobbközép
kormányzat „*az állam jellegének megváltoztatása*” elnevezésű radikális reformsorozat
végrehajtásával reagált, amely látványos gazdasági eredményeket és súlyos társadalmi
feszültségeket eredményezett. A szlovák reform ugyanis a gazdasági növekedés érdeké-
ben nagyon komoly mértékben visszaszorította az állam szerepét a szociális szférában.

A szlovák fejlődés tárgyalása során nem szabad elfelejteni, hogy sok más térségbeli
államtól eltérően Szlovákiának nemcsak reformokat kellett végrehajtania, hanem tulajdon-
képpen meg is kellett születnie mint államnak, hiszen önállóságát csak 1993 elején szerez-
te meg. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a gyakran hangoztatott mentség, miszerint Szlová-
kia fiatal állam, azért kell neki sok dolgot megbocsátani, nem állja meg a helyét, hiszen a
mai Szlovákia területe hosszú állami, ha nem is tisztán szlovák múlttal rendelkezik. 1993
előtt is államhatalom szervezte a terület és a lakosság életét, minden eltérő híresztelés el-
lenére döntően a helyi káderekre támaszkodva. Így volt ez a Magyar Királyság esetében és
még inkább Csehszlovákia alatt. 1968-tól kezdve a föderáció körülményei között egyértel-
műen folyt a szlovák államhatalmi és közigazgatási struktúrák kiépítése. *A modern szlovák
államiság létrehozása tehát egyáltalán nem volt „zöldmezős vállalkozás”.*

A független állammá válási folyamat bonyolultságát nem szabad alábecsülni. Az új ál-
lam ugyanis nemzetállamként akart megszületni, mint a legtöbb európai ország, de már dön-
tően poszt nacionális korban és kulturálisan meglehetősen fragmentált társadalomban. Nem

szabad elfelejteni, hogy *Szlovákia a közép-európai térség nemzetiségileg és vallásilag egyik legheterogénebb állama*. Ebből nagyon sok feszültség keletkezett. Az 1990-es években voltak időszakok, amikor a szlovák fejlődés, enyhébb formában ugyan, jobban hasonlított arra, ami a Balkánon vagy az egyes posztszovjet utódállamokban zajlott, mint a közvetlen szomszédságban lévő visegrádi országokban. *Szlovákia mély társadalmi, szellemi és közigazgatási struktúrái* azonban mégis inkább *közép-európaiak* voltak, ami megakadályozta, hogy az országban még nagyobb „balkáni” túlkapásokra kerüljön sor. *Végül ezek a közép-európai „mélyrétegek” győzedelmeskedtek a néha valóban bizarr politikai felszín fölött.*

Itt most a modern Szlovákia kis kézikönyvéről van szó, Szlovákia pedig többnemzetiségű ország. Ennek ellenére az egyes írások döntően a szlovák fejlődésre és aspektusokra koncentrálnak. Végül is a szlovák nemzet és annak politikai tradíciói és szimbólumai a meghatározóak az 1993-ban keletkezett független államban. Ahol szükséges, utalás lesz más nemzetiségek helyzetére és törekvéseire, sőt egy egész fejezet foglalkozik a nemzetiségi kérdés szlovákiai szabályozásával.

Budapest, 2008. június 10.

Halász Iván

Alapvető adatok

Hivatalos elnevezés: Szlovák Köztársaság (Slovenská republika)

Létrejött: 1993. január 1.

Belépés az Európai Unióba: 2004. május 1.

Főváros: Pozsony/Bratislava (428 672 lakos)

Terület: 49 034 km²

Lakosság: 5 379 455 fő (2001)

Népsűrűség: 110 fő/1 km²

Átlagéletkor: férfiak 69,5; nők 77,6 év

Hivatalos nyelv: szlovák (bizonyos feltételekkel a kisebbségi nyelvek is)

Pénznem: szlovák korona (koruna, rövidítve SK), 1 korona 100 fillér (halier), 2009. január 1-től euró

Nemzetiségi viszonyok: szlovák 85,79%, magyar 9,68%, roma 1,67%, cseh és morva 0,87%, ruszin, ukrán és orosz 0,68%, német 0,10%, lengyel 0,05%, egyéb 1,16% (2001)

Vallások: római katolikus 68,9%, evangélikus 6,9%, görög katolikus 4,1%, református 2,0%, görögkeleti/ortodox 0,9%, egyéb 1,2%, felekezet nélkül 13,0% (2001)

Szomszédos államok és határszakaszok: Ausztria 107,1 km, Cseh Köztársaság 251,8 km, Lengyelország 541,1 km, Magyarország 654,7 km, Ukrajna 97,9 km

Az ország legmagasabb pontja: Gerlachfalvi csúcs (Gerlachovský štít) 2655 m

Az ország legalacsonyabb pontja: a Bodrog folyó torkolata 94 m tengerszint fölött

Leghosszabb folyó: Vág (Váh) 378 km

Jelentősebb városok: Kassa/Košice (240 915 lakos), Eperjes/Prešov (92 687 lakos), Nyitra/Nitra (87 357 lakos), Zsolna/Žilina (86 357 lakos), Besztercebánya/Banská Bystrica (84 919 lakos), Nagyszombat/Trnava (70 191 lakos), Túrócszentmárton/Martin (60 772 lakos), Trencsén/Trenčín (58 872 lakos), Poprád/Poprad (55 037 lakos), Privigye/Prievidza (54 405 lakos), Zólyom/Zvolen (44 328 lakos)

Közigazgatási-területi beosztás: 8 kerület (kraj), 79 járás (okres), 138 város (mesto) és 2883 község (obec)

Rövid történelmi bevezetés

A szlovákok sokáig más népekkel együtt, rendszerint többnemzetiségű államokban éltek. Igaz, a 18. század végén szétszakított lengyelektől eltérően többnyire egy államhoz tartoztak. Ez 1918 előtt az Osztrák–Magyar Monarchia részét alkotó Magyar Királyság, azután pedig a Csehszlovák Köztársaság volt. 1939 és 1944 között Szlovákia önálló állam lett ugyan, de teljesen kiszolgáltatott a hitleri Német Birodalomnak, így csak jogi értelemben beszélhetünk állami és nemzeti szuverenitásáról, gyakorlatilag nem. A második világháború után újjáalakult Csehszlovákia, amely kezdetben az ún. *aszimmetrikus modell*t valósította meg (Szlovákiának korlátozott autonómiája volt a köztársaságon belül), majd 1968-tól kezdve a csehek és a szlovákok *föderatív államot* alkottak.

A csehszlovákiai rendszerváltás kezdetét döntően 1989-hez kötik, amikor az 1989. november 17-i *prágai diáktüntetés* szétverése miatt kezdődő utcai demonstrációk nyomása alatt a kommunista rezsim meghátrálásra kényszerült, és elkezdődhettek a mélyreható gazdasági, társadalmi és politikai reformok. A következő fontos állomás az ország történetében 1993. január 1-je, amikor is a hosszú viták lezárásaként megszületett a *független és szuverén Szlovák Köztársaság*, amely 2004. május 1-jén, azaz mintegy 11 évnyi önálló és teljesen független lét után *belépett az Európai Unióba*, amelynek azóta is szerves része.

Erre a rövid és sok evidens államjogi tényt felsoroló bevezetésre azért van szükség, hogy jobban érzékelhessük: Szlovákia és lakossága azon országok és népek közé tartozik, amelyek a más nemzetekkel szoros és interaktív viszonyban fejlődtek. Ez igaz a szlovák közjogra és politikára, valamint a gazdaságra, társadalomra és kultúrára is.

A szlovákiai rendszerváltás folyamatát sem lehet megérteni a fenti tények figyelmen kívül hagyásával. A lakosság 1948 óta a kommunista párt által vezetett *állampárti* diktatúrában élt. Hivatalosan minden hatalom a dolgozó népé volt. Gyakorlatilag viszont Csehszlovákia Kommunista Pártjának szűk körű vezetése irányította az országot, többé-kevésbé a Moszkvából érkező utasításoknak megfelelően.

Ezt az időszakot több fontos folyamat jellemezte. A kommunista párt saját doktrínáinak és gyakorlati hatalmi elképzeléseinek megfelelően megpróbálta átalakítani az addig kialakult, a demokratikus és antidemokratikus hagyományokkal egyaránt rendelkező, ugyanakkor viszonylag elmaradott és sok tekintetben még tradicionális társadalmat. A gazdaság- és társadalompolitika területén a legfontosabb intézkedés a gyors és néha erőltetett *iparosítás* volt, amely az 1950-es évektől *komoly urbanizációs folyamatot* vont maga után. Ez átalakította az ország képét és a lakosság összetételét. Ezenkívül ezek a folyamatok kihatottak az emberek mentalitására is. A korábban inkább agrárius, mélyen vallásos és a mindennapokban meglehetősen konzervatív Szlovákia sok tekintetben modernizálódott. Ennek voltak pozitív és negatív hatásai. Az iparosítás és a városba költözés nagyon sok embernek komoly társadalmi felemelkedést jelentett, civilizáltabb életformát, ugyanakkor sok tradicionális kötelék megszakítását, illetve komoly ökológiai gondokat is. Ez minden modernizációs folyamat velejárója.

A homogenizáló állampárti diktatúra megpróbálta megtörni és semlegesíteni azokat az erőket és hagyományokat, amelyek potenciálisan veszélyeztették uralmát. Ez nemcsak az ellenzéki politikai pártokra és mozgalmakra vonatkozott, hanem az egyházra, a civil társadalomra és a kultúrára egyaránt. Ugyanakkor egész Csehszlovákia egyik legfontosabb belpolitikai kérdése a *cseh–szlovák viszony rendezése* volt.

A második világháború utáni *szlovák politikai elit* többsége – többé-kevésbé tekintet nélkül pártállásra – *elutasította* a korábbi hivatalos állami doktrínát, *az egységes csehszlovák nemzet elképzelését*. Ehelyett Szlovákiának egyenrangú pozíciót követelt az átalakított, lehetőleg szövetségi csehszlovák államban. 1945 után viszont a már említett *aszimmetrikus modell* alakult ki, amelyben az országos, döntően prágai székhelyű államhatalmi szervek (köztársasági elnök, nemzetgyűlés, kormány) mellett, vagy inkább azok alatt Pozsonyban működtek az autonóm szlovák szervek (Szlovák Nemzeti Tanács, Megbízottak Testülete). Ezeknek viszont nem voltak csehországi megfelelői. Bár a szlovákiai autonóm szervek soha nem szűntek meg, hatáskörük a homogenizáló kommunista diktatúra logikájának köszönhetően folyamatosan szűkült. Ez újabb feszültségeket szült a kommunista elit vezető csoportjai, illetve értelmiségi-szakértői támogatóik között. Ehhez járult a szlovák kommunista értelmiség egyes részeinek politikai „lefejezése” az 1954 előtti ún. burzsoá nacionalista perekben.

A fentiek tükrében tehát nem meglepő, hogy az ún. *szlovák kérdés*, amikor arra lehetőség nyílt, rögtön napirendre került. Ez 1968-ban következett be, amikor az egész országban elindult a *demokratizálódási és megújulási reformfolyamat*. Elindulását egyébként sok tekintetben lehetővé tette az a szövetség, amelyet a cseh szellemi és gazdasági (kommunista) reformerek az év elején kötöttek a helyzetükkel és az előző (egyébként inkább cseh dominanciájú) pártvezetéssel elégedetlen szlovák politikusokkal. Az új főtitkár Alexander Dubček lett, aki korábban Szlovákia Kommunista Pártjának első embere volt. A föderáció kérdése most nagyon komolyan napirendre került, sőt konkrét szakértői és politikai tárgyalások kezdődtek róla. Közben viszont a *Varsói Szerződés csapatai 1968 augusztusában megszállták az országot* és visszafordították az egész demokratizálódási folyamatot, de ez nem volt hatással a csehszlovák föderációról szóló tárgyalások végkimenetelére. 1968 októberében elfogadták az erről szóló alkotmányerejű törvényt, és 1969-től kezdve a *Csehszlovák Szocialista Köztársaság két hasonló közjogi szerkezettű szocialista tagköztársaságból állt – a Cseh Szocialista Köztársaságból és a Szlovák Szocialista Köztársaságból*. Ez a szlovák törekvések komoly sikerét jelentette ugyan, de mindez nem sokat változtatott azon, hogy az új, magát *normalizációs*nak nevező kurzus értelemszerűen a diktatúra és a döntéshozatali centralizáció megerősödését jelentette.

A reformfolyamathoz hasonlóan a normalizációs kurzusnak is több szlovák származású prominense volt, köztük maga az új főtitkár és egyben a köztársasági elnök, *Gustáv Husák*. Az ultrakonzervatívnak számító Vasil Biľák ideológiai titkár is a szlovákiai pártvezetésből érkezett. Sok szlovák közigazgatási és pártember jelent meg a prágai székhelyű szövetségi apparátusokban és hivatalokban, *Pozsonyban pedig megindult a komolyabb vezető szlovák köztársasági bürokrácia kialakulása*. Viszonylag sok pénz áramlott az ország keleti felébe, ezzel egyidejűleg viszont politikailag eliminálták, és sokszor egzisztenciálisan is ellehetetlenítették a korábbi reformkurzus híveit és a Szovjetunió vezette beavatkozás ellenfeleit.

A rendszerkritikus „másként gondolkodás” tradíciói

Mindezek a tények fontosak a szlovákiai antikommunista és rendszerkritikus „másként gondolkodás” történetének megértése szempontjából. A kommunista diktatúra közismer-ten leszámolással kezdődött a valós és vélt ellenfelekkel, sokszor csak preventív céllal, döntően az 1940-es évek végén és az 1950-es évek folyamán. E megtorlások és retorziók a társadalom nagyon sok szegmensét érintették, bár nem mindig azonos mértékben. Az erőteljes nyomás alatt nem igazán maradtak, maradhattak meg azok a csoportok, amelyek esetleg nyíltan, a nyilvánossághoz fordulva bírálták volna a vezetést. Az 1960-as években a kultúra – főként a szépirodalom – szolgált arra, hogy óvatos kritikákat fogalmazzon meg. Ezen időszak csúcspontját az ún. *prágai tavasz* jelentette, a már említett 1968-as esztendőben, amelyet azonban ismét megtorlások és retorziók újabb hulláma követett, igaz, az 1950-es éveknél jóval enyhébb, bár így is veszélyes formában.

A retorzió Szlovákiát is érintette, annak ellenére, hogy a sajátos klientelistikus és néha „családiasabb” (nepotistább, protekcionista, illetve „parochiális”) viszonyainak köszönhetően az 1968 utáni leszámolások valamivel enyhébb formát öltöttek, mint Cseh- és Morvaországban. Emiatt kevesebb embert deklasszáltak teljes mértékben (azaz az érintett személy például vezető akadémikusból nem kazánfűtő vagy ablaktisztító, hanem könyvtáros lett). Sok félreállított embernek aztán „megfelelő” viselkedés esetében megengedték a visszatérést. Ezek a dolgok többnyire a szerencsén, a konkrét személy alkalmazkodóképességén és főként a jó kapcsolatokon múltak. A szlovákiai politikai vezetés ezzel az „enyhébb” megtorlási politikával potenciális ellenzékének, illetve inkább annak tagjainak több választási lehetőséget és főleg több vesztenivalót hagyott, mint a prágai leszámolókat saját áldozataiknak. Az 1970-es évektől kezdve ez komoly hatással volt az ún. helsinki folyamat következtében az egész szocialista régióban formálódó *demokratikus és emberjogi ellenzéki mozgalmak* szlovákiai csoportjainak erejére, összetételére és külső megjelenésére.

A csehszlovákiai „másként gondolkodás” egyfajta zászlóshajója az 1977-ben alakult, döntően értelmiségi *Charta '77* mozgalom volt. A Charta eredetileg egy aláírásra folyamatosan rendelkezésre álló nyilatkozat volt, amelyben az aláírók – leegyszerűsítve – arra hívták fel a hatalmat, hogy legalább saját törvényeit és nemzetközi kötelezettségvállalásait (azaz a Helsinkiben 1975-ben aláírt ígéreteket és dokumentumokat) vegye komolyan. Az aláírókat *chartistáknak* hívták. Voltak köztük megrögzött antikommunisták, volt reformkommunisták, az emberi jogok liberális és más indíttatású követelői, vallási aktivisták, rendszerkritikus baloldali marxisták stb. Két mozzanat nagyon fontos: egyrészt a *chartizmus* mindvégig inkább értelmiségi másként gondolkodó mozgalom maradt (a magyar demokratikus ellenzékhez hasonlóan), és soha nem sikerült olyan tömegmozgalommá kinőnie magát, mint amilyen Lengyelországban a Szolidaritás szakszervezet és mozgalom volt. Másrészt a Chartának viszonylag kevés szlovákiai aláírója volt, főleg az első időszakban. Ennek több, különböző szintű és hátterű oka volt (például a szervezés Prága-centrikussága, személyes ismeretek, eltérő hagyományok stb.), de a magyarázatnál valószínűleg nem lehet kihagyni a fent már említett tény, miszerint Szlovákiában valamivel enyhébbek vol-

tak a retorziók, így az aláírók egzisztenciálisan többet kockáztattak volna, mint a sokszor „teljesen padlóra küldött” csehországi társaik.

A Charta '77 szlovákiai aláíróinak többsége egyébként a reformkommunista és a polgári liberális táborból érkezett (például Miroslav Kusý, Hana Ponická, Milan Šimečka), kevésbé a konzervatív vagy nacionalista ellenzéki szárnyból. Az utóbbiak között néhányan a háború alatti *Tiso-féle szlovák állam hívei voltak, vagy legalábbis az önálló szlovák államiság megteremtésének lelkes szorgalmazói* (például Pavol Čarnogurský és a háború alatti néppárti szlovák értelmiségi elit nagy része). Velük nehezebben találtak közös nevezőt az inkább a csehszlovák demokráciában gyökereiket keresők vagy a kiábrándult marxista gondolkodók. Külön csoportot alkottak a *vallásgyakorlásért harcba szálló (döntően) katolikus ifjúsági és értelmiségi aktivisták* (például František Mikloško) és azok ügyvédjei (Ján Čarnogurský). Ez utóbbi tábor alkotta talán az amúgy nem túl erős szlovákiai másként gondolkodás legnagyobb, bár publicisztikailag nem mindig leginkább reprezentált részét. Ehhez az irányzathoz kötődik az 1980-as évek második felének egyik legelső nyilvános demonstrációja, az ún. *pozsonyi gyertyás tüntetés* 1988 márciusában, amelyen a több ezer békés hívő új püspökök kinevezését és nagyobb vallásszabadságot követelt. Az egyes csoportok között volt átjárás és volt köztük kapcsolat is.

Meg kell említeni még a magyar kisebbség másként gondolkodóit is, köztük például az 1945 és 1948 közötti hontalanság éveit irodalmilag feldolgozó Janics Kálmánt, a kisebbségi jogi aktivistát, Duray Miklóst és a fiatal, többnyire liberális érzelmű pozsonyi magyar értelmiségieket. Végül az 1980-as években a legálisan működő környezetvédelmi ifjúsági csoportok és szervezetek körül formálódni kezdett a legalitás és illegalitás határán mozgó *ökologista zöld ellenzék*, amely az atomerőművek építésének erőltetését és részben a bős–nagymarosi gát építését kritizálta. (Ide tartozott például az 1989 novemberében a tüntetések szervezésében fontos szerepet vállaló Ján Budaj vagy a mai napig következetesen zöld Mikuláš Huba.)

A rendszerváltás kezdete és a fordulat évei

Amikor az 1989. november 17-én Prágában szétvert békés diáktüntetés után országszerte elindult a tiltakozási hullám, Szlovákiában nagyjából az említett csoportok tudtak e mozgalom élére állni. Igaz, nem egyedül, hanem más, a hivatalos, félhivatalos és illegális tudomány, kultúra értelmiségéből érkező vezéralakokkal együtt.

A csehszlovákiai rendszerváltás hosszú ideig készült, és viszonylag későn kezdődött. *A kommunista pártból ugyanis hiányzott az a reformer garnitúra, amely felismerhet-e volna az időben történő tárgyalások előnyeit.* 1989 elején még mindig azok a vezetők ültek a meghatározó posztokon, akik az 1968-as reformfolyamat szellemi hagyatékának felszámolásában szereztek „érdemeket” és a normalizációs rendszerből nyerték legitimitásukat. A társadalom és főleg a nonkonform és másként gondolkodó értelmiség azonban már mozgolódott, így a változások 1989 végén a levegőben voltak. Minden nagyobb állami és nemzeti ünnep alkalmából Prágában kisebb-nagyobb tüntetésekre került sor. Pozsony csendesebb volt. Az ún. gyertyás tüntetést leszámítva nagyobb megmozdulásokra nem került sor. *A végső lökést az 1989. november 17-i diáknapi, eredetileg engedélyezett és legális, de fokozatosan kormányellenessé átalakuló tüntetés rendőri szétverése adta meg a rendszernek.* Ezek után kezdődött el ugyanis az egyetemisták és a velük szolidáris színészek sztrájkja, amelyhez később csatlakoztak más szakmák is. Körülbelül két hét leforgása alatt már nem ezrek, hanem tíz- és százezrek tiltakoztak a csehországi és szlovákiai városok főterein. A hatalom tárgyalásra kényszerült.

A tárgyalások megkezdése fontos mozzanata a folyamatnak. Annak ellenére, hogy a változásokat végső soron az utca nyomása kényszerítette ki, *a hatalomátadás nem összeomlásszerűen történt, hanem kétoldalú tárgyalások alapján.* Ennyiben Csehszlovákia is követte a lengyel és a magyar példát, csak más körülmények között. A régi hatalom és az ellenzék megállapodott egy rövid átmeneti időszakban, amely alatt közösen fogják kormányozni a szövetségi államot és mindkét nemzeti köztársaságot, megváltoztatják az alkotmány legproblematisabb pontjait és előkészítik a demokratikus választásokat. Annak érdekében, hogy az ellenzéknek is legyenek az ellenőrzést biztosító hatalmi pozíciói, *még a régi szövetségi törvényhozás választotta köztársasági elnökké 1989. december végén Václav Havel drámairót, az ellenzék vezérét.* (Másik lehetőségként felmerült Alexander Dubček, a prágai tavasz emblematikus személyisége, de ezt a variációt a radikálisabb ellenzékiek elutasították, ezért őt „csak” a Szövetségi Gyűlés elnökévé választották.) *Szlovákiában a kormányfő a régi hatalmat képviselő Milan Čič lett, aki azonban fokozatosan átment a győztesek táborába, belügyminiszter pedig az ellenzék jelöltjeként Vladimír Mečiar vállalati jogász lett.*

Ebben az első átmeneti időszakban komoly átrendeződésekre került sor. Ekkor alakult ki a szlovákiai politikai paletta néhány mai napig meghatározó pártja, illetve ekkor tűnt fel egy-egy fontos szereplője. *Már ebben a kezdeti szakaszban markánsan jelentkeztek Szlovákia egyes sajátosságai* a cseh tartományokkal szemben. Szlovákia ugyanis bizonyos szempontból bonyolultabb és főleg heterogénebb társadalmi szerkezetű, mint az 1945

utáni modern Cseh- és Morvaország. Például *összetettebb az etnikai szerkezete* (lásd a több mint félmillió, komoly öntudattal rendelkező magyar kisebbséget, illetve a komoly szociális gondokkal küszködő romákat), *vallási képe tagoltabb* (a domináns római katolikusok és a történelemben, illetve a mai szellemi életben is markáns pozíciókkal rendelkező evangélikusok mellett élnek itt magyar reformátusok, ruszin vagy szlovák görög katolikusok, görögkeletiek stb.), *nagyobbak a regionális különbségek, erősebbek a lokális és regionális identitások, problematikusabb a lakosság egy részének a második világháborúhoz és az akkori szlovák államisághoz való viszonya* stb. A szlovákok körében *másként élt a kommunista modernizáció emléke* is. Sokan kevésbé kritikusak e tekintetben, mint a Morva folyón túli területeken élők, hiszen az iparosítással és az urbanizálással járó általános modernizációs időszak éppen az 1950-es és 1960-as években volt.

Ez a bonyolultság és összetettség rögtön a fordulatot hozó novemberi napokban jelentkezett. A cseh és morva területektől eltérően, ahol a változásokat majdnem mindenütt a *Polgári Fórum* (OF – Občanské fórum) nevű rendszerváltó mozgalom alapszervezetei végezték, Pozsonyban a szlovák reformértelmiséget tömörítő *Nyilvánosság az Erőszak Ellen* (VPN – Verejnost' proti násiliu) nevű szervezet mellett megalakult a magyar kisebbségi értelmiségieket összefogó *Független Magyar Kezdeményezés* (FMK). Kassán először a prágai modellt követve létrehozták a Polgári Fórum helyi szervezetét, amely csak néhány nappal később csatlakozott a VPN-hez és felvette annak nevét és logóját. Az országban hagyományosan erős politikai katolicizmus tradíciójára és a keresztény másként gondolkodók tekintélyére támaszkodva hamar *elkezdődött a szlovák kereszténydemokrácia építése*. 1990 tavaszán megalakult a szlovák függetlenségi és kisebbségellenes nacionalizmust meglovalgó *Szlovák Nemzeti Párt*. A korábbi környezetvédő szervezetekből jött létre, majd a köztársasági parlamentbe is bekerült a *Zöldek Pártja*. Ezzel párhuzamosan *zajlott a kommunista párt szlovákiai részének átalakulása, „baloldali demokratizálása”*. Közben komoly átállásokra és átrendeződésekre került sor, a korábbi rezsim több prominense és közembere sikeresen „átúszott” az új struktúrákba. Mindez végül ahhoz vezetett, hogy az 1990 és 1992 közötti szlovákiai belpolitika viharosabb és hektikusabb lett, mint a csehországi események, nem is beszélve az azt követő időszakról, amely talán még jobban különbözött az általános közép-európai tendenciáktól.

Szlovákia demokratikus közjogi fejlődése

Az 1990 és 1992 közötti időszak két legfontosabb belpolitikai kérdése Szlovákiában a szövetségi állam átalakítása (valódi föderációvá formálása, esetleg az önálló állam kikiáltása), valamint a radikális (liberális) gazdasági reform kérdése volt (pontosabban fogalmazva az egységes csehszlovákiai reform vagy a szlovák gazdasági külön reformút dilemmája). Az alkotmányos berendezkedést döntően az első kérdés befolyásolta.

Szlovákia nem rendelkezett hosszú múltra visszatekintő saját alkotmányos tradíciókkal, viszont részese volt a területén fennálló különböző államalakulatok közjogi történetének és életének. Ennyiben nem kellett teljesen „zöldmezős” alkotmányozási vállalkozásba kezdenie. A korábbi magyarországi jogi tradíciók, majd a csehszlovák jogrend és közjog beivódott a szlovák és a szlovákiai jogi gondolkodásba. Ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni sem a nagy alkotmányos átalakulások vizsgálatánál, sem az önkormányzatiság hagyományainak megértésénél, sem az egyéb, látszólag politikamentes jogterületek bemutatásánál (például a büntetőjog, közigazgatási jog, polgári jog stb.). Ugyanakkor az önálló szlovák közjogi hagyományok, miután a tragikus 1939 és 1945 közötti időszakban keletkeztek, nem nagyon jöhettek szóba az átfogó demokratikus változásoknál. Annál is inkább, mert azok erősen kötődtek az akkor divatos tekintélyelvű, antidemokratikus, diszkriminatív és korporativista megoldásokhoz.

Más a helyzet az 1945 és különösen az 1948 utáni jogi fejlődéssel, hiszen a rendszerváltást jogilag „levezénylő” jogászok abban szocializálódtak. Végül is a két rendszer (az 1989 előtti és utáni) között több tekintetben kontinuitás volt (másként nem is lehetett volna). Ennek megfelelően 1989 végén és 1990 elején az akkor hatályos csehszlovák „szocialista” alkotmányhoz kellett nyúlni. Az új rendszer kialakulása tehát nem tárgyalható a korábbi alapok bemutatása nélkül.

A két világháború közötti Csehszlovák Köztársaságban, azaz az ún. *első republikában az 1920. évi polgári demokratikus alkotmány* volt érvényben. Fokozatos leépítése és antidemokratikus megváltoztatása 1938-ban kezdődött, a müncheni diktátum utáni ún. *második köztársaságban*. 1939-ben az akkor már *önálló Szlovákiában új, tekintélyelvű és korporativista alkotmányt* fogadtak el, amely hivatalosan 1945-ig volt hatályban. Igaz, a londoni és a moszkvai antifasiszta emigráció ezt nem akarta elismerni legitimnek, és fenntartotta a korábbi csehszlovák állam további létezésének fikcióját. Ezt az „államot” a londoni székhelyű köztársasági elnök és az államtanács testesítette meg. A fontos kérdésekről dekrétumokat adtak ki (ezek azok a híres és hírhedt Beneš-dekrétumok). Az emigráns kormány nagy előnye az volt, hogy a végül győztes szövetségesek ezt ismerték el a harcoló Csehszlovákia legitim képviselőjének. Az *1944 augusztusában kitört szlovák antifasiszta felkelés* vezetői is kikiáltották az általuk ellenőrzött területeken a csehszlovák államot, amelynek szimbólumait is átvették. Tehát az antifasiszta szlovák rendszer elvben beépült a londoni „állam és jog” koncepciójába, igaz, jelentős különbségekkel, amelyek főleg a föderalizációs törekvésekben nyilvánultak meg. *1945 után elvben a korábbi közjogi állapotokat restaurálták, de ez már csak fikció*

volt. Az 1945 és 1948 közötti Csehszlovákia nagyon sok tekintetben különbözött az 1938 előtti államtól. (Csak néhány példa: a már említett aszimmetrikus modell, az egykamarás parlament, a Nemzeti Front kormánya, a komoly politikai korlátozások stb.) *A kommunista hatalomátvétel* 1948 februárjában betetőzte ezt a folyamatot, és utat nyitott az ún. *népi demokratikus fejlődésnek*. Ezt tükrözte az *1948. május 9-i új alkotmány*, amely népi demokratikus alkotmányként vonult be a köztudatba. Ezt váltotta fel az *1960-ban elfogadott ún. szocialista alkotmány*, amelyet módosított a *csehszlovák föderációról szóló 1968. évi alkotmányerejű törvény*. A föderációs átalakulás után elvben mindkét tagköztársaságban el kellett volna fogadni a nemzeti alkotmányokat, de ez az elképzelés nem véletlenül fokozatosan „feledésbe merült”.

1989-ben ezért az állam legfontosabb közjogi dokumentuma a csehszlovák szövetségi alkotmány volt. Az első módosítások, például a kommunista párt vezető szerepének törlése, ezt a dokumentumot érintették. Az új rezsim, bár természetesen gondolkodott saját alkotmányos dokumentum megalkotásán, szükségszerűségből az 1960. évi alkotmányt módosított és némileg demokratizált szövegével kezdte meg működését. Közben folyt az új szövetségi és a két köztársasági alkotmány előkészítése. Ez a folyamat viszont már egybeesett a kezdődő államjogi vitával a csehszlovák föderáció jövőjéről. *A függetlenségi nemzieteket már nem érdekelte a szövetségi alaptörvény*, és elleneztek az egész föderációt. *A szlovák föderalisták akarták a közös állam fenntartását, de ők is „autentikusabbá” igyekeztek tenni a föderációt*. A két pólus között helyet foglaló *szlovák kereszténydemokraták* és hozzájuk közel álló csoportok inkább *egyfajta nagyon laza föderációban, de még inkább államszövetségben gondolkodtak*. Ez például abban nyilvánult volna meg, hogy először a két köztársasági alkotmányt fogadta volna el a cseh és a szlovák parlament, majd a két ország politikai reprezentációja megkötötte volna egymással az ún. *államjogi szerződést*. Ez maga lett volna a szövetségi alaptörvény, vagy esetleg ennek alapján jött volna létre az új szövetségi alkotmány, amely mindenképpen másodlagos és kiegészítő jellegű lenne a köztársasági alkotmányokhoz képest. Ez nem nagyon tetszett a cseh félnek, amely az ötlet mögött a föderáció fokozatos leépítését látta. Az alkotmányozási folyamat végül e viták miatt megfeneklett, és 1992 előtt sem az új szövetségi, sem a köztársasági alkotmányok nem születtek meg.

Az ország sorsát az 1992. évi nyár eleji választások döntötték el, amelyeket a *cseh polgári demokraták* és a *Vladimír Mečiar* vezette *Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom* (szlovák rövidítéssel HZDS, azaz Hnutie za demokratické Slovensko) nyert meg. Miután a két győztes párt elképzelései meglehetősen messze voltak egymástól, az esetleges jugoszláv típusú véres összeomlást viszont el akarták kerülni, végül *megállapodtak a szövetségi állam békés megszüntetésében*. Jogilag erről az új Szövetségi Gyűlés szavazott 1992 őszén, majd *1993. január 1-jén mindkét köztársaság elkezdte önálló életét*.

A szövetségi állam közeledő felbomlása 1992 második felében jelentősen felgyorsította az új szlovák (és cseh) alkotmány körüli munkálatokat. Igaz, a dokumentumot már az új, megváltozott összetételű parlament fogadta el, amely még mindig győzelmi mámorban élt. Az ellenzéki javaslatokat ezért csak a legkritikább esetben szavazták meg. Végül a

Mečiar kormányfő pártjából, a demokratikus baloldalból és a nemzetiekből álló alkotmányozó koalíció megszavazta az ország új alaptörvényét. A magyar kisebbségi pártokból és a szlovák kereszténydemokratákból álló ellenzék nemmel szavazott.

Az 1992. szeptember 1-jén elfogadott és aznap hatályba is lépő alkotmány – minden később kiderült hibája ellenére – egy köztársasági államformájú állam demokratikus alaptörvénye. Szlovákia kormányformáját tekintve *parlamentáris köztársaság*, amelyben az egykamarás törvényhozás szava a meghatározó. Elfogadása óta az alkotmány több komoly módosításon ment keresztül, a legfontosabbak 1999-ben és 2001-ben történtek, mindkettő a *mečiarizmus* időszaka után. A nyilvánvalóvá vált szerkezeti gondokat kellett megoldani, valamint az alaptörvényt fel kellett készíteni az európai integrációra.

Az alkotmány némileg *historizáló preambuluma* külön említi a szlovák nemzetet és a vele együtt élő nemzetiségi és etnikai kisebbségeket, amelyek együttesen alkotják a hatalom forrásaként definiált szlovákiai állampolgári közösséget. A historizáló jelleget és a szlovák nemzet kiemelését a magyar kisebbség képviselői és a liberálisabb szlovák közjogászok is többször kifogásolták, de ezen a megfogalmazáson érdemben a mai napig nem változott semmi. A preambulum további érdekessége, hogy az 1992. évi cseh alaptörvénytől eltérően egy szóval sem említi a korábbi csehszlovák államjogi hagyományokat. Ehelyett hivatkozik a szlovák ősök politikai és kulturális örökségére, a szlovákság évszázados küzdelmére a nemzeti létért és az önálló államiságért, valamint a nemzetek természetes önrendelkezési joga mellett hangsúlyozza Cirill és Metód szellemi örökségét. Egyetlen korábbi államalakulat, amelyet a preambulum kifejezetten megemlít, a Nagymorva Birodalom. Ez azért érdekes, mert a gyakorlatban a modern Szlovák Köztársaság sok tekintetben a korábbi csehszlovák politikai fejlődésre és államjogi tradíciókra épít, akkor is, ha 1993 elején éppen ezen állam kettéválása révén született meg.

Ezt követik az általános rendelkezések, továbbá az állami jelképekre és a fővárosra vonatkozó részek. A második fejezet az emberi és polgári jogokkal foglalkozik. Ez után a gazdaság, a Legfelsőbb Ellenőrzési Hivatal és a területi önkormányzatok, majd az állam közjogi berendezkedésére és az államhatalmi szervekre vonatkozó rendelkezések (a törvényhozás, a köztársasági elnök, a kormány, az alkotmánybíróság, a bíróságok, az ügyészség, az ombudsman), végül az átmeneti és befejező paragrafusok következnek. A szlovák alkotmány tehát nagyjából a modern, főleg az 1990-es években született kelet-közép-európai alkotmányok szerkezetét követi. A *Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa az alkotmányozásra, illetve alkotmánymódosításra feljogosított egyetlen szerv*, amely az összes képviselő háromötödös többségével megváltoztathatja az alaptörvényt. Utóbbi nem tartalmazza az ún. megváltoztathatatlan rendelkezéseket.

A legfontosabb államhatalmi szerv a 150 képviselőből álló parlament, amely a szlovák közjogi hagyományoknak megfelelően a *Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa* nevet viseli. Korábban *Szlovák Nemzeti Tanácsnak* hívták, de 1992-ben az alkotmányozó honatyaik jobban ki akarták domborítani területiális és országos jellegét. Egyébként a *legelső ilyen nevű testület gyökereit a szlovák történészek 1848-ban, majd 1918-ban keresik*, amikor hasonló elnevezésű szlovák politikai testületek próbálták képviselni a szlovákság érdekeit – akkor még a Magyar Királyságon belül. Legközelebb 1944-ben jött létre *nemzeti tanács*, amely az antifasiszta felkelés vezető politikai szerve volt, és 1945 után a szlovák

autonóm törvényhozás funkcióját töltötte be, egészen a föderáció létrejöttéig, amikor a nemzeti köztársaság parlamentje lett.

Tagjait az általános, titkos, egyenlő és közvetlen választójog alapján választják a 18 évnél idősebb szlovák állampolgárok, attól függetlenül, hogy rendelkeznek-e állandó lakással a Szlovák Köztársaság területén. A választási rendszer arányos elvű, azaz a választópolgárok a pártok által összeállított listákra szavaznak. A listák sorrendje adott, de minden választópolgár élhet az ún. preferenciális szavazás lehetőségével. Ez azt jelenti, hogy az általa kiválasztott listán bekarikázhajta a neki rokonszenves maximum 4 jelöltet, akik közül azok, akik több ilyen preferenciaszavazatot kapnak, a lista élére kerülhetnek, így biztos mandátumhoz juthatnak. Az évek során egyre jobban nő a preferenciális voksok súlya, és mind több állampolgár él is ezzel a lehetőséggel.

A választási rendszer következménye a tagolt, különböző érdekeket és csoportokat megjelenítő pártrendszer megszületése és az állandósult koalíciós kormányzás. A nagyobb pártok részéről néha felmerül az áttérés gondolata a többségi rendszerre. Ebben a rendszerben a mandátumok többsége az egyéni kerületekben lenne elnyerhető, ami valószínűleg komoly blokkosodáshoz vezetne. A kisebb és közepes rétegpártok, kisebbségi csoportosulások, markánsabb ideológiai irányzatok ezért nem rajonganak e megoldásért. Az utóbbi másfél évtizedben többször felmerült a felsőház vagy szenátus létrehozásának gondolata, de az soha nem kapott olyan támogatást, hogy komolyabb parlamenti vita induljon róla.

A törvényhozással az ötödik, a végrehajtó hatalommal a következő, hatodik fejezet foglalkozik. Ez a köztársasági elnökre és a kormányra vonatkozó rendelkezésekből áll. A fontos államhatalmi szervek közül a köztársasági elnöki intézmény változott leginkább 1992 óta. Az alkotmány öt államfőként határozza meg, aki kifelé és befelé egyaránt képviseli a Szlovák Köztársaságot, és döntéseivel biztosítja az alkotmányos szervek rendes működését. *Eredetileg a parlament képviselői választották, az alkotmánymódosításhoz is előírt minősített, azaz háromötödös többséggel.* Ezt a határt az alaptörvény a sokadik sikertelen forduló után sem szállította le egyszerű többségre, így éles politikai konfliktusok idején és megosztott társadalmi és politikai helyzetben az új elnök meglehetősen nehezen választható meg. Ha nincs elnöke az országnak, az alkotmány eredeti szövege szerint az elnök hatásköreinek zömét a kormány gyakorolja, amely ezeket átruházhatja a miniszterelnökre. Miután az első szlovák köztársasági elnök, Michal Kováč és az akkori miniszterelnök, Vladimír Mečiar között 1993 után nagyon rossz viszony, sőt nyílt ellenségeskedés alakult ki, valószínűtlen volt, hogy az elnököt a parlament még egyszer megválasztja. Ebben az esetben a miniszterelnökök lettek volna az államfői jogosítványok is. Az ellenzék ennek megelőzésére népszavazást kezdeményezett a közvetlen elnökválasztásról. Ezt ki is írták, de 1997-ben a kormányzat obstruálása és törvényellenes magatartása következtében káoszba fulladt és megghiúsult. Így 1998 elején a kormányfő vette át a mandátuma lejártá miatt leköszönő köztársasági elnök feladatait. *Az 1998-as parlamenti választásokon győztes demokratikus ellenzék minősített többséget szerzett a törvényhozásban, tehát tudott volna elnököt választani. Ennek ellenére betartotta választási ígérletét, és 1999-ben alkotmánymódosítással bevezette a közvetlen államfőválasztást.*

A viszonylag korlátozott hatáskörökkel rendelkező köztársasági elnököt azóta ötvenként közvetlenül a lakosság választja. A megválasztott személy egyszer újraválasztható.

Jelölteket legalább 15 parlamenti képviselő vagy 15 000 állampolgár petíció formájában állíthat, így nemcsak a politikai elit jelöltjei indulhatnak, hanem civilek vagy esetleg a parlamenten kívüli pártok által indított személyek is. Az előírt korhatár 40 év. Az lehet köztársasági elnök, aki az első fordulóban az összes választásra jogosult állampolgár több mint felétől kapott támogatást. Ha senki sem szerzett ennyi szavazatot, akkor 14 napon belül második forduló következik, amelybe az első fordulóban két legsikeresebben szereplő jelölt kerül, és köztük dől el a verseny, tekintet nélkül az urnákhoz járuló választópolgárok számára.

A szlovák szabályozás érdekessége, hogy ismeri az államfő visszahívásának intézményét a nép által. Ezt a parlament kezdeményezheti, minősített háromötödös többséggel, és a parlament elnöke hirdeti ki. A köztársasági elnök akkor tekinthető visszahívottnak, ha az összes választásra jogosult állampolgár több mint fele erre szavazott. Amennyiben az elnökről szóló népszavazás ilyen feltételek mellett nem sikeres, az államfő 30 napon belül feloszlatja a parlamentet, és a parlament elnöke új választásokat ír ki. Ebben az esetben az ily módon megerősített államfőnek új elnöki ciklusa kezdődik. Ezt azért vezették be, hogy a parlament ne játszhasson felelőtlenül az elnököt potenciálisan elmozdító népszavazás intézményével. A parlament ugyanis egy ilyen eljárással új törvényhozási választásokat kockáztat.

Az államfő csak az alkotmány szándékos megsértéséért vagy hazaárulásért vonható felelősségre. A vádemelésről a parlamenti képviselők döntenek, háromötödös többséggel, majd a Nemzeti Tanács az alkotmánybírósághoz nyújtja be döntésre. Az államfő elítélése azt is jelenti, hogy elveszíti funkcióját és többé nem indulhat elnökválasztásokon.

Az államfőnek kétféle kompetenciája van: a miniszteri vagy miniszterelnöki ellenjegyzéshez kötött hatáskörök, valamint a teljesen önálló kompetenciák. Utóbbiak közül sok a kinevezési jog. Kinevezi és felmenti a kormány tagjait, megbízza őket a minisztériumok vezetésével, kinevezi és felmenti a többi országos hatáskörű szerv vezetőit, az egyetemek rektorait, az egyetemi tanárokat és a tábornokokat. A parlament döntése nyomán hadat üzenhet, amnesztiát adhat, bírókat nevez ki és ment fel. *Az államfőnek jogában áll referendum kiírása, és meghatározott esetekben feloszlathatja a parlamentet.* A már említett eseten kívül ezt akkor teheti, ha a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa a kormány kinevezésétől számított hat hónapon belül nem hagyja jóvá annak programját. Megteheti ezt akkor is, ha a parlament három hónapon belül nem hoz döntést olyan törvényjavaslatról, amellyel a kormány a bizalmi szavazás kérdését kötötte össze, valamint ha a Nemzeti Tanács három hónapon át nem volt határozatképes, bár ülésezett és többször összehívták. Akkor is fel lehet oszlatni, ha a megengedettnél hosszabb ideig szakították meg a Nemzeti Tanács ülését. Ilyen esetekben az elnök élhet házfelosztási jogával. Nem teheti viszont ezt a választási ciklus utolsó hat hónapjában, háború alatt, hadi vagy rendkívüli állapot kihirdetése idején.

A végrehajtó hatalom legfelsőbb szerve a *kormány*, amely elnökből, alelnökből és miniszterekből áll. *A kormány tagja nem lehet egyidejűleg képviselő,* ezért azon megválasztott képviselők helyébe, akik miniszterek lettek, mindig a listán következő, de a választásokon mandátumhoz már nem jutó pótképviselők kerülnek. Nekik viszont meg kell válniuk funkciójuktól, ha a miniszter visszatér a parlamentbe. A „végrehajtó hatalom legfelsőbb szerve” meghatározás azt jelenti, hogy *a konkrét kormányzás és a közigazgatás irányítása elsődlegesen a kormány feladata.* A kormányfőt a köztársasági elnök nevezi ki. Bár az alkotmány nem mondja ki, hogy a választásokon győztes párt elnökét kell megbízni kormányalakítás-

sal, a gyakorlatban ez a szokás. A kormányfő javaslatára az államfő nevezi ki és menti fel a minisztereket. Korábban a köztársasági elnöknek mérlegelési lehetősége volt, ami sok feszültséghez és működési zavarhoz vezetett, ezért a rendelkezést 1999-ben egyértelművé tették. Ez logikus, hiszen a végrehajtásért alapvetően a kormányfő felel, tehát lehetővé kell tenni számára, hogy saját maga határozza meg a kabinet összetételét.

A kormány kinevezésétől számított 30 napon belül köteles benyújtani programját, amelyről a parlament szavaz. *A kormány tevékenységéért a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának felel, amely bármikor bizalmatlansági indítványt terjeszthet elő.* Ez szólhat az egész testületnek, de egy konkrét miniszternek is, akit ilyenkor az államfő köteles visszahívni. A parlamenti ellenzék Szlovákiában gyakran él ezekkel a bizalmatlansági indítványokkal, igaz, rendszerint különösebb siker nélkül. A kormányfő ellen megszavazott bizalmatlanság az egész testület bukását vonja maga után, ugyanúgy, mint a kormányfő önkéntes lemondása.

A kormánynak nagyon sok fontos hatásköre van. Tulajdonképpen meghatározza az ország politikáját, annak végrehajtását és költségvetését is. A törvények végrehajtására rendelkezéseket adhat ki. Szabálysértési kérdésekben amnesztiát is adhat. Az államfő tájékoztatást kérhet a kormánytól, de más közvetlen befolyásolási eszközei nincsenek. 1999-ben ugyanis a korábbi tapasztalatokból kiindulva a törvényhozás élesen elválasztotta az államfő és a kormány hatásköreit, ugyanakkor mindkettőjüket megerősítette saját, azaz egymást nem átfedő legitimitásukban.

Az alkotmánynak a bírói hatalommal foglalkozó hetedik fejezete két nagy részből áll: az első az alkotmánybíráskodásról, a másik az általános bíróságokról szól. *Az alkotmánybíróság mint intézmény már a két világháború között is létezett a volt Csehszlovákia területén.* A kommunista rendszer óvakodott a népszuverenitás ilyen típusú korlátozásától. Csak az 1968-as föderalizálás során döntöttek úgy, hogy a föderáció két tagállama, illetve a szövetségi és a nemzeti szint közötti viták eldöntése végett újból létre kellene hozni. Erre gyakorlatilag nem került sor, és csak 1990-ben, a rendszerváltás utáni általános demokratizálódással összefüggésben hozták létre az új csehszlovák alkotmánybíróságot.

Az első önálló szlovák alkotmánybíróság 1993-ban alakult. Székhelye Kassa. Ezzel azt akarták elérni, hogy a politikai és jogi viták eldöntésére hivatott legmagasabb fórum távolabb legyen a fővárosi napi politikai csatározásoktól. *A testület 13 alkotmánybíróból áll, akiket a parlament javaslatára a köztársasági elnök nevez ki 12 évre.* A Nemzeti Tanács kettősszer annyi jelöltet köteles állítani, ahány bírót az államfő kinevezhet, így a köztársasági elnök végül mindig két jelölt közül dönthet. A jelöltnek legalább 40 évesnek kell lennie, rendelkeznie kell jogi végzettséggel. A jogi végzettségen kívül legalább 15 évet kell eltöltenie valamely jogász szakmában. Ugyanaz a személy nem lehet kétszer alkotmánybíró. A testületet folyamatosan töltik fel, attól függően, kinek mikor jár le a megbízatása. Az alkotmánybíróság elnökének és alelnökének kinevezése a tagok közül államfői hatáskör, itt már nincs szükség a parlament egyetértésére.

Az alkotmánybíróság nagyon fontos jogosítványokkal rendelkezik. Dönt arról, hogy az egyes jogszabályok összhangban vannak-e az alkotmánnyal vagy alacsonyabb szintű szabályok esetében a törvényekkel és a nemzetközi szerződésekkel. Amennyiben kiderül, hogy ezek a jogszabályok nincsenek összhangban az alkotmánnyal, az államot kötelező nemzetközi szerződésekkel vagy a törvényekkel, akkor hatályukat veszítik, és a kibocsátó

szervnek hat hónapja van, hogy összhangba hozza a magasabb jogi normával. Az alkotmánybíróság ugyanakkor nem végez előzetes normakontrollt. Nagyon fontos viszont, hogy dönt a nemzetközi szerződések összhangjáról az alkotmánnyal és az alkotmányerejű törvényekkel. A testület továbbá hatásköri vitákat dönt el a központi államigazgatási szervek között. Úgyszintén elbírálja a természetes és jogi személyek panaszait, amennyiben ezek alapvető emberi és polgári jogok megsértését érintik, és ezek védelméről más bíróság nem határoz. Itt foglalkoznak a helyi önkormányzati szervek hatáskörébe tartozó ügyekben történt alkotmányellenes vagy törvényellenes beavatkozások elleni panaszokkal. Az alkotmánybíróság vitás ügy esetén értelmezi az alkotmányt vagy az alkotmányerejű törvényt. Értelmezése kötelező erejű. A testületnek több, választásokkal kapcsolatos hatásköre is van. Az alkotmánybíróság előtti eljárást a parlamenti képviselők legalább egyötöd része, a köztársasági elnök, a kormány, valamely bíróság, a legfőbb ügyész, az ombudsman, a Legfelsőbb Ellenőrzési Hivatal kezdeményezheti, valamint mindenki más, aki alapjogainak vagy szabadságjogainak megsértését kifogásolja.

Az alkotmánybíróság hagyja jóvá a bíró vagy a legfelsőbb ügyész letartóztatását, illetve az ellenük irányuló eljárást. Fegyelmi eljárást folytat a Legfelsőbb Bíróság elnöke, alelnöke és a legfőbb ügyész ellen. Saját tagjai tekintetében is fontos hatáskörei vannak, ami a fentiekből logikusan következik. Az alkotmánybíróknak ugyanúgy mentelmi joguk van, mint a képviselőknek.

Az alkotmány deklarálja, hogy a bíróságok függetlenek és pártatlanok. A bírósági szervezet csúcán a *Legfelsőbb Bíróság* áll, amelynek székhelye *Pozsony*. Ezenkívül működnek bíróságok a kerületi és a korábbi járási szinten. Magyarországhoz hasonlóan nem létezik szervezetiileg teljesen elkülönült közigazgatási bíráskodás. Ezt a feladatot az általános bíróságok kollégiumai, tanácsai végzik. Nincs legfelsőbb közigazgatási bíróság sem.

A bírókat a Szlovák Köztársaság Bírói Tanácsának javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki és hívja vissza. Bíró lehet az, aki legalább 30 éves, jogi végzettségű és megfelel az egyéb, speciális jogszabályokban előírt feltételeknek. A kinevezés időbeli korlát nélkül történik. Korábban a bírókat az államfő nevezte ki a parlament javaslatára, először csak határozott időtartamra. Ezt sok kritika érte, mert a fiatal bírók függetlenségének veszélyeztetését látták benne, így a mečiarizmus bukása után ezeket a szabályokat megváltoztatták.

Nagyon fontos szerepet játszik a rendszerben a már említett *Szlovák Köztársaság Bírói Tanácsa*, amelynek *feladata a bírói testület önkormányzatiságának és függetlenségének garantálása*. A testület élén a Legfelsőbb Bíróság elnöke áll, további nyolc tagját a bírók, hármat a parlament, hármat az államfő, hármat a kormány nevez ki. A mandátum öt évre szól. Ez a szerv fontos javaslatokat tesz a köztársasági elnöknek. A bírói kar összetétele így a Bírói Tanács és az államfő kezében van, a parlamentnek kevésbé van rá befolyása. A legfőbb ügyész személyére a parlament tesz javaslatot az elnöknek.

Szlovákia az egyik legutolsó európai államként hozta létre az ombudsman intézményét, azt is hosszú viták után és viszonylag felemás eredménnyel. Csak egy ombudsman van az országban, aki az ügyek széles palettájával foglalkozik. Nem létezik tehát külön gyermekjogi, kisebbségi, adatvédelmi vagy más szakosított ombudsman. Ezt a tisztviselőt a parlament választja, öt éves időtartamra, azon jelöltek közül, akiket legalább 15 főből álló képviselői csoportok javasolhatnak.

Szlovákia és a regionalizmus

Szlovákia, mint a hegyvidéki országok jelentős része, *regionálisan meglehetősen tagolt*. Ez nagyon sok fontos következménnyel jár. Az egyes vidékeken a történelem folyamán gyakran markánsan különböző dialektusokat beszéltek. A legnagyobb különbségek a nyugat- és kelet-szlovák nyelvjárások között voltak. E megosztottság hatásai máig érezhetők, annak ellenére, hogy *az elmúlt másfél évszázadban komoly nyelvi és kulturális homogenizálási folyamat zajlott le a szlovákság körében*. Ezek a különbségek tették lehetővé, hogy a 19–20. század fordulóján a *Sáros megyei magyarbarát elit megpróbálta kialakítani a helyi lakosság körében sajátos kelet-szlovák, azaz szlovják identitást*. Ez a próbálkozás nem sikerült, mégis bizonyos regionális, nem nemzeti vagy etnikai sajátosságok máig jellemzik a kelet-szlovákiai régiót.

A nyelvjárások közötti komoly különbségek hatottak az irodalmi nyelv kialakulására is. *A szlovák nemzeti mozgalom viszonylag hosszú ideig kereste az irodalmi nyelv alapjául szolgáló nyelvi formát*. A szlovák katolikusok *Anton Bernolák* vezetésével a 18. század végén a korabeli egyházi, egyetemi és kulturális központként funkcionáló Nagyszombathelyi nyugatszlovák dialektust tették az irodalmi nyelv alapjává. Az evangélikusok ezt nem fogadták el, ragaszkodtak az általuk használt szlovákizált biblikus cseh nyelvhez, valamint a csehszlovák kulturális nemzetegység gondolatához. Csak a romantikus nemzedék fordult el ettől a nyelvtől, és *Ludovít Štúr* vezetésével a *közép-szlovák dialektus* mellett tette le voksát. Miután ezt a katolikusok is elfogadták, ez a nyelvjárás *lett a szlovák irodalmi és közéleti nyelv alapja*.

Az erős regionális és tájidentitások másik oka a magyarországi megyerendszerben rejlik. Közismert, hogy *a régi vármegyék sokáig önálló kis világok voltak*, komoly önkormányzattal. A megyei autonómia sáncai mögött sokszor eltérő kulturális és politikai mentalitások is kialakultak. Mindez természetesen jellemezte a szlovákok lakta északi vármegyéket is, amelyek messze feküdtek az ország központjától. A jelenlegi *szlovákiai tájidentitások sok tekintetben az évszázadok során kialakult megyei és nyelvjárási határokhoz kötődnek*. Így létezik erős lipcői, árvai, szepesi és más helyi és tájidentitás. A regionális tradíciók erejét azok az ún. „világtalálkozók” is jelzik, amelyeket az egyes aktívabb régiók szerveznek a területükről elvándorolt földiek számára. Hasonló tendenciát mutatnak azok a bálók, amelyeket regionális alapon szerveznek a fővárosba elvándorolt értelmiségiek.

Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy *a regionalizmus kérdése fontos politikum Szlovákiában* és sok vitát generál. A többi térségbeli államhoz hasonlóan a szlovák területek közigazgatási-területi beosztása is sokat változott a mozgalmas 20. században. Ez azt jelenti, hogy 1918-ig a magyarországi vármegyeyi önkormányzatok és közigazgatás jellemezte a mai Szlovákia területét, 1918 után pedig a csehszlovák rendszer. Utóbbi azzal a különbséggel, hogy Szlovákiában (Csehszagtól eltérően) 1927-ig létezett a 6 megyén alapuló területi beosztás. 1928 és 1938 között egész Szlovákia – *Szlovák Tartomány* néven – Csehszlovákia egyik területi önkormányzati és közigazgatási egysége lett, és önkormányzati képviselőtestületekkel rendelkező járásokra osztották fel. 1939 és 1945 között újból

visszatértek a megyerendszerhez, de némileg módosított formában. Az egész akkori Szlovákia 6 nagymegyéből állt. *A második világháború utáni években kerületi rendszer alakult ki Csehszlovákiában. Szlovákia 1960 óta a nyugat-, a közép- és a kelet-szlovákiai kerületre oszlott, de a közigazgatási-önkormányzati rendszer később a negyediknek számító pozsonyi kerülettel is kiegészült. A kerületek 38 nagyjárásra tagolódtak.* Kerületi, járási és helyi szinten egyaránt működtek a magyarországi tanácsokra hasonlító nemzeti bizottságok.

A következő nagy változás az 1989. évi rendszerváltás után következett be. *1990-ben ugyanis Csehszlovákiában megszüntették a nemzeti bizottságokat és visszatértek az államigazgatást és az önkormányzatot elkülönítő duális rendszerhez.* 1990–1991 folyamán *sajátosan aszimmetrikus modell* alakult ki, amelyben az önkormányzatok csupán városi és községi szinten működtek, az államigazgatást pedig járási szintre telepítették. A helyzet azonos volt Csehszlovákiával és Morvaországgal. A kerületi szint eltűnt és a későbbiekben csak annyi lett a jelentősége, hogy a választókerületek, illetve a kerületi bíróságok illetékességi területe a régi kerületek határaihoz igazodott. Az általános jellegű államigazgatási feladatokat ellátó járási hivatalok mellett, pontosabban alattuk létrejött még egy államigazgatási területi szint – a 121 körzet. A körzeteket a körzeti hivatalokkal együtt, ugyanúgy mint az 1990-ben kialakult modellt, csak ideiglenes megoldásnak tekintették az átfogó közigazgatási és területi reform bevezetéséig.

Az 1990 utáni fejlődést két további tendencia jellemezte. Nagyon sok specializált államigazgatási hivatal alakult ki, anélkül hogy a központi szervek különösebben konzultáltak volna egymás között e szervek létrehozásáról. Az alá- és fölérendeltségi viszonyok az állampolgárok számára nem voltak teljesen világosak, néha a hivatalok illetékességi területe is gondot okozott. A kialakult helyzetre a kormányzat horizontális integrációval akart reagálni, de az instabil belpolitikai helyzet és a kormányváltások ebben megakadályozták.

A másik tendencia a dezintegráció, amely válasz volt az 1960-as években erőltetett települési integrációra. Az 1990-es években beindult dezintegrációs folyamat során *Szlovákia amúgy is szétaprózódott településszerkezete további bomlásnak indult.* 1998-ban az ország összesen 2871 településből állt, amelyből 136 helységnek városi rangja volt. A probléma az, hogy a települések 68,8%-a az 1000 lakos alatti kategóriába tartozzik, sőt 41%-ának kevesebb mint 500 lakosa van. A kistelepülések számára néha egy hivatalnok fenntartása is problémát jelent, így gyakran a polgármester is másodállásban látja el tisztségét.

Az új kerületi beosztás kérdéséről az *1990-es évek folyamán* lezajlott viták során alapvetően *három megoldási lehetőség* kristályosodott ki: a kerületi variáns, az ún. megyei variáns, illetve a régi, az 1960. évi beosztáshoz való visszatérést jelentő nagy kerületi variáns. Természetesen itt nem az elnevezés a lényeges, hiszen a két fogalom – a megye és a kerület – nyugodtan egymás szinonimái is lehetnek, hanem a tervezett régiók nagysága, autonómiája és létrehozásuk kritériumai a döntőek.

Először az ún. *megyei variáns* tűnt a legesélyesebbnek elfogadásra, amely szerint Szlovákia összesen 16 megyére és 77 kisebb területű járásra oszlott volna úgy, hogy egy megye legalább 2-3 járásból álljon, lehetőleg 350 000 lakossal. A megyehatárok kialakításánál tiszteletben tartották volna a történelmi hagyományokat és a földrajzi viszonyokat, de igyekeztek volna részben figyelembe venni az elmúlt évtizedekben végbement gazdasági és demográfiai változásokat is. A választott önkormányzati szervekkel a *Marián Minarovič-*

főle tervezet helyi és megyei szinten számolt, az államigazgatási feladatokat pedig a járási hivatalok látták volna el. A megyék élén választott kétkamarás képviselőtestületek (a közvetlenül választott képviselők kamarája és a polgármesterek kamarája) álltak volna, végrehajtó szerveik 15 tagú megyei tanácsok, élükön az *ispánnal* (*župan*). Ezt a tervezetet főleg a kereszténydemokraták, a liberálisok és a kisebbségi pártok támogatták.

A Ján Čarnogurský vezette kormány még 1992-ben ezt a javaslatot továbbította a szlovák parlament illetékes bizottságainak további kidolgozás végett, azonban a következő kormány (azaz a második *Mečiar-kormány*) elvetette. Közben egy időre lelassultak a munkálatok a reformtervezeteken, hiszen Szlovákia függetlenné vált, és ez lekötötte a szakapparátusok energiáját. A megyei variáns elvetése után a kormányzat új területi beosztáson kezdett gondolkodni. Ennek során több rész elképzelés is született. A tervezett kerületek száma közben 7 és 11 között ingadozott. A készülő kerületi variáns 70-80 kisebb járást akart létrehozni.

A fenti tervekén kívül az 1990-es években felmerült olyan javaslat is, amely szerint vissza kellene térni a négy kerületből álló beosztáshoz (3 nagy kerület és Pozsony), amelyet egyrészt a lakosság már megszokott, másrészt megfelel az európai szervek egyes elvárásainak is. *A kérdés végül 1996-ban dőlt el, amikor 8 kerületre (kraj) és 79 járásra (okres) osztották az országot.* A reform csak a területi beosztást és az államigazgatási szervezetet érintette, és nem hozta létre a regionális önkormányzatokat, sőt inkább további központosítást és a hivatalnokok létszámának növekedését jelentette.

Az ellenzék többsége és a magyar kisebbség képviselői soha nem tették magukévá az új rendszert, és az 1998-as választások után annak megváltoztatására készültek. Az 1998. évi őszi választások minden tekintetben nagy fordulatot jelentettek Szlovákia addigi fejlődésében. Úgy tűnt, hogy az új, meglehetősen sokszínű kormánykoalíció többsége elkötelezett híve az átfogó közigazgatási reformnak, főként mivel az előző reform nem decentralizációt jelentett, hanem inkább újraközpontosítást. Ezenkívül még aszimmetrikusabb lett az államigazgatás és az önkormányzatok szerkezete, amit a 3 államigazgatási szint (kormány, kerületi hivatal, járási hivatal) és az 1 települési önkormányzati szint szembenállása jellemezett. Az új kormányzat ugyanakkor a decentralizálás révén nemcsak a feladatok, a hatáskörök és a pénzügyi források egy részét szerette volna átadni az alsóbb szinteknek, hanem a politikai felelősség nagy részét is.

Végül politikai okok is arra ösztönözték a posztmečiarista kormánykoalíciót, hogy kezdje el a reformot és hozzon létre regionális önkormányzatokat, mert a jelentős decentralizáció után már nem lesz olyan könnyű egy tekintélyelvű rezsim kiépítése. Legalábbis ebben reménykedtek a reform liberális és kisebbségi hívei. A reform esélyeit növelte, hogy a legtöbb helyi önkormányzat és önkormányzati szövetség is támogatta azt. 1999 őszén tehát széleskörű nyilvános vitára bocsátották a közigazgatási reform koncepcióját, amelyet aztán különböző megjegyzésekkel kiegészítve átdolgoztak és véleményezésre benyújtottak a minisztériumoknak és más központi szervezeteknek. Eredetileg 2000 tavaszán volt várható a koalíciós pártok elvi döntése a reform végső formájáról és elindításáról.

A Viktor Nižňanský kormánybiztos és munkatársai által kidolgozott *reformtervezet* lényege az volt, hogy a jövőben a közigazgatás ún. *elválasztott modellben* működjön, tehát az államigazgatás és az önkormányzatok egymástól intézményesen függetlenek legye-

nek. *A közigazgatást a reform háromszintűnek tervezte: helyi, regionális és állami. Mindhárom szintet saját választott képviselők reprezentálták volna. A területi önkormányzatot helyi (községi és városi), illetve regionális (kerületi) szinten akarták megvalósítani. Az államigazgatást pedig a központi államigazgatási szervek (a minisztériumok, az országos hatáskörű szervek, az állam által megbízott ügynökségek), illetve az államigazgatás területi szervei látnák el az új rendszerben, az utóbbiak döntően (de nem kizárólag) kerületi szinten. Természetesen bizonyos átruházott államigazgatási kompetenciákat az önkormányzati apparátusok is gyakorolnának.*

A közigazgatási reformkonceptió eredetileg az 1998-ban bevezetett kerületi határok újraszabályozásával is számolt, azokat Nižňanský nem tekintette optimálisnak. Az ezredfordulón kidolgozott verzióban 11 kerületre és 1 külön kerületnek számító fővárosra kívánták felosztani az országot. Ezt a modellt a köznyelv az ún. 12 megyés elképzelésnek nevezte el. Az új beosztásnál jobban figyelembe vették a történelmi és regionális hagyományokat, kivéve a délnyugat-szlovákiai régiót, ahol a magyar kisebbség meghatározó része lakik. Itt a Nižňanský-féle koncepció is fenn akarta tartani a jelenlegi természetellenes beosztást, amely a magyar lakosságú területeket az észak–déli tengely mentén igyekezett felosztani, nehogy valamelyik kerületben meghatározó többséghez jusson. A koncepció alapvetően kisebb méretű kerületekkel számolt, tehát elvetette azokat a javaslatokat, amelyek szorgalmazták a visszatérést a régi 4 kerülethez.

Az új kerületi határok kérdése a járási hivatalok további sorsával együtt a reform neuralgikus pontjává vált. Még az akkori (1998–2002) kormánykoalíción belül sem volt egyetértés a régiók számáról, az ellenzék többsége pedig egyenesen elutasította a reformot. 2001-ben, amikor a legélesebb politikai viták folytak az új kerületi határokról és a kerületek számáról, a szlovák pártok döntően 4, 8 és 12 kerületből álló modellekről vitatkoztak. A Magyar Koalíció Pártja (MKP) ezen kívül szeretett volna elérni egy 13.-nak számító magyar többségű megyét – az ún. komáromi megyét. A járási hivatalokhoz döntően a Demokratikus Baloldal Pártja (SDĽ) ragaszkodott. A vitákba bekapcsolódott saját elképzeléseivel Rudolf Schuster akkori államfő is. E problémák miatt a reform elfogadása nagyon elhúzódt, és végül a kormánykoalíción belüli ellentétek miatt nem úgy alakult, ahogyan azt korábban elképzelték. A kormánykoalíció egyik része ugyanis az ellenzékkel együtt megszavazta a 8 kerületből álló (már létező) modellt, amelyet egyébként a legtöbb szakértő nem tartott optimálisnak. Így végül az új kerületi önkormányzatok az 1996-ban kialakított kerületi határok között kezdtek működni.

A reform beindításához alkotmánymódosításra is szükség volt, amit a parlament 2001 első felében több ponton meg is tett. Ez a módosítás tulajdonképpen alkotmányjogilag készítette elő a talajt a reform számára. A legnagyobb változás a magasabb területi egységeket érintette, amelyekről eddig a szlovák alkotmány csupán a legáltalánosabb szinten rendelkezett.

Az alkotmánymódosítás a területi önkormányzatiság alapjának a községeket deklarálta. A községek (ezalatt a falvak és a városok egyaránt érthetők) és a magasabb területi egységek jogi személynek minősülnek, amelyek a törvények adta kereteken belül önállóan gazdálkodnak vagyonukkal és pénzügyi eszközeikkel. A mindkét szinten működő területi önkormányzatok szövetkezhetnek egymással. A községekre vonatkozó szabályok

továbbra is érvényben maradtak. Ami a régiókat illeti, az alkotmánymódosítás a következő módon határozta meg a jövőben létrehozandó szervek szerkezetét: a magasabb területi egység élén a lakosság által megválasztott képviselőtestület és a lakosság által közvetlenül választott elnök áll. A képviselőtestületek és elnökök mandátuma egyformán négy évre szól. Az elnök a magasabb területi egység végrehajtó szerve, igazgatja ezt az egységet, illetve kifelé képviseli azt.

Végző soron Szlovákiában a 2001-ben elfogadott megoldás főbb vonásaiban a Nižňanský-féle koncepcióból indult ki, a fenti változtatások mellett. A középszintű önkormányzati egységek furcsa elnevezést kaptak: magasabb szintű területi egységek (vyšší územný celok, azaz VÚC). Ezek területe teljesen megegyezik a korábban létrehozott államigazgatási kerületekkel (kraj), ezért ezt a két kifejezést hivatalosan is egymás szinonimáiként használják. A szlovák sajtó egyébként előszeretettel és meglehetősen nagy gyakorissággal megyékről (župa) és ispánokról (župan) ír, pedig ezek a kifejezések egyetlen hivatalos dokumentumban vagy jogszabályban sem szerepelnek, inkább egyfajta hagyományról van szó.

A magasabb szintű területi egységek, azaz a kerületek önálló jogi személynek és közjogi testületnek minősülnek, ugyanúgy mint a városok és a községek. Emiatt a helyi és regionális egységek nincsenek alá-, illetve fölérendeltségi viszonyban. Ami a regionális önkormányzatokra átruházott feladat- és hatásköröket illeti, a reform döntően a regionális fejlesztést, az egészségügyet, a középszintű oktatásügyet, a kulturális intézményeket és a szociális ügyeket adta át a kerületi önkormányzatoknak. Megállapítható, hogy a kerületi önkormányzatok költségvetésében főleg az oktatási, az egészségügyi, a szociális és a kulturális feladatok dominálnak.

A kerület politikai közösségét azok a szlovák állampolgárok, illetve letelepedett külföldiek alkotják, akik az adott kerületben állandó lakhellyel rendelkeznek. Ők választják meg közvetlenül a kerületi képviselőtestületet és a kerületi elnököt. Az elnök alárendeltségében működik a magasabb területi egység hivatala, azaz az önkormányzati kerületi hivatal és annak részlegei. A képviselőtestület bizottságokból áll, valamint megválasztja a főellenőrt.

A regionális választási rendszer kialakítása érzékeny és vitás kérdés volt 2001-ben. Az MKP-nak ugyanis megfelelt volna az egyfordulós választási rendszer, amelyben talán nagyobb esélye lenne keresztülvinni saját jelöltjét. A második fordulóban azonban majdnem lehetetlen megválasztani magyar jelöltet a szlovák szavazatok nélkül. Erre eddig egyszer sem került sor. A kerületi elnökök megválasztása rendszerint két fordulóban történik, mert az első fordulóban a győzelemhez az összes kerületi választópolgár szavazatának több mint a fele szükséges. A második fordulóra a két legsikeresebb jelölt kerül be, akik között már csak egyszerű többség alapján döntenek. A képviselőtestület tagjait a többmandátumos választóközetekben választják meg. A körzetek határait és az azokra jutó mandátumok számát a törvénnyel összhangban maga az önkormányzati képviselőtestület határozza meg. A választás titkos és a többségi rendszer szabályai szerint történik. Országosan körülbelül 400 kerületi képviselő ül a testületekben és képviseli a választókat. A polgárok a kerületi referendum intézményét is igénybe vehetik a hatalomgyakorlás során. Az elnök és a képviselőtestületek mandátuma egyaránt négy évre szól. A kerületi

képviselői poszt nem zárja ki azt, hogy az illető parlamenti vagy helyi önkormányzati képviselő is legyen. Így elég könnyen alakulhat ki a tisztségek kumulációja.

Az eddigi szlovákiai regionális választások (2001, 2005) tapasztalatai nem egyértelműek. *Mindkét voksolást rendkívül alacsony részvétel jellemezte*, különösen a második fordulóban, amikor az arány néha 10-20%, a 2005. évi választásokon több kerületben már az első fordulóban is 12-15% körüli volt. Az alacsony számokat a legtöbb elemző nyugtalanítónak tartja, és különböző okokkal magyarázza: az általános kiábrándultsággal, a történeti hagyományokat nem követő, némileg természetellenes kerületi határokkal (nemcsak délen, hanem északon is), az emberek tájékozatlanságával a kerületi önkormányzatok tekintetében. Az ilyen választások mellett néha meglepő eredmények is születhetnek. Annál is inkább, mert regionális szinten általában az országotól eltérő koalíciók születnek, néha nagyon meglepő összetétellel. Ezek az arányok azon pártoknak kedveznek, amelyek fegyelmezett és jól mozgósítható támogatói háttérrel rendelkeznek. A 2005. évi választásokon egyébként két meglepetés is született. Az első fordulóban viszonylag jól szerepeltek a radikális reformok miatt inkább népszerűtlen jobboldali pártok, a második fordulóban azonban a választópolgárok már csak az ellenzéki jelöltekre szavaztak, így a szlovák jobboldal a legtöbb kerületben elvesztette a kerületi elnökválasztást. Ami pedig a kerületek területét illeti, a közvélemény-kutatások szerint a megkérdezettek 54%-a jobb megoldásnak tartaná a természetes régiókat, mint a mostani beosztást.

A modern szlovák külpolitika és a külügyi intézményi háttér létrejötte

Az önálló külpolitikai célok kitűzése, a külügyi apparátusok létrejötte, a doktrinális kérdések tisztázása mind olyan kérdés, amelyekkel az 1993 elején önállóságot nyert államnak viszonylag gyorsan meg kellett birkóznia. A második világháború alatti időszakot leszámítva Szlovákiának nem volt, nem lehetett külpolitikája, az 1939 és 1945 közötti időszak pedig nehezen jöhet számításba mint példa. Ez nem jelenti azt, hogy a szlovák kül- és geopolitikai gondolkodásnak, illetve külügyi tevékenységnek ne lennének a múltba visszanyúló gyökerei és előzményei. Már *Ludovít Štúr*, a szlovák romantika és nemzeti mozgalom vezető alakja foglalkozott geopolitikai elemzésekkel híres, sőt talán kissé hírhedt *A szláv-ság és a jövő világa* című munkájában, amely a ruszofil pánszlávizmus egyik alapműve.

A következő szlovák politikai személyiség, aki a kis ország szűk kereteit átlépve maradandót alkotott a külpolitikai gondolkodás területén, *Milan Hodža*, 1935 és 1938 között Csehszlovákia első szlovák származású miniszterelnöke. Korábban többször miniszter, képviselő és 1914 előtt a Ferenc Ferdinánd trónörökös vezette *Belvedere-kör* tagja volt. Ötletei közül leginkább a közép-európai népek és államok együttműködésének eszméje vált híressé, amit a második világháború alatti amerikai emigrációjában öntött végső formába. A két világháború közötti időszak másik fontos szlovák származású külügyese *Štefan Osuský*, aki nemcsak az első köztársaság egyik vezető diplomatája volt, hanem nagy érdemeket szerzett az átfogó jellegű univerzális nemzetközi szervezet, a mai ENSZ elődjének számító *Nemzetek Szövetségének* működtetésében is. 1945 után szintén több szlovák dolgozott a közös külügyi szolgálatban, köztük például *Bohuš Chňoupek* újságíró, a normalizációs időszak külügyminisztere. A köztársasági elnök az 1970-es évektől kezdve pedig a szlovák származású *Gustáv Husák* volt. Nem mondhatjuk tehát, hogy Szlovákiában ne lettek volna alapjai és előzményei a diplomáciának. Két dolgot mégis meg kell említeni. Egyrészt Szlovákia nem volt önálló állam, így nem lehetett saját külpolitikai doktrínája, másrészt diplomatái és politikusai mindig a közös államot szolgálták és képviselték. Rendszerint kevesebben is voltak, mint a többségi cseh nemzet tagjai. Ezenkívül a szlovák politika mindennapjai számára nem a külpolitikai problémák voltak elsődlegesek, hanem az állam nagyobb nemzetéhez – előbb a magyarokhoz, esetleg az osztrákokhoz, később a csehekhez – fűződő viszony.

A demokratikus és modern külpolitikai doktrína, gondolkodás és az apparátusok kialakítására igazából csak a rendszerváltás után nyílt lehetőség, akkor is meglehetősen ellentmondásos körülmények között. Az önálló szlovák külpolitika szervezése már a föderáció felbomlása előtt megkezdődött, Vladimír Mečiar első miniszterelnöksége idején. 1991-ben Pozsonyban létrejött a *Nemzetközi Kapcsolatok Minisztériuma*. Élén a közismert színész, az 1989-es tüntetések egyik szervezője, a franciául jól beszélő *Milan Kňažko* állt.

A pozsonyi kormánynak ez a lépése komoly vitákat váltott ki a szövetségi külügyminisztériummal, hiszen a külügy a hadüggyel és a pénzüggel együtt egyértelműen a szövetségi hatáskörök közé tartozott. A szlovák fél azzal érvelt, hogy szüksége van egy ilyen szervre, amikor például a szlovák vállalatok érdekeiről, a határon túli szlovákokról vagy

éppenséggel a Szlovákiához hasonló, szubnacionális és föderatív egységek tagállamaihoz (például Bajorországhoz) való kapcsolatairól van szó. A vitáktól függetlenül ez a minisztérium lett a későbbi szlovák külügyi apparátus magja. 1993 elején, a szövetségi külügy-minisztérium megszűnése után több szlovák származású hivatásos diplomata Prágából visszatért Pozsonyba és szlovák külügyi szolgálatba lépett. A minisztérium számos fiatal diplomást is felvett. Közben kialakult a *külpolitikai gondolkodás elméleti szakmai háttere is*. Még 1992 előtt létrejött a *Szlovák Külügyi Intézet*, majd 1993-ban társadalmi szervezetként a *Szlovák Külügyi Társaság*. Mellette később megalakult egy komoly kutatóközpont, amely több intézményi átalakulás után az évek során a szlovákiai külpolitikai gondolkodás és publikációs tevékenység egyik legfontosabb fórumává vált és komoly elismerést vívott ki külföldön is. A kutatók figyelme az aktuális és általános nemzetközi politikai kérdések mellett a szlovák külpolitikai hagyományok feltérképezésére is irányult. Újból köztudatba hoztak sok olyan fontos szlovák személyiséget, akiknek szellemi öröksége a szlovák nemzeti és demokratikus külpolitika alapjául szolgálhat.

Az önálló Szlovák Köztársaság ambivalens nemzetközi körülmények és sajtóvisszhang mellett született. Létrejöttét az a nagyszabású nemzetközi átalakulás tette lehetővé, amely a Szovjetunió bukása után kezdődött, és amely egyebek mellett a nemzeti kérdés reneszánszát eredményezte a posztoszocialista térségben. Ez utóbbinak pozitív és negatív hatásai is voltak. Amikor 1992 nyarán eldőlt a csehszlovák föderáció sorsa, a szlovák vezetésnek rosszabb volt az általános megítélése, mint a roppant népszerű cseh Václav Havel elnöknek, illetve a radikális gazdasági reformer hírében álló Václav Klaus vezette irányzatnak. Különösen néhány nacionalista megmozdulás, helyenként a háborús bűnös Jozef Tiso kultuszának feléléde, valamint a kialakuló mečiarizmus túlkapásai ártottak az ország hírnevének. Ezért ebben az időben a Nyugaton viszonylag népszerű Csehszlovákia népszerűtlen kettéosztásáért sokan leegyszerűsítve a szlovák nacionalizmust okolták. Más oldalról viszont Szlovákiának segített az a tény, hogy a szétválás békésen zajlott, ami különösen fontos volt a véres jugoszláv tragédia árnyékában. A felek minden lényeges kérdésben megegyeztek, így mindkét utódállam viszonylag könnyen elismerést és felvételt nyert azokba a nemzetközi szervezetekbe, amelyeknek korábban Csehszlovákia is tagja volt.

Szlovákia hosszú időre elhúzódó kezdeti nehézségeit tehát nem annyira a szétválás ténye, mint inkább önálló létezésének belpolitikailag elég zavaros indulása okozta. A hatalmi ágak közötti viták, a kormányfő populista stílusa, az igazságtalan privatizáció, a nem következetes gazdaságpolitika, továbbá a kisebbségek romló helyzete, a megoldatlan és elhúzódó vízlépcsőügy – mind ártott az új állam tekintélyének. Bár Szlovákia egyik legfőbb külpolitikai célkitűzésként az euroatlanti integrációt, azaz a NATO- és az EU-csatlakozást jelölte meg, 1992-től kezdve, de még inkább 1994 és 1998 között egyre inkább távolodott ettől a céltól. A Visegrádi csoport néven ismert regionális együttműködés is romokban hevert, egyebek mellett a rossz magyar–szlovák kapcsolatok miatt. Ezzel egyidejűleg az ország nacionalista és populista vezetése túlértékelt az ország geopolitikai jelentőségét. A nyugati irányban elszenvedett kudarcokat az Oroszországgal ápolt jó kapcsolatokkal próbálták kompenzálni. Mečiar egyébként vélhetően abból indult ki politikájában, hogy országát fekvése miatt úgysem tudják kihagyni az integrációból, hiszen ezzel Magyarország és a délebbi államok elszigetelődnének Közép-Európa magjától, ezért talán megbocsátják neki szo-

katlan és néha botrányt okozó belpolitikai lépéseit. Bár a Nyugatnak fontos volt a közép-európai térség demokratizálása és csoportos integrálása, de nem annyira, hogy minden fölött szemet hunyjanak. Az orosz kapcsolat sem szerzett jó pontokat a pozsonyi kormánynak. Madeleine Albright *amerikai külügyminiszter „fekete lyukról” kezdett beszélni Európa közepén.* Mindez azt eredményezte, hogy Szlovákia meglehetősen elszigetelődött. A románokhoz és esetleg a szerbekhez való közeledés sem hozhatta meg a várt kibontakozást. Annál is inkább, mivel nekik más elképzeléseik voltak a jövőt és integrációs esélyeiket illetően. Ez különösen igaz volt Románia esetében. Viszonylag *jó kapcsolatot sikerült viszont fenntartani a Cseh Köztársasággal,* amit részben az tett lehetővé, hogy még 1992-ben megegyeztek a különleges kapcsolatokban, például a munkavállalás, a tanulás és a kultúra területén. Igaz, túlzottan szívélyesnek mégsem volt mondható ez a viszony.

Összegzésképpen megállapítható, hogy *a kimaradás hátrányait az euroatlanti integráció első köréből ebben az időszakban nem kompenzálták az egyébként meggyengült Oroszországi Föderációval fenntartott intenzívebb kapcsolatok.* Ezen az sem változtatott sokat, hogy az Oroszországgal ápolt, egyébként sokszor felülértékelt jó viszony nemcsak a nemzetközi elszigeteltségbe került Mečiar-kormányzat kényszermegoldása, hanem a szlovák konzervatív kereszténydemokrata politika egyik koncepciózus képviselőjének, *Ján Čarnogurskýnak az elképzelése* is volt. A neves kereszténydemokrata politikus ugyanis úgy képzelte az európai struktúrákba hosszú távra integrált Szlovákia jövőjét, mint egyfajta kaput, illetve hidat a pravoszláv Oroszország felé. Szerinte így a szlovákok a korábban semleges, de egyébként a Nyugathoz tartozó osztrákokhoz hasonlóan tudtak volna profitálni geopolitikai helyzetükből. Ennek érdekében Čarnogurský az EU-tagságot ugyan nem, de a NATO-tagságot már hajlandó volt feláldozni. Igaz, ezzel az elképzeléssel saját, euroatlantista pártja sem értett egyet.

Szlovákia külpolitikájában és geopolitikai helyzetében alapvető változás következett be az 1998-as választások után, amikor a korábbi mečiarista, nemzeti és munkáspárti koalíciót a magát demokratikusnak nevező széles antimečiarista szövetség váltotta fel. A kormányfő a következő nyolc évre a volt kereszténydemokrata, majd keresztény és demokrata unionista *Mikuláš Dzurinda* lett. Az új kormányzat egyik legfőbb külpolitikai célkitűzése a csehekkel, a lengyelekkel és a magyarokkal szemben elszenvedett *integrációs hátrány ledolgozása* lett. A NATO-ba már csak később, a 2004-es bővítéskor sikerült bekerülni, az EU-ba azonban a többi kelet-közép-európai állammal együtt lépett be Szlovákia, szintén 2004-ben. Szlovákia újbóli elfogadtatásában és az euroatlanti törekvések elősegítésében *fontos szerepet játszott az 1998 után újjáélesztett visegrádi együttműködés,* amit a mai napig értéként kezelnek Pozsonyban. Végül oda telepítették ennek a laza együttműködésnek az első intézményét, a *Nemzetközi Visegrádi Alapot.* Pozsony azt is szeretné elérni, hogy amennyiben a V4-es csoport tovább intézményesedik, a titkárság is oda kerüljön. Természetesen ez még csak ötlet és nagyon messze van a megvalósítástól.

A szomszédok közül a Cseh Köztársasággal valóban a szokásosnál jobb, sőt különleges kapcsolatokat sikerült kialakítani. A cseh–szlovák viszony már hosszú évek óta nagyon jónak mondható. A szlovák euroatlanti integrációs törekvések megvalósítása során kiemelkedő szerepe volt Varsó támogatásának, amely mögött a fokozatosan javuló lengyel–szlovák viszony áll. Egy időben a magyar–szlovák kapcsolatok is javultak, a Magyar Koalíció

Pártja kormányzati tényezővé vált, a viszony azonban a státustörvény elfogadása utáni viták során romlani kezdett. Ennek a 2002-es választási kampányok sem tettek jót, majd a későbbi problémák sem. Igaz, az 1998 előtti mélypontra azért ez a viszony nem süllyedt. Újabb szakasz a bonyolult magyar–szlovák kapcsolatrendszerben a 2006-os választások után kezdődött. Bár a feszültségek újból előtérbe kerültek, mégsem célszerű az ezredforduló utáni bonyodalmakat az 1990-es években történetekhez hasonlítani. A helyzet sok tekintetben strukturálisan más – mindkét ország az EU tagja, jobban elválnak a politika és a társadalom reagálása stb. A gyömölcsozó gazdasági együttműködésre mindezek az események eddig nem voltak hatással, és a nagy magyar cégek (MOL, OTP) komoly pozíciókat tudtak szerezni a szlovákiai privatizáció során. A kapcsolat Ausztriával szintén nagyon fontos, mert az osztrák befektetők mindig is komoly szerepet játszottak Szlovákiában. Igaz, időről időre fellángolnak a szlovák atomerőmű-építési projektek körüli viták a zöld értékeket immár hagyományosan valló Ausztria és az atomenergiát meglehetősen nagy vehemenciával képviselő Szlovákia között. Ami a korábbi jó orosz–szlovák viszonyt illeti, az veszített intenzitásból, és egy kis integrált európai ország és a nagy orosz állam viszonyává alakult. Az EU és az USA közötti bonyolult viszonyrendszerben Pozsony többé-kevésbé lavírozni próbál, a többi közép-európai államhoz hasonlóan. Az iraki háborúban is képviseltette magát egy kisebb kontingenssel, amelyet később visszavont. Szlovákia kis méretei ellenére egyébként aktív a békeépítő- és fenntartó akciókban. A szlovák „kéksisakos” katonák, rendőrök és polgári alkalmazottak jelen vannak különböző válságzónákban Bosznia-Hercegovinától kezdve Koszovón át egészen Afganisztánig.

Mint a többi frissen csatlakozott ország, *Szlovákia is rákényszerül, hogy újrafogalmazza fő értékeit, érdekeit és célkitűzéseit*, hiszen az eddigi „nagy projektet”, amelynek mindent alárendelt, nagyjából teljesítette. A nemzetközi kapcsolatok világa azonban soha nem statikus, és mindig újabb és újabb kihívásokat produkál. A Szlovák Köztársaság többé-kevésbé saját méretéhez és földrajzi fekvéséhez igyekszik igazítani új célkitűzéseit, mint az euroatlanti demokratikus közösség szerves része. *Kitüntetett szerepet kíván szentelni az ukrán helyzetnek és a nyugat-balkáni térségnek*, ahol hagyományosan jó kapcsolatokkal és megfelelő helyzetismerettel rendelkezik. Ennek rendeli alá saját nemzetközi fejlesztési és humanitárius segélyezési politikáját is. Ez a két irány teljesen érthető, hiszen Afrika vagy Latin-Amerika kevésbé fontos és ismert a kis közép-európai ország számára.

Szlovákia az utóbbi években több sikert is elért különböző nemzetközi posztok elnyerésében. Több éven át főtítkárként szlovák diplomata vezette az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet apparátusának tevékenységét, nemrég szlovák bíró került be az ENSZ hágai Nemzetközi Bíróságába, és végül, de egyáltalán nem utolsósorban 2006-ban és 2007-ben Szlovákia töltötte be a kelet-európai térségnek járó helyet az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Itt komoly elismerést vívott ki magának. 2008-ban az Európa Tanács soros elnöki posztját tölti be. Szintén fontos elismerés, hogy a nemzetközi közösség bosznia-hercegovinai főmegbízottjaként és egyben az EU különleges képviselőjeként egy tapasztalt szlovák diplomata és Balkán-szakértő szolgál, aki ezen a poszton az első kelet-közép-európai vezető.

A 2004-es uniós csatlakozással Szlovákia egyik régi óhaja teljesült. Nem csúszott ki a határidőből, és a sokáig nála előrébb tartó szomszédaival együtt került be az Unióba. A

belépésre készülve *Pozsony külfölditőke-barát politikát folytatott*, mert e téren jelentős lemaradása volt a térség többi államával szemben. Radikális adóreformot hajtott végre a külföldi befektetések érdekében és különböző kedvezményekben részesítette a külföldi cégeket. Ez nem mindig tetszett a nagy tagállamoknak, de a makrogazdaság szempontjából sokat lendített a szlovák gazdasági mutatókon. Ezért tartozik Szlovákia azon uniós államok közé, amely *nagyon óvakodik az adópolitika harmonizációjától*, sőt néha mintha látványosan a liberális adópolitikát szorgalmazná. Az országban nem létezik komoly, kifejezetten unióellenes politikai csoportosulás, sőt sokan nagyon reménykednek az uniós pénzek megérkezésében, mégis néhány kérdésben sajátos szlovák álláspont kezd kirajzolódni, amit leginkább a konzervatív kereszténydemokraták és az egyes konzervatív-liberális politikusok képviselnek. Ez óvatos, de inkább bizalmatlan magatartás az uniós együttműködés további elmélyítésével szemben, különösen a már említett adópolitikai, valamint a kulturális-etikai kérdésekben, mint például az eutanázia, az azonos neműek házassága vagy regisztrált partnersége stb. Ezekről a fenntartásokról a szlovák parlament nyilatkozatot is elfogadott. Deklarált célja a szuverenitás fenntartása ezeken a területeken. Ilyen megfontolásból több értelmiségi és politikus ellenezte az uniós alkotmányos szerződés elfogadását, bár a parlament végül megszavazta. A 2006 utáni Robert Fico-kormány kevésbé exponálja magát látványosan ezekben a kérdésekben, de alapjaiban folytatja az ország korábbi európai politikáját. Nemzetközi helyzetét főleg a kormánykoalíció összetétele miatti külföldi kritikák nehezítik, a szlovák gazdaság teljesítményének pozitív megítélése viszont megkönnyíti a kormányzat mindennapjait.

A rendszerváltás utáni alapvető gazdasági és társadalmi változások jellemzői

1989 után Szlovákia mélyreható gazdasági és társadalmi változásokon ment át, amiben több objektív és szubjektív szempont játszott szerepet. Sokáig alapvetően periferiális ország, rendszerint valamely nagyobb állam centrális területeinek kiegészítője, felvevő piaca, nyersanyag- vagy munkaerő-szállítója volt. Ez nem jelenti azt, hogy mindig elmaradott terület volt (Csehszlovákia esetében igen, de a régi Magyarország esetében ez már nem olyan egyértelmű). A történelem folyamán szociálisan, konfesszionálisan és etnikailag viszonylag heterogén és többszörösen tagolt társadalommal rendelkezett. A *homogenizálási folyamat* igazából a 20. században tetőzött. Ez legjobban etnikai-nemzetiségi területen látható.

A politikai változások és történelmi tragédiák következtében több fontos nemzeti közösség és kultúra fokozatosan eltűnt az országból. Az első nemzeti homogenizációs próbálkozás a mai Szlovákia területén tulajdonképpen a félresikerült és félbemaradt, majd részben visszafordított *magyarosítással* indult, aztán a két világháború közötti szellemi (*cseh*)*szlovakizálással* folytatódott. Ezek még békések voltak és nem léptek ki az alkotmányos és bizonyos értelemben mérsékelt kulturális mederből. A fordulópontot a második világháború jelentette. Először *likvidálták a szlovákiai zsidóságot* jelentős részét. A *németeket* 1944-ben és 1945-ben evakuálták, majd *kitelepítették. A magyarok teljes eltávolítása sikertelen volt ugyan*, mégis több tízezer ember kényszerült elhagyni otthonát és hazáját. Az 1948 és 1989 közötti időszak ismét többé-kevésbé békés és rejtett homogenizációs próbálkozásnak tekinthető. A 20. században tehát legalábbis etnikai szempontból „egyszerűsödött” Szlovákia képe, de távolról sem olyan mértékben és ütemben, mint a környező Cseh és Morvaország, Magyarország és Lengyelország esetében. Ezek a második világháború következtében többnemzetiségű országokból nemzetiségileg majdnem homogén államokká váltak. Ezen nem sokat változtat a modern kor nagyvonalúbb kisebbségi jogi szabályozása sem. Szlovákiában végül több jelentős kisebbség maradt, és megállapítható, hogy a romák becsült számát, valamint a kisebb közösségeket is figyelembe véve a lakosság majdnem 15-20%-a nem szlovák nemzetiségi és etnikai kötődésű.

Ki kell térni még egy fontos mozzanatra. A 20. században sok kivándorlót kibocsátó Szlovákia *alapvetően nem egy tipikus, a bevándorlókat aktívan befogadó ország* ugyan, de potenciálisan mégis számolni kell azzal, hogy mint az EU tagja idővel mégiscsak az eddigi tranzitországból célországgá lép majd elő. Egyelőre nem tapasztalhatók ennek komolyabb jelei, de valószínűleg ez csak idő kérdése. Érdeemes egy pillantást vetni az eddigi bevándorlási tendenciákra.

Az önálló Szlovákia létrejötté óta *mindig az európai térségből érkező migránsok voltak többségben a bevándorlók között (80-90%)*, de 2003 után arányuk csökkenni kezdett és most már 70% körül mozog. 1999 és 2003 között a bevándorlók között a kelet- és közép-európai származású személyek voltak többségben, 2004 óta viszont nő az EU többi tagállamából érkező személyek száma. Speciális kategória a Cseh Köztársaság és Szlovákia közötti költözködés, melynek során egyértelműen a szlovákiai lakosok kivándorlá-

sa dominál. Összességében azonban Szlovákia még nem érzi különösebben a nemzetközi migrációval járó bizonyos problémákat, hiszen a legális igazolvánnyal rendelkező külföldiek száma az országban csupán az összlakosság 0,41%-a, ez körülbelül 22 000 fő. Ebből a csoportból ki lehet emelni a külföldi szlovák státusával rendelkező személyeket, de azok sincsenek sokan. 2004 előtt ezt körülbelül 10 000 fő szerezte meg.

Vallásilag sem teljesen homogén az ország, és a vallásosság intenzitásában a térségben valahol a középmezőnyben helyezkedik el Lengyelország és Magyarország között. A rendszerváltás ezeken az arányokon és jellemzőkön nem sokat változtatott. *Legtöbben római katolikusnak vallják magukat Szlovákiában*, a lakosság majdnem 70%-a. *A második legnagyobb szlovák felekezet hagyományosan az evangélikus*, amely nagyon fontos, a számaránynál nagyobb szerepet játszott a szlovák kultúra és közelet szervezésében. Majdnem minden régióban kisebbségben vannak, de 19 járásban a számuk eléri a 10%-ot. Legtöbben a Myjavai járásban élnek Nyugat-Szlovákiában, ahol számarányuk eléri a 60%-ot. A legtöbb evangélikus két markáns tömbben lakik: a morva-szlovák határ menti járásokban, valamint Közép-Szlovákia középső és déli részén. *A lakosság 2%-át kitevő reformátusok döntő többsége magyar nemzetiségű*. A református egyház Szlovákiában egyértelműen magyar egyháznak számít, talán néhány kisebb kelet-szlovákiai falut leszámítva, ahol hagyományosan már évszázadok óta szlovák nemzetiségű reformátusok laknak. Ez azonban csak töredéke a szlovákiai reformátusságnak. Ennek az etnikai kötődésnek a következménye az, hogy a reformátusok majdnem kivétel nélkül az ország déli vidékein élnek. 10%-nál magasabb arányt Komárom, Tóketerebes, Nagymihály és Rozsnyó járásokban érnek el. *Görög katolikusok és görögkeletiek döntően Kelet-Szlovákiában élnek*, és sokan ruszin vagy ukrán nemzetiségűek.

A római katolikusok a lakosság meghatározó része, és az egész országban többségben vannak. A legerősebben katolikus vidékek mégis északon, Árvában és Kiszucában, valamint Kelet-Szlovákiában, főleg a Szepességben vannak. Nyugat-Szlovákiában is nagyon markáns katolikus vidékek találhatók. *A szlovák katolikus egyház 1977-től önálló provincia*. VI. Pál pápa akkor a nagyszombati apostoli adminisztratúrát főegyházmegyei rangra és a metropolita székhelyévé emelte. Szufragán püspökségévé a besztercebányai, a kassai, a nyitrai, a rozsnyói és a szepesi egyházmegyét rendelte alá. 1995-ben II. János Pál új egyházi provinciát hozott létre, Kassa székhellyel. Jelenleg Pozsony főegyházmegye, érsekség, a metropolita székhelye. Ebbe tartozik a Nagyszombati érsekség, a Nyitrai, a Zsolnai és a Besztercebányai püspökség, a Kassai érsekséghez a Rozsnyói és Szepesi püspökség. 2008-ban létrejött egy önálló görög katolikus provincia is, tehát Szlovákiában van három római katolikus érsekség és öt püspökség, valamint egy görög katolikus érsekség és két eparchia. Ezt egészíti ki a katonai ordinárius.

Szlovákia még a 20. században is sokáig alapvetően kisvárosi és vidékies ország volt. A szlovák fejlődésből igazából hiányoznak a nagyobb városok. A gyorsan elszlovákosodó Pozsony és Kassa esetében is hosszú időn keresztül inkább csak középvárosról lehet beszélni, és végső soron európai mértékben a majdnem félmillió Pozsony sem igazi nagyváros. A szlovák és általában a szlovákiai társadalom élete döntően a falvakban és kisvárosokban zajlott, majd később esetleg a valamivel nagyobb középvárosokban is. *A jelentősebb urbanizációs folyamat az 1950-es évek industrializációs hullámával egy időben*

indult. Igaz, jelentősen át is alakította a társadalmat. Ennek ellenére sokáig erősen éltek a vidékies élet archetípusai, beidegződései, egyfajta mindennapi fogyasztói konzervativizmus. Ez utóbbiak lassú változása a szocializmusnak nevezett időszak utolsó évtizedeiben és a rendszerváltás után indult el.

Tény, hogy *1918 után rohamosan fejlődött Szlovákia szlovák nyelvű kulturális és oktatási infrastruktúrája.* Szlovák szempontból ez volt az egyik legfontosabb pozitívum, amely az 1918-as impériumváltásból következett, hiszen önálló szlovák nemzeti kulturális intézményrendszer a dualizmus kori Magyarországon lényegében nem létezett. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszottak azok a cseh értelmiségiek, akik az 1920-as években érkeztek Szlovákiába hivatalnokként, csendőrként vagy tanárként. Jelenlétük okozott ugyan feszültségeket is, különösen az 1920-as évek elején, majd az 1930-as években, de ezzel egyidejűleg komoly segítséget tudtak nyújtani a szlovák oktatási és tudományos rendszer kiépítésében.

Az első szlovák egyetem *Komenský Egyetem* néven 1919-ben jött létre Pozsonyban, majd a kassai és eperjesi székhelyű *Pavol Jozef Šafárik Egyetem* követte, közvetlenül a második világháború után. A kommunizmus időszakában Besztercebányát kezdték fejleszteni, mint harmadik fontosabb egyetemi központot. Ennek eredménye lett a *Bél Mátyás Egyetem*. Ezenkívül több speciális felsőoktatási intézmény is létrejött – közlekedésmérnöki Zsolnán, agrármérnöki Nyitrán stb. Nagy változások kezdődtek az 1990-es évek második felében, amikor a közigazgatási reform következtében létrejött 8 kerület arra kezdett törekedni, hogy mindegyiknek saját egyeteme legyen. Ez nagyon sok felsőoktatási intézmény létrejöttéhez vezetett, ami viszont az anyagi források szétaprózódásával is együtt járt. Olyan anomáliákra is sor került, hogy a közepes méretű Nagyszombatban két egyetem jött létre.

Nagyon fontos változás, hogy az 1918, majd az 1945 utáni időszakban sok kulturális és tudományos intézmény is létrejött – állandó színházak, társulatok, folyóiratok, újságok, később a szlovák televízió és rádió is. A szlovák tudományos életben nagy jelentőséggel bír a *Szlovák Tudományos Akadémia*, amelynek Pozsonyon kívül Kassán is van kirendeltsége. Ezek az intézmények együtt nagyon fontos szerepet játszottak és játszanak ma is a szlovák élet formálásában.

Bonyolultabb kérdés a gazdasági fejlődés. 1918 előtt a szlovák területeken az állami protekcionista politikának köszönhetően megindult ugyan bizonyos iparosítás, de a folyamat 1920 után meg is szakadt. *Az egyesülés a fejlettebb cseh területekkel ugyanis a szlovákiai ipar sorvadását, majd leépítését okozta,* ami beárnyékolta a cseh–szlovák viszonyt. Az 1930-as évek második felétől a szlovák politikusok nyomása, de még inkább a közeledő háborús veszély miatt megindult a lassú visszaiparosítás. Megjelent a fegyvergyártás, fejlődni kezdett a vegyipar, de annak gyümölcseit paradox módon főleg a Harmadik Birodalom élvezte 1939 után. *A kommunista hatalomátvétel után az új vezetés a cseh–szlovák viszony megoldásának egyik kulcsát éppen Szlovákia erőteljes iparosításában látta,* és ezt parancsolta nekik az amúgy is iparosításpárti kommunista gazdaságpolitika. A nagy történelmi traumákat és kataklizmákat leszámítva ez a folyamat volt legnagyobb hatással az ország lakosainak mindennapjaira. Szlovákiában komoly nehézipar, gépgyártás és vegyipar jött létre. Az nem változott, hogy a cseh országrészek gazdagabbak maradtak, hiszen azok fejlettsége évszázados fejlődés eredménye.

Ezeket a folyamatokat és tendenciákat mind figyelembe kell venni az 1989 utáni fejlődés tárgyalásánál. Az 1920-as évekre jellemző dezindusztrializáció réme ezért tudott olyan hatékonyan működésbe lépni, amikor elkezdődtek az első gazdasági reformok, amelyek legelőször a szlovákiai nehézipar egy részét, nevezetesen az anyag-, energia- és munkaigényes fegyveripart sújtották. Mindez politikailag a szlovák sajátosságok figyelembevételét követelő, különutas vagy legalábbis megfelelően kiigazított gazdasági reform igényében artikulálódott. Természetesen más érdekek is megjelentek, hiszen nem volt mindegy, honnan irányítják a nemzeti vagyon privatizációját, és mely csoportok részesülnek előnyben.

Az első komoly változások a gazdaságban – az *árliberalizáció*, az *állami dereguláció* és az *első privatizációs és kárpótlási intézkedések* – még az *egységes csehszlovák keretben indultak*. Csehszlovákiában, amennyiben lehetett, természetben próbálták kárpótolni az 1948. február 25-i kommunista hatalomátvétel utáni államosítások kárvallottjait, illetve azok örököseit. Az említett időpont lett az ún. *restitúciós*, azaz az eredeti állapotot visszaállítani törekvő folyamat időhatára. A privatizációs folyamatot két részre osztották. Az ún. *kisprivatizáció* során árveréseken adták magánkézbe a kisebb üzemi egységeket, boltokat, étteremeket. Az 1989 előtti Csehszlovákiában ugyanis Magyarországtól eltérően a szolgáltatások területén teljes volt az állami szektor dominanciája a magánszektorral szemben. A nagyobb ipari vállalatokat az ún. *nagyprivatizációra* hagyták, amit annak kitalálója, Václav Klaus szövetségi pénzügyminiszter egyfajta igazságos népi kapitalista játékként képzelt el. Minden 18 évnél idősebb cselekvőképes állampolgár jogosulttá vált az 1000 pontot tartalmazó ún. *kuponjegyes könyvecskére*, amelynek pontjaiért a tőzsdére dobott privatizálandó állami vállalatok részvényeit vásárolhatta meg. Ezt a folyamatot sok spekuláns és befektetési alap használta ki, amelyeket sokszor a nagy állami bankok hoztak létre. 1991-ben mindenesetre elindult egy érdekes össznépi játék, amelynek természetesen csak kevés igazi nyertese lehetett.

Ezt a Prágából jött elképzelést sokan különböző érvekkel támadták. *Alternatív privatizációs koncepcióként megszületett az ún. menedzser-munkavállalói privatizáció ötlete*, ami a vállalatokat a vezetés és a dolgozók között akarta elosztani. Ez a megoldás igazából az állami cégek élén álló technokrata menedzserrétegnek kedvezett, hiszen nem annyira az egyszerű munkavállalók, hanem inkább ők élvezték volna ennek a vagyonosztásnak a gyümölcseit. Ezt az elképzelést Szlovákiában már 1992 előtt a demokratikus baloldal, részben a nemzeti és főleg a mečiarista ellenzék tette magáévá, amely hatalomra kerülése után leállította a kuponjegyes nagyprivatizáció második hullámát, és inkább a másik koncepcióra hasonlító, valójában sokszor inkább az ún. spontán privatizáció vagy az *előre kijelölt vevőnek történő eladás* – odaadás – módszeréhez folyamadt. Az új hatalom bevallott célja a szlovák milliomos réteg létrehozása volt.

Ez a módszer természetesen rengeteg igazságtalanságot és vitát, sőt konfliktust szült a hatalmi eliten belül is. Az ún. *vadprivatizáció korszaka* azonban még az ország előtt volt. A nemzeti vagyon jelentős része az 1994-es előrehozott választások után cserélt gazdát, az új tulajdonosok és védelmezők számára meglehetősen kedvező, az államra nézve viszont inkább hátrányos módon. Sok cég az állami bankoktól kapott kedvezményes hitelért a reálisnál jóval alacsonyabb áron cserélt gazdát. Ennek a folyamatnak a mai napig tartó hatásai vannak a szlovákiai gazdaságra.

A következő *privatizációs fordulatra az 1998-as választások után került sor*. Az új kormány részlegesen megpróbálta felülvizsgálni a korábbi privatizációt, de nem túl sok eredménnyel. Némileg változott a szemlélet is. Az ország nehéz gazdasági helyzetét *alapvetően a külföldi tőke bevonásával* és a megmaradt, többnyire stratégiai minőségű nagyvállalatok privatizálásával próbálták megoldani. Ekkor jelentek meg a szlovákiai gazdaságban különböző multinacionális cégek és nemzeti nagyvállalatok, köztük a szlovák olajipari óriás Slovnaftot megszerző magyar MOL és az OTP. Az ezt megelőző időszakban erre csak kismértékben került sor, mert az akkori hatalom főleg saját klienseit próbálta ki-elégíteni. Természetesen ez a gyakorlat később sem tűnt el teljesen, de kifinomultabb formákat öltött. A szlovák gazdaságban ebben az időszakban egyre meghatározóbb szerepet kezdtek játszani *különböző helyi kötődésű pénzalapok, befektetési csoportok*, amelyek közül több országos jelentőségűvé vált, sőt néhány esetben ki is nőtt a kis ország kereteit. A sajtóban gyakran emlegetett ilyen csoport például a *Penta Group* vagy a *J&T Csoport*. Ezek a csoportok a gazdaság különböző területein vannak jelen.

A szlovák gazdaság az elmúlt majdnem húsz évben szerkezetileg is komoly változásokon ment keresztül. Bár az 1990 után bekövetkezett visszaesés az ipari termelést is súlyosan érintette, Szlovákiának nehezen, de végül eredményesen sikerült megőriznie az elmúlt évtizedekben kialakított ipari kapacitásainak jelentős részét. Jelenleg különösen a *kocsigyártás a meghatározó*, amelynek fellendülése az ezredforduló után következett be, az országba érkező külföldi gyártó cégeknek köszönhetően. A Volkswagen mellett a Peugeot és a dél-koreai KIA rendelkezik komoly üzemekkel Szlovákiában.

Az ország folyamatosan növekvő GDP-t mutat fel. Amíg ez 2002-ben 1108,1 milliárd szlovák koronát tett ki, addig 2006-ban már 1659,6 milliárdot. Ebből *legtöbbet az ipar produkál* (2006-ban összesen 20,3%-ot), továbbá a kereskedelem (2006-ban 13,9%-ot), illetve az ingatlanértékesítés, bérbeadás és kereskedelmi tevékenységek (2006-ban 13,1%-ot). *A mezőgazdaság részesedése 2006-ban csak 2,6% volt*. Szlovákiában 2006-ban összesen 2 301 000 fő dolgozott, ebből 2 002 600 mint munkavállaló, 288 000 fő pedig mint vállalkozó. Legtöbben az iparban dolgoztak (666 500-an), ezen belül az építőiparban (226 100-an), a kereskedelemben (290 600-an), a közlekedésben, távközlésben és raktározásban (156 200-an). A mezőgazdaságban 100 800 fő dolgozott 2006-ban, azaz jóval kisebb szám, mint a két világháború között. Ez is jelzi azt, hogy Szlovákia az utóbbi évtizedekben milyen mélyreható változásokon ment keresztül. A közigazgatásban, illetve a védelem és társadalombiztosítás területén 161 800 fő tevékenykedett. Az 1990-es évek egyik legfőbb problémája a nagyon magas munkanélküliség volt, amely időnként megközelítette a 20%-ot is. A regionális adatok néha még rosszabbak is voltak. Ez az ezredforduló után lassan változni kezdett. Amíg 2002-ben 486 900 munkanélkülit regisztráltak, addig 2006-ban már csak 353 400 főt.

A szlovák mezőgazdaság részesedése a GDP képzésében és a foglalkoztatásban csökken. A döntően hegyvidéki Szlovákia néhány markáns régiót leszámítva nem is igazán nagytermelő mezőgazdasági ország, ugyanakkor alkalmas állattenyésztésre és tejtermelésre. Az erdőgazdálkodás és fakitermelés is fontos szerepet játszik. A szlovák mezőgazdaság főleg a gabona, az ipari repce, a kukorica és a burgonya termesztésére koncentrál. Az állattenyésztésben meghatározó termékek a sertés-, a baromfi- és a marhahús.

Az idegenforgalomnak is egyre növekvő a részesedése a szlovák gazdaságban, ami nem is meglepő az ország gyönyörű természeti és kulturális kincseinek ismeretében. Különösen a politikai helyzet stabilizálása után lendült fel a turizmus, azaz döntően az ezredforduló után. A legtöbb külföldi szállóvendég értelemszerűen a Cseh Köztársaságból érkezik, utána Lengyelországból, Németországból és Magyarországról. A legtöbb szlovák turista és más utazó a cseh és a magyar határon keresztül távozik az országból.

Szlovákia mint kis ország természetesen erősen függ a világgazdasági folyamatoktól és intenzív külkereskedelmet folytat. *A szlovák kivitel leginkább Németországba és a Cseh Köztársaságba irányul.* További meghatározó partner Olaszország, Lengyelország, Ausztria és Magyarország. Kivitel szempontjából fő kereskedelmi partnernek tehát az EU országai tekinthetők. A szlovák behozatal némileg más képet mutat. Pénzben kifejezve Szlovákia legtöbbet Németországból, a Cseh Köztársaságból és az Oroszországi Föderációból importál.

A külföldi befektetések az elmúlt években egyértelműen növekvő tendenciát mutatnak. 2002-ben a közvetlen külföldi tőkebefektetés 319 246 millió szlovák korona volt, 2006-ban már 475 934 millió. *A legnagyobb szlovákiai külföldi befektetők* 2006-ban a megjelölt sorrendben a következő országok voltak: *Hollandia, Németország, Ausztria, Olaszország, Magyarország és az Egyesült Királyság.* Az Európán kívüli államok közül a fő befektető a már említett Dél-Korea.

Szlovákia mai képének kialakulása szempontjából a legutóbbi négy év történései is nagyon fontosak. A 2002-es választásokat ugyanis – némileg váratlanul – (főleg az alacsony választási részvételnek, valamint a nacionalista és baloldali pártok belső viszályának köszönhetően) az ún. *reformjobboldal* nyerte meg. Ők már nem szorultak rá a parlamentben a többé-kevésbé baloldali programmal fellépő pártokra. A kampányban beigért „*az állam jellegének megváltoztatásába*” kezdtek bele. Ez a jellegváltoztatás leegyszerűsítve a neoliberális modell elképzeléseinek figyelembevételével történt. *Leegyszerűsítették és átalakították az adórendszert*, bevezették az egykulcsos személyi jövedelemadót és az általános forgalmi adót, *nagyobb mozgásteret adtak a helyi önkormányzatoknak a helyi adók megállapításánál* (azok rendszerint meg is nőttek), *drasztikusan lefaragták a szociális kiadásokat*, bevezették a vízitdíjat, illetve az ágydíjat az orvosoknál és a kórházakban, valamint a *külföldi tőkét ösztönző támogatási rendszert hoztak létre.* Több mutató tekintetében ezek a reformok javulást és nagyobb állami adóbevételeket hoztak, *sok tekintetben egyszerűbb és tisztább viszonyokat teremtettek*, más oldalról azonban nagyon komoly szociális feszültségekhez, a regionális különbségek további növekedéséhez és a kelet-szlovákiai romlalakosság forrongásaihoz vezettek. Az egészségügyi reform sem tűnik sikeresnek. Mindenesetre Szlovákia a nyugati gazdasági lapok kedvence lett, sok cég befektetett az országban, és egyesek a „Kárpátok tigriséről” kezdtek beszélni. Az ország az utóbbi években valóban figyelemre méltó gazdasági növekedést mutatott.

A 2006-os választásokon azonban a radikális reformokkal szemben kritikus pártok kerültek hatalomra, amelyek szociálisabb irányú változásokat ígértek választóiknak. A *Robert Fico miniszterelnök* vezette, magát szociáldemokrata pártnak nevező SMER (Irány) és a radikális nemzeti és mečiarista koalíciós partnerei által alkotott kormány azonban *a lényeges pontokon nem nyúlt a korábbi gazdasági reformokhoz, így a külföldi tőkebeáramlás és a*

gazdasági növekedés nem torpant meg. Bár a nyugdíjasoknak valamivel több pénzt igyekeznek juttatni, a munkára ösztönző munkanélküli ellátások és a szociális segélyek területén nincs sok változás. Igaz, a legkirívóbb és legnépszerűtlenebb intézkedéseket visszavonták. Ilyen volt a már említett vizitdíj és a kórházi ápolási díj. A magát etatistaként definiáló Fico ugyanakkor igyekszik bizonyos területeken visszaszorítani a magántőkét, különösen az egészségügyben és a társadalombiztosítás második pillérében. Ez azért nem meglepő, mert ezek a területek a 2006-os választási kampány kulcskérdései voltak. A lakosság különösen az új terheket bevezető, közben nem túl sok javítást nyújtó egészségügyi reformmal volt elégedetlen. Az eddigi változások tehát egyelőre nem érintik a szlovák állam megváltoztatott jellegét és a gazdasági reformok lényegét, inkább bizonyos szociális irányultságú korrekcióként foghatók fel.

Az elmúlt hat évben Szlovákia komolyan megváltozott. Nagyobb szociális és regionális különbségek jellemzik, valamivel jobb gazdasági eredményeket produkál, sokkal kisebb állami gondoskodást nyújt, minimális az állami tulajdonosi arány a gazdaságban, az ország nyitottabbá vált, és egyes régiói talán öntudatosabbak is. Ugyanakkor a többi térségbeli államhoz hasonlóan továbbra is komolyan kiszolgáltatott a világgazdasági folyamatoknak. Abban, hogy mindezt a kormánynak sikerült megvalósítani, mindenestre szerepet játszott a szlovákiai társadalom közismerten alacsony tiltakozási potenciálja, a mindennapokban érzékelhető konzervatív beállítottsága és béketűrő magatartása. Valószínűleg az is fontos, hogy a 2002 és 2006 közötti kormánykoalíció olyan reformokat valósított meg, amelyeket a választási kampányban legalább közvetve beígért. Azt sem kell elfelejteni, hogy egyes akkori ellenzéki pártok és a mögöttük álló gazdasági érdekcsoportok nem elleneztek minden változást, hiszen ezek egy része kifejezetten kedvezett az általuk képviselt tehetősebb rétegeknek.

Kisebbségi kérdés Szlovákiában

A négy visegrádi állam közül *csak Szlovákia maradt meg igazán többnemzetiségű országnak*. A korábban soknemzetiségű Magyarország Trianon következtében már az első világháború után nyelvileg és kulturálisan homogén országgá vált. Ezt a tendenciát tovább erősítették az 1940-es évek tragédiái. Ugyanígy az 1945 utáni Cseh- és Morvaország, illetve a sajátos módon „átköltöztetett” Lengyelország is komolyan homogénizálódott.

Szlovákiában most is a több mint ötmillió összlakosságból körülbelül félmillió fő a magyar kisebbség, és becslések szerint is több százezren a roma közösséghez tartoznak. Tehát a lakosságának körülbelül 15%-a valamely nemzeti és etnikai kisebbségi közösséghez tartozik. Amíg a Cseh Köztársaságnak, Lengyelországnak és Magyarországnak külön kisebbségi törvénye van, addig Szlovákiának a mai napig nincs. Van viszont multietnikus társadalma és azon belül olyan nemzeti kisebbségi közössége, a magyar, amely többé-kevésbé önerőből tartja fenn és védelmezi intézményeit.

A klasszikus értelemben vett kisebbségi kérdés ennek megfelelően leginkább Szlovákiában politikai probléma. A romák súlyos szociális helyzete, az időnkénti rasszista támadások ellenük, a politikai antiszemitizmus vagy a türelmetlenség a bevándorlókkal szemben azonban másutt is problémát jelent.

Az 1992-ben elfogadott szlovák alkotmány „Alapvető jogok és szabadságok” című fejezetének szintén van egy külön, a nemzeti kisebbségi és etnikai csoportokról szóló jogi alfejezete. Közhatalmi berendezkedés tekintetében ugyan a visegrádi térségben talán a magyar alaptörvény nyújt legtöbbet, hiszen az alkotmány 68. cikkének 1. bekezdése kimondja, hogy a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők. A szlovák alkotmányban nincs ugyan ilyen nagyvonalú megállapítás, az alkotmányozás történeti pillanatának sajátosságait megragadni próbáló preambulum azonban kimondja, hogy a szlovák nemzet az állam területén élő nemzetiségi kisebbségek és etnikai csoportok tagjaival közösen, mint a Szlovák Köztársaság állampolgárai fogadják el az új alkotmányt, választott képviselőik útján.

Mindegyik térségbeli modern alkotmányos szabályozás valamilyen formában említi a nemzeti és etnikai kisebbségek olyan alapvető jogait, mint a nyelvük és kultúrájuk, továbbá hagyományaik és szokásaik fenntartásához és fejlesztéséhez való jogot, valamint az intézményalapítás és -működtetés lehetőségét. Mindegyik alkotmány tiltja a nemzeti és etnikai alapú diszkriminálást is. Ezek a szlovák alkotmányra is jellemzőek.

Az anyanyelv hivatali használatának joga fontos szerepet játszik a szlovák alkotmányban. Igaz, azzal együtt, hogy először megemlíti a kisebbségeknek a hivatalos nyelv elsajátításához való jogát, és csak utána az anyanyelv hivatali használatához való jogát. Ebben főleg az alkotmány elfogadásának körülményei nyilvánulnak meg, hiszen a *szlovák közelet 1992-ben meglehetősen bizalmatlan volt a kisebbségekkel szemben* és általában véve nemzeti jelszavakkal volt átitatva. Ez a kisebbségekkel szembeni bizalmatlanság egyébként leginkább az alkotmány 34. cikkének 3. bekezdésében nyilvánult meg, amely kimondta, hogy „A nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozó állampolgárok számára az alkot-

mányban biztosított jogok gyakorlása nem irányulhat a Szlovák Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának veszélyeztetésére, valamint a többi lakos diszkriminálására.” Az, hogy ennek a korai bizalmatlanságnak milyen későbbi hatásai voltak, illetve vannak, legjobban az jelzi, hogy *2005-ben a szlovák alkotmánybíróság* erre a rendelkezésre is hivatkozva *nem tette lehetővé a nemzeti, etnikai vagy faji alapú pozitív diszkriminálást.*

Szlovákiában a mai napig *nem létezik átfogó kisebbségi törvény*, amely tartalmazná a létező és elismert kisebbségek felsorolását. Sőt törvényi vagy rendeleti szinten nem is létezik a nemzeti/nemzetiségi kisebbség és az etnikai csoport (ezek ugyanis a Szlovákiában használatos kifejezések) konkrét definíciója. Az utóbbi kimaradt a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról szóló 1999. évi 184. számú törvényből is. Nem létezik olyan formalizált eljárás, illetve mechanizmus sem, amely valamely kisebbségi csoport kisebbségként való elismeréséhez vezetne. *Jelenleg de facto 12 kisebbséget ismernek el Szlovákiában*, legalábbis erre enged következtetni a népszámlálási kérdőív, és erre utalnak azok a különböző jogszabályok, amelyek közvetve vagy közvetlenül a nemzetiségi kisebbségek védelméről szólnak. *A 2001-es népszámláláson a megkérdezettek 13 nemzetiség közül választhattak.* A kérdőív szlovák, magyar, cseh, roma, német, lengyel, horvát, szerb, ruszin, orosz, ukrán, zsidó és „egyéb” nemzetiségi-etnikai kategóriát tartalmazott.

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogait a szlovák jogrendben a már említett alkotmány és az ország által kötött idevonatkozó nemzetközi egyezmények és szerződések garantálják. Így van ez egyébként a többi visegrádi állam vonatkozásában is. Az aláírt nemzetközi dokumentumok tekintetében tehát Szlovákia nem nagyon különbözik a többiektől, ebből a szempontból az egész régió viszonylag homogénnek mondható. Annak ellenére, hogy a szlovák közéletben néha tapasztalható egyfajta ellenszenv a kisebbségi jogok „standardon felüli” megadásával szemben (persze értelmezni kellene, hogy az idézőjelbe tett fogalom, illetve fordulat mit is jelent valójában), a szlovák elit általában akarva-akaratlanul elfogadja az alapvető dokumentumokat és azok tartalmát. Összegezve megállapítható, hogy Szlovákia igyekszik nem túl nagyvonalú lenni a kisebbségekkel szemben (összehasonlítva például a szlovénokkal), de amit elvárnak tőle nemzetközi és európai partnerei, azt teljesíti.

Ahogy már volt róla szó, Szlovákia nem rendelkezik átfogó kisebbségi törvényvel, annak ellenére, hogy a 2002 és 2006 közötti választási ciklusban egy ilyen jogszabály, valamint a kisebbségi kultúrák finanszírozásával foglalkozó jogi norma elfogadása a kormányzati pozícióban lévő Magyar Koalíció Pártjának fontos célkitűzése volt. Ez nem jelenti azt, hogy a szlovákiai kisebbségek helyzete egyáltalán ne lenne szabályozva, illetve jogilag lefedve. Ezenkívül sok olyan alkotmánybíróági határozat létezik, amely erre a kérdésre nézve fontos elveket állapít meg. Az alkotmánybíróság mondta ki például még 1995-ben, hogy az alkotmány által garantált jog megvalósításához szükséges törvény nemléte vagy olyan jogszabály elfogadása, amely gyakorlatilag nem teszi azt lehetővé, olyan állapotot eredményez, amely nincs összhangban az alkotmánnyal. A megfelelő jogi norma elfogadása tehát alkotmányosan kikényszeríthető kell, hogy legyen. Ez a megállapítás megfelel a materiális jogállam doktrínájának, amely doktrína meghatározó a szlovák alkotmánybíróság tevékenysége során. 1998-ban pedig az alkotmánybíróság elutasította azt a törvénymódosítást, amely etnikai kvótákat vezetett volna be a helyhatóságokban. Ezt főleg azok a szlovák nemzeti erők követelték, amelyek azt akarták, hogy a magyarok ál-

tal lakott településeken a szlovák vagy más kisebbségeknek törvény által biztosított választott helyei legyenek a képviselőtestületekben.

A szlovák alkotmány kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseit tehát több különböző szintű és tárgyú jogszabály tartalmazza. Nagyon sok részleges utalás található az egyes jogi normákban. Ilyen például a helyi önkormányzatokról szóló törvény, a könyvtárakról, a színházi tevékenységről, a rádióról és televízióról szóló jogszabály és még sok hasonló jellegű rendelkezés. A legfontosabb ilyen jogszabályok mégis a nyelvhasználat kérdését és az antidiszkriminációs rendelkezéseket tartalmazó törvények.

A nemzeti kisebbségek nyelvének használatáról szóló 1999. évi 184. számú törvény lehetővé teszi a kisebbségi nyelv használatát azokon a településeken, ahol az adott kisebbség a legutóbbi népszámlálás adatai szerint az összlakosság legalább 20%-a. A jogszabály kifejezetten nem sorolja fel a kisebbségi nyelveket. Ez a törvény megfelel ugyan az alapvető európai jogi normáknak és elvárásoknak, de mégsem mondható túlzottan nagyvonalúnak. Az eljáró közigazgatási szerv határozatát például abban a községben is, amely e törvény hatálya alá tartozik, csak külön kérésre állítják ki a kisebbség nyelvén is. A helyi önkormányzat ülésén pedig csak akkor lehet használni a kisebbség nyelvét, ha azzal az összes jelenlévő egyetért. Ellenkező esetben felszólalhat saját nyelvén, és a tolmácsolás költségeit a községnek kell viselnie.

Az Európai Unió által is elvárt, az egyenlő bánásmódról és a diszkriminációval szembeni védelemről szóló 365. számú törvényt 2004 májusában fogadták el. A jogszabály egyébeken mellett lehetővé tette az ún. pozitív diszkriminációt is faji, nemzetiségi vagy etnikai alapon. Ez a rendelkezés azonban az akkori szlovák kormánykoalícióban belül is vitákat okozott az intézkedést pártoló kisebbségi magyar politikusok és az azt ellenző – egyébként korábban az USA-ban tanuló – kereszténydemokrata igazságügyi miniszter között. A miniszter néhány képviselővel együtt megtámadta a pozitív diszkriminációra vonatkozó rendelkezéseket az alkotmánybíróság előtt, amely 2005 végén úgy döntött, hogy faji, nemzeti és etnikai alapon valóban nem lehet azt alkalmazni. Problémát egyrészt az okozott, hogy az adatvédelmi és személyiségi szabályok miatt nem lehet pontosan körülhatárolni azt a kört, amelyre a pozitív diszkrimináció vonatkozna, másrészt pedig a hatályos szlovák alkotmány 34. cikkének már említett 3. bekezdése azt mondja ki, hogy „A nemzeti kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozó állampolgárok számára az alkotmányban biztosított jogok gyakorlása nem irányulhat a Szlovák Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának veszélyeztetésére, valamint a többi lakos diszkriminálására.” Azon kívül, hogy ez a rendelkezés egyfajta bizalmatlanságot fejez ki a kisebbségek törekvéseivel szemben, utolsó szavai úgy is értelmezhetők, mint a nemzeti vagy etnikai alapon gyakorolt pozitív diszkriminációt tilalmazó intézkedés. Annál is inkább, mert az alkotmány szellemisége szerint a pozitív diszkrimináció tilalma alól közvetetten kivételek a nők, a fiatalkorúak és az egészségükben károsodott személyek. Az utóbbi csoportoknak – az alaptörvény 38. cikkének 1. és 2. bekezdése szerint – joguk van munkájuk során a fokozott egészségvédelemhez és különleges munkafeltételekhez, illetve munkajogi viszonyaikban a különleges védelemhez, hivatásukra felkészülésük során pedig a támogatáshoz. Az alkotmány 41. cikkének 1. bekezdése pedig kimondja, hogy a gyermekek és a fiatalkorúak különleges védelmet élveznek. Egyébként a pozitív diszkrimináció tilalma Szlovákiában nem annyira

ra a magyar kisebbséget sújtja, hanem inkább a szociálisan sokkal nagyobb gondokkal küszködő romákat.

A szlovákiai szakembereknek az a véleménye, hogy a kisebbségi szabályozás területén a Szlovák Köztársaság az uniós csatlakozás előtt elérte a minimális kisebbségvédelmi standardokat, legalábbis abban az értelemben, ahogyan az EU tagállamaiban érvényesül. Egyébként meg kell jegyezni, hogy a legtöbb ilyen norma a fordulatot hozó 1998-as választások után született. A korábbi politikai kurzus sokkal mostohábban bánt a kisebbségi jogokkal.

A 2006-os választások előtt a kormányzati pozíciókat betöltő magyar politikusok komoly erőfeszítéseket tettek egy átfogó kisebbségi törvény elfogadására, erre azonban mégsem került sor. Az elkészült tervezetek szerették volna komplexebb módon biztosítani a kisebbségek jogait és lehetőségeit, valamint több ponton kibővíteni azokat. Le akarták például szállítani a kisebbségi nyelvhasználatához megkövetelt küszöböt 20-ról 10%-ra. Ezt a lehetőséget továbbá a községekről ki akarták terjeszteni az önkormányzati kerületekre is. Emellett ki szerették volna bővíteni a kisebbségi nyelvek használatát a szóbeli ügyintézésben. A parlamenti képviselőknek meg akarták adni a saját nyelven való felszólalás jogát, továbbá keresztül akarták vinni, hogy a fontos szertartásokat (esküvők, temetések stb.) a hivatalos szervek kérésre kisebbségi nyelven is elvégezzék stb.

A fent felsorolt elképzelések egyébként az egyes szlovák jogászok szerint sem mennek túl a megszokott európai standardokon, amelyeket az aláírt és ratifikált nemzetközi jogi dokumentumok is tartalmaznak. Legfeljebb a megkövetelt minimumokon lépnek kisé túl. Miután 2006 előtt nem tudták elfogadtatni ezt a törvényt, nem valószínű, hogy a megváltozott politikai körülmények között sikerülni fog. A kisebbségi törvény hiányának egyik legfontosabb következménye az egyes fogalmak pontos tisztázása, a kisebb átláthatóság és részben (de valóban csak részben) a külön kisebbségi képviseleti szervek hiánya. Azért csak részben, mert nem mindegyik európai kisebbségi jogszabály tartalmaz rendelkezéseket a kisebbségi érdekeket képviselő, illetve kommunikáló kisebbségi önkormányzatokról, tanácsokról vagy bizottságokról. Szlovákiában valóban nem létezik elkülönült, esetleg a közvetlen választások által legitimált kisebbségi önkormányzati rendszer. Igaz, a legnagyobb kisebbség – a magyar – nem is érzi különösebb hiányát, hiszen saját jogon komoly parlamenti képviselettel rendelkezik, és számos településen többségben van a képviselőtestületekben is. Inkább a kisebb csoportok számára, valamint a szétaprózódott roma közösség esetében okoz ez gondot, hiszen így nehezebben tud kialakulni a megfelelő politikai legitimitással felruházott kisebbségi reprezentáció. A magyar kisebbség képviselői főleg azt szeretnék elérni, hogy megváltozzon a számukra igazságtalan közigazgatási-kerületi beosztás, amely a többségi pártok megfelelő szintű összefogása esetében egy kerületben sem teszi lehetővé, hogy egy-két „véletlen” választási sikert leszámítva súlyukhoz mérten arányosan jussanak befolyáshoz a régiókban.

Szlovákia nemzeti és kulturális szimbólumai

Minden állam és nemzet rendelkezik bizonyos szimbólumkészlettel, melynek kialakulása mindig hosszú folyamat eredménye. Ez a készlet rendszerint az adott nemzet történelméhez, kulturális identitásához igazodik, és sokat elárul a közösség önképéről is. Vannak szimbólumok, amelyek először állami (sokszor dinasztikus) szimbólumként születtek, de aztán össznemzeti szimbólumokká váltak. Ez főleg az olyan nemzetek és régiók sajátossága, amelyek az államiság régi tradíciójával rendelkeznek.

Ez a megállapítás igaz például a magyar országcímerre. Az állami jelképek sorában ugyanis a címerek mindig kitüntetett szerepet játszottak, és általában megelőzték a másik két legnépszerűbb szimbólum, a nemzeti zászló és a himnusz születését. E két magyar szimbólum kialakulása már kevésbé az államisághoz, inkább a 19. század első felének nemzeti modernizációjához és a reformmozgalomhoz kötődik. A magyar tricolór színvilága igazodik ugyan a címer színeihez, de mint műfaj inkább modern, mint középkori jelenség. A nemzeti zászlók használata ugyanis majdnem mindenütt a francia forradalom nyomán jött divatba, így Közép-Európában is.

Ellentétes irányú folyamat is elképzelhető, azaz amikor egy nemzeti mozgalom szimbólumai az állami függetlenség elérése után állami szimbólumokká lépnek elő. Tipikusan ilyen a szlovákok esete, azonban ez esetben is észrevehetők bizonyos kötődések a korábbi állami szimbólumokhoz – elég csak ránézni a szlovák nemzeti, egyébként most már állami címerre. Eltérő ideológiai megindokolása és színvilága ellenére nyilvánvaló, hogy a szlovák nemzeti mozgalom is közjogilag a magyarországi keretben gyökerezik. Ebben semmi meglepő nincs, hiszen a 19. századi szlovák nemzeti mozgalom egyáltalán nem tagadta meg az országos „uhorský” keretet, illetve annak hagyományait, sőt sokáig magáénak is tekintette azokat.

A szimbólumok tekintetében két pontosítást kell tenni. Léteznek ugyanis olyan nemzeti jelképek, amelyek idővel hivatalossá váltak, de vannak olyan szimbólumok is, amelyek soha nem emelkedtek hivatalos rangra, mégis a közösség minden tagjának tudatában élnek, és konkrét tartalom kötődik hozzájuk. Sőt egyesek egyfajta kvázihivatalos jelképeké is válnak – például a párhuzamos vagy alternatív himnikus dalok (magyar kontextusban a *Szózat*) vagy képek, melyek reklámok és különböző rendezvények díszéivé, alkotóelemeivé emelkednek (szlovák viszonylatban a *Kriváň-csúcs*). Nem ismeretlen a versengő szimbólumok, leginkább himnuszok problémája sem.

Figyelembe kell venni, hogy az egész nemzeti közösség által elfogadott, követett vagy átélt jelképek mellett léteznek rétegszimbólumok is, egyes régiók jelképei, bizonyos szociális, vallási vagy politikai csoportok által vallott szimbólumok, szimbolikus események vagy személyiségek. Egy közösség teljes szimbólumtérképének megrajzolása majdnem lehetetlen.

A hivatalos állami és nemzeti jelképekké vált szimbólumok kialakulása és fokozatos letisztulása a szlovákoknál az elmúlt kétszáz év terméke. A folyamat kezdetei a 19. század első felébe nyúlnak vissza, amikor a modern szlovák ideológiát megteremtő romantikus

Štúr-nemzedék nemcsak önálló szlovák irodalmi és nyelvi programot fogalmazott meg, hanem fokozatosan kezdte azt átpolitizálni és közjogiasítani. Ez utóbbi azzal függött össze, hogy a szlovák nemzeti mozgalom 1848/49-ben már konkrét autonómiaprogrammal lépett elő, amely először a régi Magyarországon belüli autonómiát követelt, majd az események alakulása folytán 1849-ben már túllépett ezen a kereten is, és a Habsburg Monarchián belüli szlovák koronatarományként kívánt válni. Igaz, ez utóbbi törekvés nem bizonyult tartósnak, hiszen amikor a neoabszolutizmus bukása után az 1860/61-es esztendőben újból lehetőség nyílt az alkotmányos politizálásra, a szlovák mozgalom visszatért a Magyarországon belül megvalósuló nemzeti-területi autonómia gondolatához. Sőt a többi magyarországi nemzetiség hasonló törekvéseinek kontextusában itt igazából nemcsak egyszerűen a nemzeti kisebbségi autonómia követeléséről volt szó, hanem az ország fokozatos, etnikai alapú föderalizálásának igényéről is. Érthető, hogy egy ilyen messzemenő közjogi következményekkel járó programnak szüksége volt arra, hogy tisztázzák a szlovákság hivatalos szimbólumrendszerét. E jelképrendszer még nem tudott érvényesülni a hivatalos intézmények és területek vonatkozásában, hanem egyelőre csak a különböző szlovák egyesületek, kulturális, társadalmi és politikai szervezetek szimbolikájában volt jelen. Ilyen volt például az egyesületként működő, de tulajdonképpen a szlovák tudományos akadémia hiányát pótló *Matica slovenská* nevű szervezet.

Ezek a nemzeti szimbólumok az *első világháború után*, a csehszlovák állam létrejöttével emelkedtek hivatalos rangra, amikor *Szlovákia és a szlovákok jelképei is bekerültek az ország hivatalos címerébe*. Igaz, a régi cseh állami szimbólumokkal nem teljesen egyenrangú helyen, legalábbis ami a címet illeti. Az önálló Csehszlovákia domináns jelképe a cseh oroszlán lett, amelynek közepén viszont elhelyeztek egy kis pajzsot, benne a szlovák kettős kereszttel. A himnusz tekintetében jobb volt a helyzet, mert a szlovák himnikus dal a csehszlovák állami himnusz második, egyébként teljesen egyenrangú részévé vált. A szláv trikolór színeit ötvöző új állami zászló pedig mindenki számára új volt.

A második világháború alatti *önálló szlovák állam érthető módon a 19. században kialakult szlovák nemzeti szimbolikát tette magáévá*, azzal a különbséggel, hogy a csehszlovák állami himnusz részét alkotó himnikus dalt egy másik szlovák himnikus dal váltotta fel. *A második világháború után visszaállították a háború előtti csehszlovák jelképrendszert, amelyet az 1948 és 1989 közötti kommunista párt diktatúrája saját igényei szerint alakított át*. Ez főleg a címet érintette, a régi csehszlovák himnuszhoz és zászlóhoz a kommunisták sem nyúltak. Az oroszlán továbbra is a címer domináns része maradt, de az azon belül található szlovák jelkép már nem a három halmon álló kettős kereszt lett, amelyet sokan helytelenül a háború alatti Tiso-féle néppárti rezsimmal azonosítottak és amúgy is klerikális szimbólumnak tekintettek, hanem az 1944-es szlovák antifasiszta felkelést szimbolizáló partizán láng.

Érdekes, hogy Csehszlovákia szövetségi állammá átalakulása után nem szabályozták a Szlovák Szocialista Köztársaság önálló köztársasági szimbólumrendszerét. Ez a folyamat igazából az 1989-es rendszerváltás után kezdődött, amikor a demokratikus körülmények között a csehszlovák föderáció fikcióból valósággá vált. Az amúgy is erősödő szlovák állami emancipációs folyamattal összefüggésben előtérbe került az önálló, a korábbi tradícióknak és az új körülményeknek is megfelelő szlovák jelképek kérdése. Ez ki-

sebb-nagyobb változásokkal elvezetett azon szimbólumok letisztulásához és hivatalos elfogadtatásához, amelyek jelenleg is a Szlovák Köztársaság hivatalos állami jelképei.

A most hatályos 1992. évi szlovák *alkotmány négy állami jelképet nevesít: a címert, a zászlót, a himnuszt és az állami pecsétet*. A Cseh Köztársaságtól eltérően – ahol megkülönböztetik a kis címert és az összetett nagy állami címert – Szlovákiának csak egy címe van. A szlovák köztársasági elnök cseh kollégájához hasonlóan rendelkezik ugyan külön elnöki lobogóval, de ezt nem az alkotmány szabályozza. *Szlovákia állami címerét* az 1993. évi 63. számú törvény a következőképpen határozza meg: „(1) A Szlovák Köztársaság állami címerét (a továbbiakban: az állami címert) a vörös színű kora gótikus címerpajzson ezüst kettős kereszt alkotja, amely a kék hármashalom középső kiemelkedő halmába ékelődik. (2) A kereszt törzse és ágai a végükön kiszélesednek és bevágódnak, csúcsai legömbölyítettek.”

A szlovák címer központi eleme tehát a hármashalmon álló kettős kereszt, ugyanúgy, mint Magyarország esetében. Ez a tény a szlovák–magyar viszonyban régi és áldatlan viták tárgya. A szlovák történetírás és heraldika szerint – egyértelműen a szlovien–nagy-morva–szlovák kontinuitás elméletére alapozva – a kettős kereszt bizánci eredetét, illetve a hármashalommal együtt a mai Szlovákia területéhez való kötődést állítja. A szlovák címer kettős keresztjét Cirill és Metód hittérítésének idejére próbálják visszavezetni és a szlovák etnogenezishez kötik. Szlovák részről az egyik leggyakrabban hangoztatott érv a címer és a szlovák területek középkori összekapcsolásának bizonyítása során az 1312-es rozgonyi csata egyik képe. A Képes Krónikában ugyanis van egy olyan kép, amelyen a Csák Mátét segítő Amádékat legyőző királyi sereg előtt a földön hever a kettős keresztet ábrázoló zászló, ami egyes szlovák történészek szerint annak bizonyítéka, hogy a Csák- és az Amádé-féle „felföldi” seregek vereségét az illusztráló a felföldi szimbólum földre kerülésével kívánta ábrázolni. Van, aki a hármashalomban az északi területek hegyvidéki jellegére való utalást, a keresztben pedig a szlovákságnak ragaszkodását látja a kereszténységhez.

A modern magyar szakirodalom sem tagadja a kettős kereszt bizánci voltát. A kereszt önállóan vagy más címerképekkel együtt a 13. századtól kezdve folyamatosan szerepel a magyar királyi címerben, mint a keresztény királyi hatalom ősi jelképe. Ugyanezt szimbolizálja a kereszt talapzatánál szereplő korona is. A kettős keresztet mint szimbólumot egyébként a Bizáncban nevelkedett III. Béla hozta magával. Használatával nem a keleti birodalomtól való függését, hanem saját királyi hatalmának szuverenitását akarta hangsúlyozni. A hármashalomban a magyar heraldika valósághoz közelebbi ábrázolási igénye magyarázza, mert a magyarországi gyakorlat nem kedvelte annyira a lebegő ábrázolásokat, ehelyett a természetes talapzatokat preferálta – a pázsitot vagy a dombot. A kettős kereszt alatti domb a magyarországi címerben a 13–14. század folyamán alakult át hármashalommá. Az ország három hegységére (Tátra, Fátra, Mátra) utaló szimbolikus jelentéstartalmát csak jóval később, a 18. század táján kapta meg.

Fontos különbség van a magyar és a szlovák címer színvilága között. A szlovák címer színei ugyanis nem a magyar címer színvilágához igazodnak, hanem a szláv színekhez. A hármashalomban nem zöld, hanem kék, így a vörös pajzsmezőn található az ezüst, de igazából fehérnek tűnő kereszt, amely kék hármashalmon áll. Ettől függetlenül nyilvánvaló, hogy az eltérő interpretációk ellenére a magyar és a szlovák címer egy töről fakad. A

kettős kereszt bizánci eredete is közös elem. Szarka László történész szerint a két állami címer hasonlósága sokkal inkább a két nemzet közös történelmének, semmint egymás elleni sérelmeinek lehetne bizonyítéka.

Sokkal egyszerűbb a helyzet a *szlovák zászló* esetében. Az állami zászló három egyforma szélességű és egymás alatt elhelyezkedő vízszintes sávból áll, amelyek színe fehér, kék és vörös, a zászló elülső síkján az állami címer helyezkedik el. A zászló színei azonosak az előbb már említett szláv trikolór színeivel, amelyek a 19. század elejétől kezdtek népszerűvé válni a szláv népek politikai mozgalmában. Azonos színvilág jellemzi tehát a mostani cseh, horvát, orosz, szerb, szlovák és szlovén zászlót. Egyébként a 19. század első felében a szlovákok körében is felmerült a kétszínű – vörös-fehér – zászló használatának gondolata, de ez nem bizonyult tartós ötletnek. A csehszlovák zászlótól eltérő köztársasági szlovák zászló 1990-től kezdve lett népszerű, bár eleinte komoly idegenkedés is fogadta. Sokan ugyanis a szeparatizmus megnyilvánulását látták benne, valamint egyesekben a második világháború alatti ultranacionalista rezsimre utaló rossz emlékeket ébresztett. Egy ideig bizonytalan volt a címer elhelyezése a zászlón. 1993 után azonban fokozatosan eltűntek ezek az aggodalmak, rossz emlékek, és a zászló széles körben elfogadottá vált. Ezzel a zászlóval díszítik a középületeket és járnak szurkolni a szlovákiai jégkorong és labdarúgás rajongói.

Az *állami himnusz* története valamivel bonyolultabb. Mint sok más nemzetnek, a szlovákoknak is két fontos himnikus dala van – a *Janko Matuška* tollából 1844-ben született *Nad Tatrou sa blýska* (*Villámlik a Tatra fölött*) és a *Samo Tomášik* író által 1834-ben írt *Hej Slováci*, azaz *Hej szlovákok* című dal. Amíg az első mű egy szlovák népdal dallamára (*Kopala studničku*) készült, a másik szövege a lengyel nemzeti himnusz dallamára, az ún. *Dąbrowski-induló* vagy *Dąbrowski-mazurka* zenéjére készült. Ennek szerzője Józef Wybicki volt. Tomášik a himnusz két verziójának is szerzője: a főleg a csehek körében népszerű, egyfajta szláv himnuszként funkcionáló *Hej Slované*, azaz *Hej szlávok* címűnek és a „partikuláris” szlovák *Hej szlovákok* dalnak. Ezt az összszláv mozzanatot az is erősíti, hogy ennek a dalnak azonos a zenéje a lengyel és a volt délszláv himnusszal. A *Hej szlávok* dal annyira népszerű lett a 19. századi Csehországban, hogy amikor 1884-ben születésének évfordulóját ünnepelték Prágában, az öreg szlovák költőt olyan ovációban részesítették a cseh fővárosban, amelyben a hozzá hasonló sorsú személyeknek csak ritkán van részük.

A himnuszoknak azonban szerzőiktől és születésük körülményeitől teljesen független sorsa is lehet. Amíg a két világháború között a *Villámlik a Tatra fölött* című dal első része a hivatalos csehszlovák himnusz második része lett, addig a *Hej szlovákok* egyre népszerűbbé vált a szlovák autonomisták és később a szeparatisták körében. A dalt a második világháború alatti Tiso-féle szlovák állam is előnyben részesítette, és ez nem tett jót hírnevének. Miután 1944-től kezdve megint Matuška szerzeménye került vissza a közös csehszlovák államiság piedesztáljára, Tomášik himnusza nagyon viaszosult és inkább a nacionalista szubkultúrában élt tovább. Az 1990 és 1992 közötti időszakban egyértelműen a szlovák függetlenséget követelő tüntetők és politikusok dala lett. Sőt a dalt gyakran éneklő tábor ellenfelei pejoratívan el is nevezték *hejszlovákoknak*. A *szlovák föderalisták pedig a csehszlovák himnuszt és annak szlovák részét érezték magukénak*. Végül amikor 1993. január 1-jén kikiáltották az önálló Szlovák Köztársaságot, ennek az utóbbi himnusznak

még egy tétellel kiegészített zenéje és szövege lett az új független állam hivatalos himnusa. Dallamát egyébként Bartók Béla is lejegyezte szlovák népdalgyűjteményében.

Természetesen minden nemzeti kultúrának nemcsak nagy és hivatalos szimbólumai vannak, hanem olyan jelképei is, amelyeket senki sem szabályoz, mégis az irodalom és kultúra révén az egész lakosság tudatában élnek. Tipikusan ilyen szimbólumok a földrajzi egységek – hegyek, folyók, esetleg egész régiók nevei. Ezek különösen a romantikus 19. században váltak népszerűvé, mint a nemzeti alapú szellemi és kulturális integráció fontos eszközei. Közvetítésükben nagyon fontos a szépirodalom szerepe.

A nemzeti romantika által kialakított szlovák szimbólumrendszer meglehetősen *hegyvidéki és szlovák viszonylatban északi jellegű*. Ez nem jelenti azt, hogy a síkságnak és a délebbi régióknak semmilyen szerepe sincs benne (lásd a *Duna* folyót és az ősi szláv *Nyitra* városát), de a legtöbb meghonosodott jelkép és mítosz mégis hegyvidéki és északabbi gyökerű. Különös helyet foglalnak el ebben a szlovák szimbólumrendszerben a hegyek, például a *Kriváň* és a *Kráľova hľa*, sőt egész hegységek, főleg a *Tátra* és a *Fátra*, a jellegzetes települések és tájak, mint a *Gyetva*, valamint a folyók, mindenekelőtt a *Vág*, a *Garam* és részben a *Duna*. Ezek együttesen – egyértelmű közjogi belső határok híján – fontos szerepet játszottak annak a területnek a kijelölésében is, amelyre a 19. századi szlovák mozgalom igényt tartott. A szlovák nemzetébresztők és irodalmárok tudatában a szlovákság területe a Tátrától a Dunáig terjedt, és alapvetően a *Vágvölgye* és a *Garamvölgye* alkotta gerincét. A „Tátrától Dunáig” terjedő szlovák terület jelszava még a 20. század végi popzenei slágerekbe is bekerült, ilyen például az 1970-es évek végétől népszerű *ELÁN* együttes a „Tátrától Dunáig árvák énekelnek” kezdetű dala.

A szlovák öntudatba beépült legfontosabb szimbólumok észak- és középszlovák gyökere annak is köszönhető, hogy a modern nemzetté válás szempontjából meghatározó 19. századi nemzeti mozgalom főbb központjai éppen az északnyugati és északi vármegyék – Liptó, Turóc, Árva, Trencsén és Zólyom – voltak. Ezek a megyék és városi központjaik (Liptószentmiklós, Turócszentmárton, Alsó-Kubin stb.) a klasszikus szlovák műveltség és irodalmi élet fontos szimbólumai. Sokak szemében leegyszerűsítve ezek a vidékek számítanak az igazi szlovák régióknak. A szlovák nemzeti mozgalom hatása ugyanakkor csak nagyon gyengén érvényesült a Szepességtől keletre – Sárosban és Zemplénben. Ezen térségek egyértelmű integrációja a szlovák kulturális térbe inkább csak a 19. század végén következett be. A folyamat bonyolultságát az is bizonyítja, hogy a 19. és 20. század fordulóján a helyi magyarbarát Sáros megyei felső körök támogatásával *önálló keletiszlovák*, azaz *szlovják* nemzeti identitás kialakításának kísérletére került sor. A szlovják identitás alternatív akart lenni a domináns szlovák öntudathoz képest. Ez a próbálkozás a 20. század első évtizedeiben meghiúsult ugyan, ennek ellenére a nyelvjárásilag meglehetősen eltérő Kelet-Szlovákiának a mai napig vannak bizonyos sajátosságai.

Érdekes a nyugatszlovák régió helyzete. Ez az országrész szlovák viszonylatban gazdaságilag és társadalmilag hagyományosan gazdag és fejlett vidéknek számít, ahol olyan fontos városi és kulturális központok találhatók, mint az egyetemi város Nagyszombat, a régi keresztény emlékekkel büszkélkedő püspöki Nyitra vagy maga a főváros, *Pozsony*. Ez utóbbi sokáig inkább német és magyar többségű, de a szlovákság azért mindig jelen volt. *A pozsonyi evangélikus líceum volt a szlovák irodalmi romantika és egyben a modern nemze-*

ti mozgalom egyik bölcsője. Nagyszombat nyomdáiban születtek az első helyi szlovák nyelven nyomtatott termékek, a város környéki dialektus lett az *első kodifikált szlovák irodalmi nyelv* alapja, ez a szlovák katolicizmus fő központja. *Nyitra* úgy él a szlovák köztudatban, mint a nagymorva kor előtti *nyitrai fejedelemség központja*, ahol a szláv *Pribina* uralkodott, mielőtt a morvák elűzték. A nyitrai Pribinát a szláv-szlovák államiság egyik legelső előfutárának tekintik. Itt van Szlovákia legrégebbi alapítású keresztény temploma. *Nyitra* mint a *Nagymorva Birodalom egyik szellemi és szakrális központja* fontos szerepet játszik *Cirill és Metód* szláv hittérítők és szentek kultuszának ápolásában is. Az utóbbi kultusz mindkét szlovák keresztény felekezet számára fontos, és nemcsak a szláv-szlovák írásbeliség ősi voltát hivatott bizonyítani, hanem a szlovákság szláv szellemi kötődéseit is.

Más szlovákiai városokhoz és településekhez is különböző szimbolikus asszociációk kötődnek. *Trencsén várához* például a 13. századi romantikus nemzedék által ápolt *Csák Máté* kultusza, az erdőháti *Bradlőhöz* Csehszlovákia egyik szlovák államalapítója, *Milan Rastislav Štefánik* emlékműve, a *Zay-Ugróc* nevű település pedig mindjárt két nagy szlovák személyiség szülőhelye – *Ludovít Štúr* és *Alexander Dubček*.

A szlovák nemzeti fejlődés egyik sajátossága, hogy *sokáig nem rendelkezett egyértelmű és tartós kulturális, szellemi, politikai központtal*. A szlovák élet centruma a 18. és 19. században ezért úgymond vándorolt Nagyszombat (egyetem), Pozsony (evangélikus líceum), Pest-Buda (hivatalok, egyesületek, pártok), Turócszentmárton (*Matica slovenská*, Szlovák Nemzeti Párt, újságok, kulturális intézmények), korlátozott formában Liptószentmiklós és Rózsahegy (főleg mint a szlovák érzelmű polgárság és értelmiség központjai), esetleg Szokolca között. A kérdés végül csak a 20. században, az önálló Csehszlovákia létrejötte után dőlt el, amikor Szlovákia adminisztratív, gazdasági és kulturális központja Pozsony lett, amelyet viszont szlovákul már nem a hagyományos módon *Prešporoknak* hívtak, hanem újszerűen *Bratislavának*. Az új név, amelyet még a Štúr-nemzedék talált ki, azóta már teljesen átment a köztudatba. Kelet-Szlovákiában pedig Pozsony földrajzi távolságának köszönhetően komoly központtá vált Kassa (Košice). Az ország közepén harmadik meghatározó központként Besztercebánya (Banská Bystrica) funkcionál, amely ugyan jóval kisebb, mint az előbb említett két város, de rendelkezik saját egyetemmel, iparral, valamint komoly városi és adminisztratív infrastruktúrával. Sőt az elmúlt évtizedekben olyan gondolat is felmerült, hogy esetleg a várost a közeli Zólyommal úgy lehetne fejleszteni, hogy itt alakulhasson ki az ország igazi központja. Ez az ötlet azonban már lekerült a napirendről. A többi város inkább közepes és kisebb méretű, bár az eddigi fejlődésnek köszönhetően *Szlovákia viszonylag sűrű városhálózattal rendelkezik*. Ennek a fejlődésnek gyökereit részben még a középkorban kell keresni, hiszen a mai Szlovákia volt a régi Magyarország azon része, ahol a legtöbb szabad királyi és bányaváros volt. Igaz, ezek jelentősége a 18. és 19. században lecsökkent, sok város hanyatlásnak indult, egyes régi királyi városok majdnem falvakká fejlődtek vissza (például Bakabánya, azaz Pukanec), de hagyományaik és főleg régi épületeik ennek ellenére megmaradtak, és így jól kiegészítik a gyönyörű szlovákiai természeti tájakat.

Amikor a városokról van szó, legalább részben ki kell térni a szerepükre a szlovák köztudatban és kultúrában. A már többször említett *19. századi szlovák romantika*, amely meghatározó szerepet játszott a modern szlovák identitás formálásában és az önazonosság

legfőbb mítoszainak megteremtésében, ambivalens viszonyban volt a városi kultúrával. Az irodalmi romanticizmus eleve a természetközeliiséget részesíti előnyben és az egyszerű népeket hozza előtérbe. A falvak és a falusi élet közelebb áll a természethez, mint a civilizáció által megrontott város. A szlovák romantika több oknál fogva (képviselői szociális háttere, a szlovák régió földrajzi és társadalmi sajátosságai stb.) kezdettől fogva nagy hangsúlyt fektetett a nép és folklórja bemutatására. A folklorisztikus és idilli falusi elemek nagyon komolyan beépültek a szlovák kulturális kódba, sokkal inkább, mint a városi mozzanatok. A szlovák nemzeti mozgalom és irodalom legtöbb értelmiségi képviselője faluról vagy kisvárosból származott, az ilyen települések papjaiként, lelkészeiként és tanáraiként éltek le életüket, ezért a klasszikus szlovák irodalom – mind a romantikus, mind a realista – helyszíne döntően a kisváros és a falu értelmiségi vagy népi közege. Az olyan szlovák kulturális központok, mint Turócszentmárton, Liptószentmiklós és Rózsahegy, városi rangjuk és jellegük ellenére alapvetően nagyon is kisvárosok voltak.

A közép- és nagyváros mint olyan nem nagyon élt a 19. századi és a 20. század eleji szlovák kulturális tudatban, pedig legalább két olyan szerző is volt, aki *nagyvárosinak is tekinthető*: az 1873 és 1906 között Budapesten élő és lelkeskedő *Daniel Bachát* és a szintén néhány évet Pest-Budán eltöltő *Ján Palárik*. Különösen Bachát tartható az első nagyvárosi szlovák írónak, őt azonban a szlovák utókor nagyon elfelejtette. A (nagy)város irodalmi és kulturális birtokbavétele ezért alapvetően 1919 után kezdődött. A második világháború alatti propagandisztikus tevékenységéért később háborús bűnösnek elítélt *Tido J. Gašpar* író és bohém például majdnem programszerűen próbálta barátaival az 1920-as és 1930-as években „birtokba venni” Pozsony kultúráját és szórakozóhelyeit. A város fokozatosan bevonult a szlovák irodalomba és ezáltal a köztudatba is, amire legjobb példa *Janko Jesenský Demokráta* című regénye, amely az 1930-as évek elején készült és a magas állami bürokrácia életét mutatja be. A második világháború után már nem volt szükség ilyen programra, mert a főváros a szlovákság természetes politikai és szellemi központjává vált. Komoly mértékben el is szlovákosodott. A fiatalabb nemzedékeknek már nincsenek kétségei a (nagy)város mint a szlovák élet helyszíne tekintetében. Bár az is igaz, hogy a 20. század második felében is sokszor előfordult a szlovák irodalomban a falu példaképpé állítása, és bizonyos szinten napjainkig tartja magát a sztereotípiát, hogy ez az igazi tiszta szlovák helyszín. Ilyen érzések és mítoszok azonban más népek irodalmában és kultúrájában is élnek.

A faluhoz és a néphez, illetve a kisvárosi léthez nem csak pozitív tulajdonságok társulnak. Erre jó példa a szlovák irodalom három-négy olyan toposza, mozzanata, amely mélyen beépült a szlovák kulturális öntudatba. Ilyen például az igazságos hegyvidéki rabló mítosza, bár ez nem csak szlovák sajátosság. Nincs talán olyan európai nemzet, amelynek ne lenne hasonló irodalmi alakja. A szlovákoknál ilyen hős a liptói betyár, *Juraj Jánošík*, aki számtalan irodalmi és népszerűsítő mű, sőt akár reklám hőségévé vált. Valamivel sajátosabb szimbólum az ún. *ŕapákovčina*, ami *Božena Slančíková-Timrava* 20. század eleji szlovák realista író *ŕapákovci* (*Tyapákék*) című novellája nyomán vonult be a köztudatba, mint a népi tisztelet, passzivitás és igénytelen mozdulatlanság szimbóluma. A másik a *Kocúrkovo* (*Kandúrfalva*), amely *Ján Chalupka* 19. század eleji szlovák drámaíró azonos című drámája nyomán honosodott meg a szlovák tudatban. *Kocúrkovo* a kétszínű, kicsinyes, sznob és nevetséges kisváros és a kisvárosi lét paródiája, ahol min-

denki játssza a maga szerepét, kisebb-nagyobb sikerrel. Nem véletlen, hogy a szlovák irodalom már nagyon korai szakaszában éppen a kisvárosi lét paródiáját célozta meg, hiszen az akkori értelmiség döntően ilyen kisvárosi körülmények között élt. Miután Szlovákiában a mai napig nagyon sok a kisváros, az ilyen paródiák még mindig időszerűek. További irodalomból átvett mítosz, illetve szimbólum az *ezeréves méh*. Ez *Peter Jaroš*, a 20. század utolsó évtizedeiben alkotó író azonos című regényéből származik. A regény egy lipcsei földműves-kőműves-vállalkozó család története a 20. század elején. A kiváló és később megfilmesített regény abból a – főként az 1960-as és 1970-es években – népszerű gondolatból indul ki, hogy a szlovákság tulajdonképpen békés plebejus nép, amely mindent kibír, túlél és bizonyos fokig mindent a saját képére formál. Nincsenek nagy személyiségei, gesztusai, cselekedetei, ennek ellenére itt van, túlélte a történelem viharait és építi boldogabb jövőjét. E gondolatmenet háttérében a híres-hírhedt nemzeti érzelmű kommunista író és esszéista, *Vladimír Mináč* hasonló felfogását lehet felfedezni. Nyilván ezek az 1970-es és 1980-as években népszerű toposzok és gondolatok 1989 után némileg átalakultak, árnyaltabbá váltak, hiszen a szlovák lakosság most már jobban látta a politika- és társadalomtörténet bonyolultságát, az ország tagolt hagyományait, multikulturális jellegét, a szlovák polgárosodás menetét stb.

A modern Szlovákiáról, annak szellemi állapotáról és leginkább vállalt értékeiről, illetve hagyományairól sokat elárulnak az állami kitüntetések, az állami ünnepek és emlénapok. Ezekről ugyanis a szlovákiai politikai közösség valamilyen szinten meg tudott egyezni. A legfontosabb szlovák állami kitüntetések a következők: *Fehér Kettős Kereszt Rend*, *Andrej Hlinka-rend*, *Ludovít Štúr-rend*, *Milan Rastislav Štefánik-kereszt* és *Pribina-kereszt*. Létezik még a *Szlovák Köztársaság Elnöke Elismerésének Keresztje*. Az elsőként említett kitüntetés csak külföldieknek adományozható, a többi döntően belföldieknek, azaz szlovák állampolgároknak. Amíg a Milan Rastislav Štefánik-kereszt főleg katonáknak szól, addig a Pribina-keresztet civilek kapják. A Hlinka-rendet elsősorban azok érdemlik ki, akiknek jelentős szerepe volt az önálló Szlovákia létrehozásában. A Štúr-rend döntően azoknak adományozható, akik a demokrácia és az emberi jogok területén kiemelkedő érdemeket szereztek, az ország védelmén és biztonságán munkálkodtak, öregbítették a Szlovák Köztársaság jó hírét, vagy más kiemelkedő érdemeket szereztek a politikában, az állami vezetésben, a közigazgatásban, a nemzetgazdaságban, illetve akár a kultúra és a sport területén. A kitüntetések elnevezése a szlovák történelem nagy alakjaihoz kötődik, különösen azokhoz, akik valamit tettek a szlovák kulturális és politikai önállóságáért, Štefánik esetében a csehszlovák államiságért.

Hasonló a helyzet az állami ünnepek és emlénapok területén is. Egyik legnagyobb hivatalos ünnep január 1-je, azaz a *Szlovák Köztársaság létrejöttének ünnepnapja*. Igaz, időzítése miatt ez az ünnep az emberek tudatában némileg összemosódik az újévvel. A következő fontos, az államisághoz kötődő ünnep az *alkotmány napja*, amelyet szeptember 1-jén ünnepelnek. Miután Szlovákiában egyházi és állami körökben egyaránt nagyon fontosnak tartják a két hittérítő, Cirill és Metód kultuszát, akik a Nagymorva Birodalomba érkezvén megteremtették a szláv írásbeliséget, a nekik szentelt ünnepnap, *Szent Cirill és Szent Metód ünnepe* szintén munkaszüneti nap, július 5-én. A két következő ünnep a szlovák történelem két fontos eseményéhez kötődik. Augusztus 29-én ünneplik az antifasiszta *szlovák nemzeti*

felkelés kirobbanásának napját, november 17-én pedig a „*bársonyos forradalom*” napját, mint a demokráciáért és a szabadságért folytatott küzdelem emléknapját. Szlovák sajátosság, hogy az állam viszonylag sok egyházi kötődésű ünnepet is munkaszüneti napnak nyilvánított. A karácsonyi és húsvéti ünnepeken kívül ilyen munkaszüneti nap vízkereszt, a hét-fájdalmú Szűzanya napja és a mindenszentek. Ezt kiegészíti két világi ünnepnap: május 1-je, a *munka ünnepe* és május 8-a, a *második világháború végének emléknapja*.

Léteznek olyan történelmi személyiségek és események is, amelyek *nem megoztók*, és az egész társadalom elfogadja és őrzi az emléküket. Szlovák kontextusban ilyen a már többször említett *két hittérítő* és *Pribina* herceg, bár ez utóbbi emléke elég halvány. Nagyon népszerű személyiség a fiatalon kegyetlenül kivégzett *Juraj Jánošík* liptói betyár, aki néha nemcsak a gyerekmesékbe, hanem a politikusi megnyilatkozásokba is bekerül. Miután nem mindenki tanulmányozza részletesen politikai jellegű írásait, és inkább mint nyelverteremtő és kultúraszervező él a széles köztudatban, *most már Štúr is ilyen konszenzuálisan elfogadott személyiség*. A fentiekben említett többi személyiséget is elfogadja a társadalom többsége, de minél közelebb élt valaki a mához, annál több vita lehetséges az illető személy történelmi szerepéről és cselekedeteiről. A társadalom itt már rendszerint differenciáltabb – különböző rétegek, csoportok és szubkultúrák esetleg más-más személyiséget részesíthetnek előnyben. A konzervatív autonomista katolikus pap és politikus, *Andrej Hlinka* nyilvánvalóan nagyobb népszerűségnek örvend a katolikus, függetlenségi és nemzeti körökben, mint a kisebbségi, baloldali vagy a volt csehszlovák föderalista közegekben. Hasonló a helyzet, csak ellenkező előjellel a csehszlovák államalapító *Milan Rastislav Štefánik* tábornok esetében, aki inkább a polgári-demokratikus és a Csehszlovákia után esetleg nosztalgizáló rétegek számára népszerűbb.

Ugyanakkor Štefánik szimbolikus utóéletének sajátos története van. Az 1919-ben légi szerencsétlenségben tragikusan elhunyt politikus tábornok személyét már az első világháború után elkezdték felhasználni a Csehszlovákia-párti szlovák kultusz erősítésére és alátámasztására. Sok szlovákiai településen, köztük a magyarok lakta délen is szobrot állítottak neki. A déli városokban azonban ezeket a „csehek által állított” szobrokat az 1938-ban bevonuló magyar hadsereg és közigazgatás eltávolította. Az 1945-ben visszatért csehszlovák hatóságok néhány helyen még megpróbálták visszaállítani e „szlovák hős” szobrát, hogy aztán a kommunisták legalább 40 évre eltávolítsák ezt a polgári idealista politikust. A rendszerváltás után újból divatba jött, ezért néhány helyen restaurálták a szobrát. Összegezve ezt a kérdést, természetesen mindig sok függ attól, hogy az adott személyiség nézetei, illetve üzenete, kisugárzása mennyire hasznosítható az aktuális politikában, mennyire „tisztá” ahhoz, hogy esetleg külön törvényekben emlékezzenek meg róla, ahogyan az 2007-ben Andrej Hlinkával történt. Ha hasznosítható, akkor ezeket a személyiségeket az utókor a politika játékká teszi.

Az egyes politikai irányzatok szintén „mazsoláznak” történelmi személyiségek közül, főleg azokból, akik az elmúlt évszázadban éltek és politizáltak. Hlinka napjainkig fontos igazodási és hivatkozási pont a keresztény-konzervatív és gyakran a nacionalista körök számára. Rózsahegyen, ahol élt és tevékenykedett, és amelyből a szlovák politikai katolicizmus egyik bástyáját építette ki, nagyon komoly kultusza van. Erről nemcsak az emléktáblák és az utcanevek, hanem egy mauzóleum is gondoskodik.

A szlovák baloldal számára megint fontos személyiség *Alexander Dubček*, a világ-méreteken talán legismertebb szlovák származású politikus, az 1968-as reformkorszak legfőbb vezetője és emblematisz alakja. Az ő emléke egyébként nagyon széles körben elfogadott – a fent említett okokon kívül azért is, mert sokan még emlékeznek a mozgalmas 1968-as esztendőre. Másik ilyen felkarolt baloldali személyiség *Laco Novomeský*, a tehetséges költő és publicista, akinek nevét a baloldal egyik fontos alapítványa és szellemi műhelye őrzi. Az utóbbi időben felbukkant egy másik művelt kommunista értelmiségi, *Vladimír Clementis* kultusza, aki egyben a sztálinista koncepciós perek egyik mártírja. Nemrég emléktáblát is kapott a külügyminisztérium épületében. A magyar kisebbség tagjai viszont nem szívesen emlékeznek rá mint külügyi államtitkára, hiszen komoly szerepe volt a lakosságcsere-tárgyalások során.

A szlovák jobbközép polgári demokratikus tábor szintén keres olyan személyiségeket, akiket piedesztálra állíthat. Az ezredforduló táján ilyen politikus lett *Milan Hodža*, aki nemcsak a két világháború közötti Csehszlovákia első szlovák származású miniszterelnöke volt 1935 és 1938 között, hanem következetesen demokratikus agrárius politikus, aki a nácik elől emigrált, és az emigrációban sokat foglalkozott a közép-európai föderáció tervével. Sok nyelvet beszélő, nagyon művelt, ezenkívül valóban vérbeli gyakorlati politikus volt. Nem meglepő tehát, hogy a szlovák jobbközép demokratikus politika vállalható és egyben valóban létező előzményeit kereső Mikuláš Dzurinda kormánya az USA-ból hazahozatta Hodža földi maradványait és a turócszentmártoni nemzeti panteonban újratette.

A szélsőséges nacionalista és az attól még jobbra álló fasisztoid tábor számára fontos *Jozef Tiso* emléke, aki katolikus pap letére a második világháború alatti szlovák állam köztársasági elnöke lett, és mint ilyen felelős annak politikájáért és sok áldozatáért. A második világháború után háborús bűnösneként kivégezték és eltemették. Sírja a szélsőségesen nacionalista körök egyik zarándokhelye. A szlovákiai társadalom döntő része azonban nem fogadja el kultuszát.

Fontosak az egyes történelmi események is. A szlovák történelmi közgondolkodás szempontjából legelső az *1848/49-es szlovák felkelés*, amely azért fontos az utókor számára, mert ebben a felkelésben a szlovák nemzeti politika fegyverrel a kezében először szállt síkra kifejezetten a szlovák közjogi követelésekért. Ez az esemény azonban elég korlátozott hatású és elég régen történt ahhoz, hogy most is olyan hatást gyakoroljon, mint például Magyarországon az 1848-as forradalom és szabadságharc emléke. Ugyanakkor elég erős volt ahhoz, hogy ne tűnjön el következmények nélkül és beépüljön a szlovákiai politikai közösség tudatába. Érdekességként megemlíthető, hogy a szlovák államfő díszőrsége éppen az 1848-as szlovák önkéntesek egyenruhájában áll az elnöki palota előtt.

Fontos esemény az első világháború és *Csehszlovákia létrejötte*. Nem szabad elfelejteni, hogy a külföldi emigrációban és a fegyveres akcióban szlovákok is részt vettek. Štefánik tábornok az emigráns kormány hadügyminisztere volt. Igaz, az oroszországi és a franciaországi légiósok többsége cseh volt, de kisebb számban voltak köztük szlovákok is. Az Amerikában toborzott légiósok között kifejezetten sok volt a szlovák. Bár a szlovákok politikai képviselőinek nem sikerült elérni, hogy önálló államalkotó tényezővé váljanak a két világháború közötti Csehszlovákiában, amelynek hivatalos doktrínája a *cseh-*

szlovák nemzetegység (čechoslovakizmus) gondolata volt, mégis az új államban a szlovák nyelv hivatalos nyelv lett, befejeződött a szlovák nemzeti infrastruktúra kiépítése, és a szlovákság az államalkotó csehszlovák nemzet egyik részévé vált. A Csehszlovákiában eltöltött 70 év pedig mély (és rendszerint pozitív) nyomokat hagyott a szlovák kultúrában és politikában. Az együttélés segítette a szlovákok modernizálódását. A csehszlovák államiságnak van egy szimbolikus tere is Pozsonyban – *a Szlovák Nemzeti Múzeum előtti csehszlovák oroszlán szobra*, amely a mai napig a kis létszámú föderalista és demokrata megemlékezések és tüntetések színhelye.

Az egyik legjelentősebb történelmi esemény, amely nagyon komoly tömegeket mozgatott meg, és ezért mély nyomokat hagyott a szlovák lakosságban, az *1944-es antifasiszta felkelés* volt. Ez a felkelés egyrészt mint katonai kiugrási kísérlet, másrészt mint partizánháború, harmadrészt mint a demokrata és kommunista antifasiszta ellenzék akciója vonult be a történelembe. Miután a harcokban több mint 80 000 felkelő katona és körülbelül 20 000 partizán vett részt, valóban tömeges akcióról volt szó, akkor is, ha főleg Közép-Szlovákia hegyvidéki részeire koncentrálódott. A felkelés leverése utáni megtorlások is döntően ezt a vidéket sújtották. *A felkelés olyan tradíció, amellyel a szlovák politika és közélet demokratikus és baloldali része egyaránt azonosulni tud.* Bonyolultabb ez azokban a körökben, amelyek valamilyen szinten a régi néppárti hagyományokhoz kötődnek, hiszen Szlovákia számára a felkelés nemcsak antifasiszta megmozdulás volt, hanem egyfajta polgárháború is. Miután a felkelés kinyilvánította a csehszlovák államiság restaurálását, sok nacionalista néppárti azt is kifogásolta, hogy a felkelők tulajdonképpen saját államuk ellen keltek fel. Más kérdés, mennyire lehet azonosulni egy elnyomó és megtorló fasiszta állammal. A most ismertetett okok miatt különösen az 1990-es évek elején voltak viták a felkelés helyéről a szlovák történelemben, de ezek most már elcsitultak, és a többségi közvélemény inkább pozitív eseményként értékeli.

Szintén mély nyomokat hagyott a szlovák lakosságban, különösen az idősebb nemzedékben az *1968-as kísérlet*, amelynek célja az *emberarcú szocializmus* kiépítése volt. A próbálkozás leverése pedig a Varsói Szerződés tankjai által történt. Az azt követő 20 éves normalizációs időszak nagyon sok kortársat érintett, egzisztenciálisan is. A közelmúlt nagyobb történelmi eseménye az *1989-es novemberi bársonyos fordulat, illetve forradalom*, amely során az 1989. november 17-i diáktüntetés leverésén felháborodott közvélemény tömegtüntetéseken kényszerítette a kommunista hatalmat, hogy üljön le tárgyalni az ellenzékkel, és kezdjék el a demokratikus átmenetet. Miután ez olyan esemény, amelynek hatásait mindenki most is érzi, még nem volt igazán idő, hogy mély gyökereket verjen, inkább politikai töltete van. A polgári demokratikus értelmiség viszont nagyon sokat fáradozik, hogy az ún. *bársonyos november eszmeisége* és üzenete ne vesszen el teljesen.

Szlovákia és a külföldi szlovákok

A többi kelet- és közép-európai néphez hasonlóan Szlovákia is jelentős külföldi diaszpórával rendelkezik. A külföldi szlovákság egy része a szomszédos országokban lakik, de a Cseh Köztársaságot leszámítva még többen laknak távolabbi országokban, döntően a tengerentúlon. A legtöbb szlovák származású külföldi az Egyesült Államokban él, külügyminisztériumi becslések szerint majdnem 1 900 000 fő.

A külföldi szlovákság keletkezése egyrészt a határváltozások következménye, így kerültek külföldre például a cseh- és morvaországi vagy magyarországi szlovákok. Másrészt pedig azon migrációs hullámok következménye, amelyek az emberiség és azon belül Európa történetét sem kerültk el. Bár szlovák területeken mindig voltak bevándorlók, a 20. századi Szlovákia inkább emigránsokat kibocsátó ország volt. Ez a tendencia csak most kezd árnyaltabbá válni, amikor az EU-csatlakozás után Szlovákia is vonzóbb célponttá vált a harmadik világból érkezők számára.

Különösen a 19. század végén és a 20. század elején vándoroltak ki sokan az Osztrák–Magyar Monarchia szlovák régióiból. Itt is érvényesült az a szabály, hogy minél szegényebb volt egy vidék, annál több kivándorlót produkált. Szlovákia esetében ez különösen a keleti (Sáros, Zemplén stb.) és a távoli északi vidékekre (például Árva vagy Liptó) volt igaz. *A fő célállomás Észak-Amerika volt*, kisebb mértékben Nyugat-Európa (például a francia és a belga bányák), valamint Dél-Amerika. Ennek *a kivándorlási hullámnak döntően gazdasági és szociális okai voltak*, de hosszabb távon hatott a politikára is. Az USA-ba emigrált több százezres szlovákság körében ugyanis hamar élénk külhoni közélet alakult ki, komoly egyesületekkel, sajtóorgánumokkal és bizonyos érdekérvényesítő képességekkel. Az amerikai szlovákok egyre aktívabban kezdték támogatni az akkori Magyarországon élő szlovákokat, az első világháború alatt pedig *az USA-ban élő szlovák diaszpóra komolyan kiállt a csehszlovák állam létrejötte mellett*. Egy ideig az amerikai szlovákok próbálták képviselni és nyomatékosítani a csehszlovák politikai emigráción belül a különálló szlovák érdekeket, ami leginkább a clevelandi és pittsburghi megállapodásokban nyilvánult meg. Különösen e második egyezség akart a szlovákoknak méltó helyet biztosítani a gyakorlatilag föderatív-nak elképzelt háború utáni Csehszlovákiában.

Az amerikai szlovák emigráció mellett meg kell említeni a cári Oroszországba kivándorolt szlovák drótosokat, kézműveseket, kereskedőket is. Ez a közösség létszámban sokkal kisebb volt az előbbinél, de tagjai egy részének magasabb szociális státust sikerült elérni. Érdekességként megemlíthető, hogy a kiváló orosz író, Lev Tolsztoj háziorvosa is szlovák volt – Dušan Makovický. Végül nem szabad megfeledkezni arról, hogy a csehszlovák függetlenségért dolgozó külföldi emigráció egyik vezéregyénisége Milan Rastislav Štefánik volt, aki fiatal csillagászként tanulmányai során Franciaországba került, ott honosságot szerzett, komoly pozíciókat töltött be a francia tudományos és társasági életben, amit aztán kamatoztatni tudott a Tomáš Garrigue Masaryk vezette első világháborús csehszlovák emigráció javára.

A külhoni szlovákok másik nagy csoportja az első világháború utáni békekötések következtében keletkezett. A törökök kiűzése után ugyanis sok ezer szlovák földműves és kéz-

műves települt az elnéptelenedett déalföldi területekre, a mai Magyarország, Jugoszlávia és Románia területére. Így keletkeztek a Békés és Csongrád megyei szlovák közösségek, az élénk szlovák élet Bácskában, illetve Arad és Nagylak környékén. Ezek a szlovák közösségek eredetileg nem külföldi országba vándoroltak ki, hanem korábbi hazájukon belül költöztek, de a történelem úgy hozta, hogy végül külhoni szlovák szigetekké váltak. Hasonló volt a helyzet a dualizmuskori Budapesten, a rohamosan fejlődő fővárosba költöző szlovákok tekintetében. Voltak időszakok, amikor Budapestet a legnagyobb szlovák városnak is lehetett nevezni, annyian éltek a magyar fővárosban. Bizonyos időszakokban létszámuk meghaladta az 50 000 főt is. Igaz, döntő részük gyorsan asszimilálódott. Ennek ellenére Budapesten most is élnek szlovákok, és korábbi szellemi és kulturális infrastruktúrájuk egy része is megmaradt. Magyarországon még a Pilisben, Szabolcsban és a Bakonyban is léteznek szlovák települések. *A magyarországi szlovákság* a sok probléma ellenére saját iskolákkal (*két gimnázium* – Budapest és Békéscsaba; *három szlovák egyetemi tanszék* működik – Budapest, Piliscsaba és Szeged), valamint *saját kisebbségi önkormányzati rendszerrel rendelkezik*, amely segíti a magyarországi szlovákság identitásának megőrzését.

A következő állam- és határváltozásokkal járó történelmi esemény, amelynek következtében jelentősebb külhoni szlovák közösség keletkezett, a csehszlovák föderáció szétesése volt 1993. január 1-jén. A csehszlovák államiság több mint 70 éve alatt rengeteg szlovák (és általában szlovákiai lakos) került cseh területekre és fordítva. Az okok különbözők lehetnek – a tanulmányok vagy a munka utáni vándorlás, katonáskodás, szerelem stb. A közös állami lét évtizedei alatt sok vegyes házasság keletkezett. Ezek a kapcsolatok és kötődések értelemszerűen most is élnek. Közismert, hogy Václav Klaus cseh államfő felesége szlovák, több szlovák külügyminiszter felesége pedig cseh, a modern szlovák szociáldemokrácia egyik alapítója (Jaroslav Volf) cseh volt, az egyik legnagyobb csehországi vegyipari vállalkozó szlovák és így tovább. A két ország között most is intenzív, mondhatni standard feletti a kapcsolat. Sok ezer szlovák diák cseh egyetemeken tanul, sokan ott is maradnak, ezzel segítve a helyi demográfiai gondok megoldását. A kultúrában is nagyon élénk az érintkezés, sok koprodukciós film, illetve színházi előadás készül, a cseh és a szlovák színészek egymás filmjeiben játszanak, egymás filmjeit rendezik stb.

Mindezek, valamint a nyelvközeltség miatt a Cseh Köztársaságban szétszórta élő szlovákok helyzete sajátos, nem mindig hasonlít egy külföldi diaszpórában élő közösség életére. Az egyetlen szlovák gimnázium fenntartása is inkább politikai kérdés, mint létszükséglet. Ugyanakkor az elmúlt másfél évtizedben a helyi szlovákok vezetői megpróbálták létrehozni a szlovák közélet saját intézményi hátterét – újságokat, folyóiratokat, egyesületeket stb. Ezenkívül a cseh kisebbségi jogi szabályozás értelmében a szlovák is elismert kisebbség, és mint ilyen megfelelő képviselési jogokkal rendelkezik.

A külföldi szlovák és szlovákiai diaszpóra nagyon fontos és aktív tagjai azok az emigránsok, akik a 20. század második felének kivándorlási hullámai során távoztak külföldre. Az 1930-as évekig a szlovákok és más nemzetiségű honfitársaik főleg a már említett gazdasági-szociális okokból hagyták el hazájukat, 1939-től kezdve más kivándorlási motivációk kezdtek dominálni – a faji, a nemzetiségi vagy a politikai üldözés.

Elsőként azok menekültek el a náci Németország által feldarabolt és részben megszállt Csehszlovákiából, akiket többnyire zsidó származásuk vagy politikai meggyőződés-

sük miatt otthon maradásuk esetén közvetlen veszély fenyegetett, illetve azok, akik nem tudtak beletörődni az eseményekbe, és harcolni akartak a fasiszta megszállók ellen. Így származása miatt távozott például az országból a korszak egyik tehetséges és filozófiai mélységekre leginkább elmerült írója, Gejza Vámoš. Politikai emigránsként hagyta el az országot a volt agrárpárti miniszterelnök, Milan Hodža vagy a kommunista értelmiségi, Vladimír Clementis.

A politikailag motivált emigrációk folytatódtak 1944 és 1945 után is. Igaz, fordított rendben – most a korábbi néppárti rezsim prominensei, kiszolgálói, bűnösei vagy akár csak egyszerű értelmiségi hívei hagyták el a csehszlovák állam kötelékébe visszatérő Szlovákiát. A nagy szlovák írók közül például így távozott Jozef Cíger Hronský. Ezek az emberek a későbbi *szlovák emigráció nacionalista és függetlenségpárti, néppárti (azaz lúdák) szárnyát* alkották. Ezeknek a csoportoknak külön egyesületei és sajtóorgánumai voltak.

A következő hullámban azok távoztak, akik nem akartak tovább élni az 1948 februárja után teljesen a kommunisták kezére jutott Csehszlovákiában, és volt olyan szerencsájük, hogy lebukás nélkül kijutottak Nyugatra. Politikailag ez a csoport különbözött az előbb említett *lúdák emigránsoktól*. Inkább *polgári demokrata, demokrata és antikomunista emigrációról* volt szó, amely nem vállalt mindenben közösséget a néppárti prominensekkel, akikkel a második világháború után a barikád másik oldalán álltak. Nyilván ez nem vonatkozik mindenkire, és bizonyos érintkezés természetesen megmaradt.

Az egyik legnagyobb politikailag motivált *kivándorlási hullám az 1968-as reformfolyamat félbeszakítása után* kezdődött. Sok tízezer csehszlovák állampolgár hagyta el hazáját akkor, köztük nagyon sok szlovák is. Rengetegen Ausztriában, Németországban vagy Svájcban telepedtek le, de volt, aki egészen Kanadáig vagy az Egyesült Államokig jutott. Már csak méretei miatt is nehezebb feladat elemezni ezen emigrációs hullám politikai és szellemi arculatát, de alapvetően inkább demokratikus és nyitott hullámról volt szó. Sok olyan ember került külföldre ezzel a hullámmal, aki már a szocialista Csehszlovákiában nőtt fel, és nem voltak közvetlen felnőttkori emlékei a polgári korszakról. Ez a hullám viszont Nyugaton már kiépült szlovák emigráns közélettel találkozott, ezért meg kellett határozni hozzá való viszonyát.

A külföldön élő szlovákság még egy kategóriáját kell megemlíteni: *az utóbbi két évtizedben a munka és a tanulmányok után külföldre távozott kivándorlókat,* akik jelentős része tartósan kint rekedt. Ezek a kivándorlók nem a politikai elnyomás miatt távoztak, sőt emigrációjukat alapvetően a berlini fal összeomlása és a nyitottabb határok tették lehetővé. A migráció egyik fontos jellemzője, hogy a migránsok egyes kategóriáit (az ideiglenes munkavállalókat, a vendégmunkásokat, a tartós kivándorlókat stb.) nem lehet mindig élesen elválasztani egymástól. Gyakran előfordul, hogy valaki csak ideiglenes kint tartózkodási szándékkal megy külföldre, aztán mégiscsak megkapaszkodik ott, új egzisztenciát épít magának, új barátokat szerez stb. Ezek után nem meglepő, hogy sok eredetileg csak ideiglenes vendégmunkásból tartós kivándorló lesz, aki esetleg az új lakóhelyen honosságot is szerez, azaz külföldi állampolgárrá válik. Miután Szlovákia az 1990-es években nagyon magas munkanélküliséggel küszködött, sok fiatal és középkorú lakos egyaránt külföldre ment szerencsét próbálni. *2007-ben például 180 000 fő körül mozgott azok száma, akik külföldre mentek dolgozni.* Az idegen nyelvet kevésbé beszélők rendszerint a szlováknál

magasabb életszínvonallal rendelkező Cseh Köztársaságot választották, az egészségügyi dolgozók és ápolók pedig közismerten a közeli Ausztriát, de sok esetben a távoli Nagy-Britanniát vagy Írországot. Ezt a mozgást még inkább megkönnyítette a 2004-ben bekövetkezett EU-csatlakozás. Igaz, sok nyugat-európai ország nem nyitotta meg teljesen munkaerőpiacát a külföldiek előtt, a liberálisabb szabályozású angol nyelvű szigeteken viszont több tízezer szlovákiai munkavállaló jelent meg. A 2004 és 2006 között Nagy-Britanniába érkezett új kelet-európai bevándorlók között Szlovákia állampolgárai rendszerint a harmadik vagy a negyedik helyet foglalták el. Nyilvánvalóan a szlovák gazdaság stabilizálása, a növekvő hazai bérek, a szlovák korona magas árfolyama hosszabb távon mérsékelheti a szlovákiai lakosság külföldi munka utáni vándorlását. Ehhez több empirikus vizsgálat szükséges. Az utóbbi időben mintha némileg megtorpanna az eddigi aktív kivándorlási trend.

Az 1989 vagy 2004 után külföldre távozott személyek igényei és helyzete sokszor teljesen eltérő, mint a korábbi kivándorlási hullámokkal külföldre érkezetteké. Az újak általában még intenzívebb kapcsolatot ápolnak korábbi hazájukkal, rendszerint kevésbé integrálódtak még új otthonukba stb. Miután sokkal több személyes emléküik van a konkrét szlovák valóságról, talán nem annyira emocionálisan és elfogultan szemlélik a hazai eseményeket. Ezeknek az embereknek teljesen más igényei is lehetnek, mint a régi emigránsoknak. Szerencsére a vonatkozó szlovák jogi szabályozás igyekszik reagálni erre a helyzetre.

A kommunista párt uralma idején a külföldi diaszpóra nem örvendett túl nagy népszerűségnek a vezetés szemében, hiszen a külföldre távozókban az akkori hatalom birtokosa okkal vagy ok nélkül a rendszer ellenségeit vagy legalábbis kritikusait látta. Különösen igaz volt ez az illegálisan távozókra, legálisan távozni pedig majdnem lehetetlen volt. A „testvéri” szocialista államokban élőkkel pedig baráti tapintatból nem nagyon illett foglalkozni. Ezért a hivatalos propaganda legfeljebb azokra koncentrált, akik a régi szociális kivándorlók leszármazottai voltak, és rájuk is csak akkor, ha igényeik, illetve érdeklődésük nem lépte túl a hagyományőrző tevékenység határait.

A helyzet a rendszerváltás után gyökeresen megváltozott. Valamennyi átalakuló országban jelentősen megnőtt az érdeklődés diaszpóráik iránt, akiktől sokan tökebefektetéseket, jó tanácsokat és külföldi lobbitevékenységet vártak. Ezek az érzések és elvárások különösen erősek voltak az ún. szlovák nemzeti táborban. E tábort ugyanakkor frusztrálta a szlovák emigránsok és diaszpóra viszonylagos gyengesége. A lengyelek, a magyarok és részben a csehek is nagyobb érdekérvényesítő képességekkel megáldott diaszpórával rendelkeztek.

Az 1993-tól kezdve egyre nagyobb külpolitikai elszigeteltségbe kerülő mečiarista kormánynak viszont szüksége volt az általa némileg túlértékelt szlovák diaszpóra támogatására. Ezért 1997-ben, egyébként a közép-európai térségben a legelsők között, elfogadták a külföldi szlovákokról szóló 70. számú törvényt, amely később *honfitársi törvényként* (*krajanský zákon*) vonult be a köztudatba. A jogszabály a szlovák származású és a hagyományait ápolni szándékozó kérelmezőknek lehetővé tette a külföldi szlovák igazolvány kiváltását. Ez arra jogosította fel a birtokosát, hogy Szlovákia területén különböző kedvezményekben részesüljön: könnyebb hozzájutás a szlovák állampolgársághoz, munkavállalási engedély nélküli munkavállalás, a többi külföldi állampolgártól eltérően könnyebb ingatlanszerzési és vállalkozási lehetőségek, nyugdíjas kedvezmények stb. Az igazolványt csak kevesen váltották ki. A célcsoport kifejezetten a nem szlovák állampolgárságú, de

szlovák nemzetiségű és kötődésű, Szlovákiában tartózkodó személyek köre volt. A jogszabály a kormányzat gesztusa volt a külhoni szlovákok számára, akiktől a már említett módon anyagi és erkölcsi támogatást vártak.

A jogszabály további sorsa érdekesen alakult. Miután Magyarország 2001-ben elfogadta saját státustörvényét, amely egyébként szellemiségében és egyes megoldásaiban leginkább az 1997-es szlovák jogszabályra hasonlított, nagyon éles nemzetközi vita bontakozott ki Magyarország, valamint Románia és Szlovákia között. A szlovák diplomácia és sajtó a magyar jogszabályt sok ponton támadta, és politikai okokból igyekezett akadályokat gördíteni annak gyakorlati érvényesülése elé. A viták során kiderült a két jogszabály kiindulópontjainak és egyes megoldásainak hasonlósága, ezért a magyar státustörvény visszavonását vagy legalább jelentős módosítását követelő Szlovák Köztársaság arra kényszerült, hogy új törvényt fogadjon el. Erre 2005-ben került sor, amikor a szlovák törvényhozás megalkotta a külföldön élő szlovákokról szóló 474. számú törvényt. Igaz, a nem szlovák származású szlovákiai honfitársakra ez a jogszabály sem gondol, mint ahogyan nem teszi azt a magyar státustörvény sem, rugalmasabban fogalmazta meg azonban a külföldi szlovák fogalmát. Jelenleg a törvény hatálya két csoportra terjed ki: azokra a szlovák állampolgárokra, akik külföldön élnek és Szlovákiában nem rendelkeznek állandó lakhellyel, valamint azokra a nem szlovák állampolgárokra, akik szintén külföldön rendelkeznek állandó lakhellyel, de őrzik szlovák nemzeti öntudatukat és szlovák nemzetiségűek, vagy legalább valamelyik közvetlen felmenőjük szlovák nemzetiségű volt. Ez utóbbi tény a szlovák nemzetségre utaló hivatalos okirattal kell bizonyítani. A nemzeti öntudatot a kérelmező nyilatkozatával lehet igazolni, amelyben a nemzeti öntudatát bizonyító közéleti tevékenységéről is számot ad, vagy a lakhelyén működő honfitársi szervezet igazolja ezt. Amennyiben ilyen szervezet lakhelyén nem működik, elegendő a kérelmezővel egy államban élő két külföldi szlovák ajánlása.

A külföldön élő szlovák státusa akkor szűnik meg, amikor állandó lakcímre jelentkezik be Szlovákiában. *Tehát nem az állampolgárság, hanem az állandó lakhely a meghatározó.* Ebből a szempontból az új szlovák honfitársi törvény jóval nyitottabbá vált a korábbi állapotokhoz képest. Már nemcsak a régi diaszpóra tagjaira koncentrált, hanem igyekszik reagálni az elmúlt másfél évtizedben keletkezett külhoni szlovák (kivándorló) munkavállalói közösségek igényeire is. Az utóbbi években kivándorolt és külföldön letelepedett személyek jelentős része még nem szerzett külföldi állampolgárságot új lakóhelyén, vagy ha mégis keresztülmentek a honosítási folyamaton, megőrizték szlovák állampolgárságukat is, hiszen a hatályos szlovák állampolgársági szabályozás nem tiltja a kettős állampolgárságot. Ezért kellett ezt a kiegészítést tenni az új honfitársi törvényben. Az a tény viszont, hogy a külföldön élő szlovák státusát a külföldi állandó lakhellyel rendelkező szlovák állampolgár további megkötések és feltételek teljesítése nélkül szerezheti meg, azt is jelenti, hogy ez a státus nyitva áll a nem szlovák származású kérelmezők előtt is. Ez mindenképpen pozitívum, akkor is, ha erre a törvény elnevezése nem utal. A gyakorlatban tehát a magyar, roma vagy ruszin nemzetiségű szlovákiai kivándorolt is kérheti külföldön élő szlovák státusának igazolását.

Ez a pozitív kiterjesztés és fogalmi tisztázás, sőt modernizálás azonban azzal is együtt járt, hogy a 2005. évi törvény kevesebb konkrét jogosultságot biztosít, mint 1997.

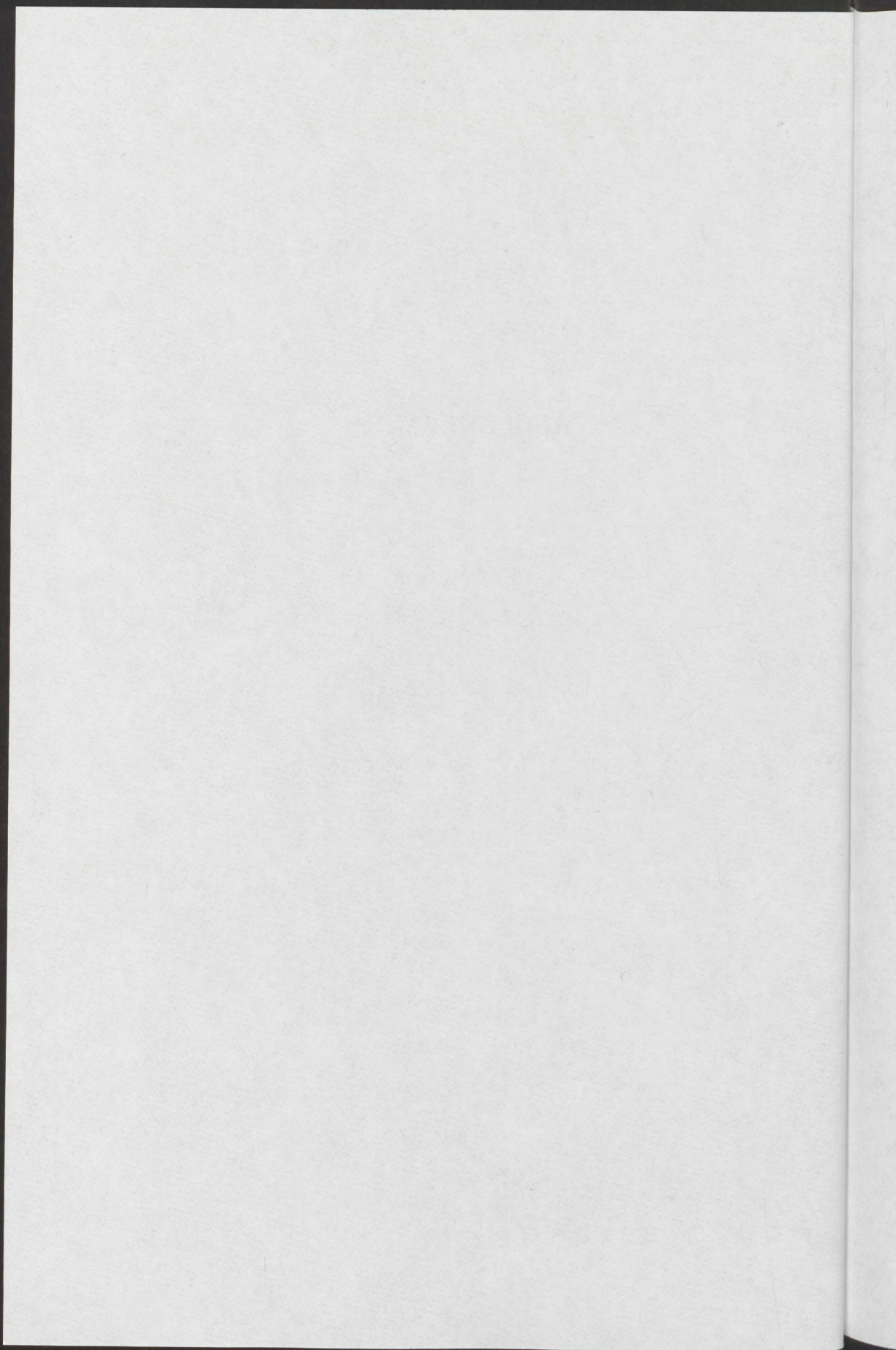
évi elődje. A hatályos jogszabály döntően a konkrét formában és pályázat útján megszerzhető dotációt helyezi előtérbe. Előnye viszont, hogy létrehozta a *Külföldön Élő Szlovákok Hivatalát*, amely országos hatáskörű központi államigazgatási szervként irányítja és koordinálja a Szlovák Köztársaság külhoni szlovák politikáját. A hivatal költségvetése a *Szlovák Kormány Hivatalához* (a magyar Miniszterelnöki Hivatal megfelelője) kötődik. A külhoni szlovák diaszpóra reprezentatív szerveinek képviselői évente összegyűlnek Szlovákiában *állandó konferencia* nevű tanácskozásukon.

A többször módosított 1993. évi 40. számú állampolgársági törvény értelmében Szlovákia lehetővé teszi a kettős vagy többes állampolgárságot. Ebben nem a szigorúbb és korlátozóbb cseh, hanem a liberálisabb magyar állampolgársági szabályozásra hasonlít. A kettős és többes állampolgárookra nézve a szlovák szabályozás más jellegű korlátozásokat sem vezet be. Ugyanakkor a szlovák jogalkotó a honosítási eljárás során előnyben kívánja részesíteni a külföldi szlovák státussal rendelkező személyeket. Az ilyen típusú etnikai alapú előnyben részesítés egyáltalán nem szokatlan a modern Európában. Igaz, az utóbbi időben a szlovák állampolgársági szabályozás kezd szigorodni, de az főleg a szokásos, azaz a nem privilegizált kérelmezőkre vonatkozik. Ez valószínűleg reakció a szlovák állampolgárság megnövekedett presztízsére és vonzerejére, amely döntően az EU-csatlakozás után kezdett nőni. Szlovákia most már nemcsak tranzitország, hanem egyes migránsok számára célállomás is.

e-
o-
ja
se
k.
k

o-
r-
t-
n
é-
a-
ó-
a
l-
n
á-

MELLÉKLETEK

1. Fontosabb adatok a szlovák államhatalmi szervekről és a választásokról 1989 és 2007 között

Csehszlovákia államfői 1989 után:

Václav Havel (1989–2002) – a Szövetségi Gyűlés választotta meg.

Az önálló Szlovákia államfői 1993 után:

Michal Kováč (1993–1998) – a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa választotta meg.

Rudolf Schuster (1999–2004) – a nép közvetlenül választotta meg.

Ivan Gašparovič (2004–2009) – a nép közvetlenül választotta meg.

Az 1989 utáni parlamenti, helyhatósági, regionális és közvetlen elnökválasztások:

1990 – az első szabad szövetségi és köztársasági törvényhozási választások, valamint helyhatósági választások. (Az utóbb említett választások mindig néhány hónappal később követik a parlamenti választásokat.)

1992 – szövetségi és köztársasági törvényhozási választások.

1994 – előrehozott parlamenti választások és rendes helyhatósági választások.

1998 – rendes parlamenti választások és helyhatósági választások.

1999 – az első közvetlen elnökválasztások.

2001 – az első regionális önkormányzati választások.

2002 – rendes parlamenti választások és helyhatósági választások.

2004 – a második közvetlen elnökválasztások, valamint az első európai parlamenti választások (nem egy időben).

2005 – a második regionális önkormányzati választások.

2006 – rendes parlamenti és helyhatósági választások.

Az 1989 utáni szlovák kormányfők és kormányaik összetétele:

Milan Čič (1989–1990) – átmeneti kormány, tagjait a Szlovákia Kommunista Pártja és az 1989. évi novemberi ellenzék delegálta.

Vladimír Mečiar (1990–1991) – az első szabadon választott koalíciós kormány, az 1990. évi választások eredményeit tükrözte. A koalíció tagjai: Nyilvánosság az Erőszak Ellen Mozgalom (VPN/NYEE), Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH/KDM), Demokrata Párt (DS/DP), Zöldek (SZ/ZP), Független Magyar Kezdeményezés (MNI/FMK).

Ján Čarnogurský (1991–1992) – Vladimír Mečiar kormányfő leváltása után újjászervezett koalíciós kormány. A leváltás majdnem mindegyik koalíciós pártot megosztotta. A koalíció tagjai: Polgári Demokrata Unió (ODÚ/PDU) mint a szétesett VPN egyik utódszervezete, továbbá Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH/KDM), Demokrata Párt (DS/DP), Zöldek (SZ/ZP), Független Magyar Kezdeményezés (MNI/FMK).

Vladimír Mečiar (1992–1994) – a második Mečiar-kormány, az 1992. évi parlamenti választások után alakult. Elméletileg a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS/DSZM) egyszínű kormányáról volt szó, amelyet a Szlovák Nemzeti Párt (SNS/

SZNP) egy minisztere egészített ki. A parlamentben több tekintetben támaszkodhattak a Demokratikus Baloldal Pártjának (SDL/DBP) támogatására.

Jozef Moravčík (1994) – Vladimír Mečiar második idő előtti leváltása után alakult átmeneti jelleggel, az őszi előrehozott választások lebonyolításáig. A koalíció tagjai: Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH/KDM), Demokrata Párt (DS/DP), a HZDS-ből kivált antimečiarista képviselőket tömörítő Demokratikus Unió (DÚ/DU), Demokratikus Baloldal Pártja (SDL/DBP). A kormányt kívülről támogatta a két kisebbségi magyar párt koalíciója: Együttélés Politikai Mozgalom (Spolužitie/Együttélés) és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (MKDH/MKDM).

Vladimír Mečiar (1994–1998) – a harmadik Mečiar-kormány, de az első, amely kitöltötte mandátumát. A koalíció tagjai: Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS/DSZM), Szlovák Nemzeti Párt (SNS/SZNP) és a Szlovákiai Munkásszövetség (ZRS/SZMSZ).

Mikuláš Dzurinda (1998–2002) – az első Dzurinda-kormány, amely jobb- és balközép antimečiarista pártokat és koalíciókat egyaránt tömörített. A koalíció tagjai: az ötpárti koalícióként funkcionáló Szlovák Demokratikus Koalíció (SDK/SZDK), a Demokratikus Baloldal Pártja (SDL/DBP), a három magyar kisebbségi pártból alakult Magyar Koalíció Pártja (SMK/MKP) és a Polgári Egyetértés Pártja (SOP/PEP).

Mikuláš Dzurinda (2002–2006) – a második Dzurinda-kormány, amely a parlamentből kiesett balközép erők kihagyásával jött létre, mint az alapvetően keresztény-liberális-kisebbségi jobbközép reformkormány. A koalíció tagjai: a Szlovák Demokratikus Koalícióból megmaradt erőket tömörítő jobbközép Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió (SDKÚ/SZDKU), Magyar Koalíció Pártja (SMK/MKP), Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH/KDM) és az Új Polgár Szövetsége (ANO/ÚPSZ).

Robert Fico (2006–) – a 2006. évi parlamenti választások után alakult kormány. A koalíció tagjai: SMER (SMER/Írány), Szlovák Nemzeti Párt (SNS/SZNP), Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS/DSZM).

A Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága:

Létrejött: 1993

Székhelye: Kassa

Az alkotmánybírák száma: 13

Megválasztásuk módja: a Szlovák Köztársaság minden posztra két jelöltet jelöl, akik közül a köztársasági elnök az egyiket kinevezheti.

Eddigi és jelenlegi elnökök: Milan Čič, Ján Mazák, Ivetta Macejková

2. Fontosabb társadalmi és gazdasági adatok

A szlovákiai lakosság műveltségi viszonyai a legmagasabb szintű elvégzett oktatási intézmény szerint

A lakosok aránya az elért és abszolvált oktatási szint szerint (%)

Év	Alap	Középfokú érettségi nélkül	Középfokú érettséggel	Egyetemi	Végzettség nélkül	Ismeretlen
1950	89,5	3,6	3,2	0,6	1,6	1,5
1961	85,4	3,7	6,9	1,6	1,5	0,9
1970	61,0	20,7	12,8	3,0	0,9	1,6
1980	51,7	23,3	18,0	5,2	0,8	1,0
1991	38,2	28,2	24,3	7,8	0,7	0,8
2001	26,4	29,4	32,1	9,8	0,4	1,9

FORRÁS: MLÁDEK, Jozef – KUSEDOVÁ, Dagmar – MARENČÁKOVÁ, Jana – PODOLÁK, Peter – VAŇO, Boris: Demografická analýza Slovenska. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava, 2006. 111.

A mai Szlovákia nemzetiségi viszonyainak alakulása (1880–2001)

Év	Szlovák	Magyar	Német	Ruszin, illetve ukrán	Cseh	Egyéb
	%	%	%	%	%	%
1880	61,2	22,2	9,1	3,2	–	4,3
1910	57,7	30,3	6,8	3,4	–	1,8
1921	65,1	21,7	4,9	3,0	2,4	2,9
1930	70,4	17,2	4,5	2,7	3,7	1,5
1950	86,6	10,3	0,1	1,4	1,2	0,4
1961	85,3	12,4	0,2	0,8	1,1	0,2
1970	85,5	12,2	0,1	0,9	1,1	0,2
1980	86,5	11,2	0,1	0,8	1,1	0,3
1991	85,7	10,8	0,1	0,6	1,0	1,8
2001	85,8	9,7	0,1	0,6	0,8	3,0

FORRÁS: Demografická analýza Slovenska. i. m. 99.

A menekültügyi eljárás mutatói Szlovákiában (1992–2005)

Év	Kérelmező	Kapott menekült státus	Szerzett állampolgárság	Elutasított menekült státus	Fel-függesztett eljárás	Folya-matban
1992	87	56	0	0	0	31
1993	96	39	0	20	25	43
1994	140	56	0	32	65	31
1995	359	68	0	57	190	75
1996	415	129	4	62	193	106
1997	645	65	14	84	539	63
1998	506	49	22	36	224	260
1999	1320	27	2	176	1034	343
2000	1556	11	0	123	1366	400
2001	8151	18	11	130	5247	3156
2002	9743	20	56	309	8053	4516
2003	10 358	11	40	421	9788	4652
2004	11 395	15	15	1545	11 684	2805
2005	1410	10	0	375	1357	2472
Összesen	46 181	574	164	3370	39 765	2472

FORRÁS: Demografická analýza Slovenska. i. m. 73.

Foglalkoztatás a vállalatok mérete szerint (2007)

Munkáltatói csoportok az alkalmazottak száma szerint		Munkavállaló (fő)	Százalékos arány (%-ban)
Vállalat	0–9	149 246	6,7
	10–19	139 592	6,3
	20–49	192 578	8,7
	50–249	397 995	17,9
	250–499	153 808	6,9
	500–999	139 707	6,3
	1000 és több	383 557	17,2
Kisvállalkozók		666 250	30,0
Együttesen		2 222 733	100,0

FORRÁS: Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR. 2007. Štatistický úrad Slovenskej republiky. 85.

Külföldön dolgozó személyek kerületek szerinti bontásban (2007)

Kerület	Dolgozók szám szerint (ezer fő)	Az országos arány (%)
Együtt	177,2	100,0
Pozsonyi	5,1	2,9
Nagyszombati	10,7	6,0
Trencsényi	13,7	7,7
Nyitrai	33,1	18,7
Zsolnai	27,1	15,3
Besztercebányai	17,3	9,8
Eperjesi	52,1	29,4
Kassai	18,3	10,3

FORRÁS: Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR. 2007. Štatistický úrad Slovenskej republiky. 91.

Közvetlen külföldi tőkebefektetések 2002-ben és 2006-ban (millió szlovák koronában)

	2002	2006
December 31-i állapot	319 246	475 934
A származási állam szerint (%)		
Hollandia	17,2	19,5
Németország	24,9	18,2
Ausztria	14,4	14,8
Olaszország	8,5	12,4
Magyarország	3,0	6,1
Egyesült Királyság	6,9	5,3
Cseh Köztársaság	5,5	4,1
Koreai Köztársaság	–	3,6
Egyesült Államok	3,9	3,3
Franciaország	7,3	2,4
Ciprus	2,5	2,7
Többi ország	6,1	7,5

FORRÁS: Slovenská republika v číslach. 2007. Štatistický úrad Slovenskej republiky. 26.

A külföldön élő szlovák közösségek – becslések és statisztikák

Az állam neve	Szlovák származású személyek becslése			Statisztikai adatok		Megjegyzés
				az előző	a legutóbbi	
				népszámlálási adatok		
Év	1991	2001	2007			
Argentína	30 000	30 000	50 000	Nem figyelik a nemzetiségi hovatartozást. (1995)	Nem figyelik a nemzetiségi hovatartozást. (1999)	
Ausztrália	12 000	12 00	12 000	A szlovák nemzetiséget nem figyelik. (1996)	A szlovák nemzetiséget nem figyelik. (2001)	
Cseh Köztársaság	315 000	350 000	375 000	314 877 (1991)	183 749 (2001)	
Kanada	100 000	100 000	100 000	29 350 * (1991)	50 860 (2001)	* 17750 fő szlovák anyanyelvet vallott be.
Magyarország	110 000	110 000	110 000	10 459 fő szlovák nemzetiségű (1990)	17 693 fő szlovák nemzetiségű (2001)	12 745/ 11 816 fő szlovák anyanyelvű és 68 852/ 18 056 fő ismeri a szlovák nyelvet.
Németország	20 000	20 000	25 000	A szlovákokat nem figyelik. (1987)	A szlovákokat nem figyelik. (1995)	
Lengyelország	20 000	15 000	15 000	Nem figyelik a nemzetisége- ket. (1988)	2000 (2002)	Itt kifogások merültek fel.
Ausztria	15 000	10 000	25 000	2120 (1991)	3 343 (2001)	Összesen 10 234 állampolgár (2001)
Románia	21 000	18 000	18 000	20 719 (1992)	17 199 (2002)	
USA	1 900 000	1 200 000	1 200 000	1 882 915 (1990)	821 325 (2000)	
Szerbia	64 000	60 000	60 000	63 941 (1991)	59 021 (2002)	

Az állam neve	Szlovák származású személyek becslése			Statisztikai adatok		Megjegyzés
				az előző	a legutóbbi	
				népszámlálási adatok		
Év	1991	2001	2007			
Ukrajna	17 000	17 000	17 000	A szlovákokat nem figyelik. (1989)	6 397 (2001)	A becslések főleg Kárpátaljára vonatkoznak.
Nagy-Britannia	1000	35 000	90 000	A szlovákokat nem figyelik. (1991)	A szlovákokat nem figyelik. (2001)	

A témával foglalkozó szlovák szervek 1991-ben körülbelül **2 660 000** főre becsülték a külföldön élő szlovák származású személyek számát, 2007-ben pedig csak **2 185 175**-re.

FORRÁS: A Külföldön Élő Szlovákok Hivatalának adatai, lásd a hivatal honlapját: www.uszz.sk

MEGJEGYZÉS: A fenti táblázatból érdekes megállapítások vezethetők le. A legnagyobb lélekszámú szlovák diaszpóra az Egyesült Államokban él, igaz, idővel csökkenő tendenciát mutat. A magyarországi szlovákság létszámát a szlovák szervek rendszerint túlbecsülik, és az adatok nincsenek teljesen összhangban a magyarországi népszámlálási adatokkal. Utóbbiak módszerei főleg az utolsó népszámlálás alkalmából finomultak és differenciáltabbak lettek. A kérdezőbiztosok nemcsak a nemzetiségre kérdeztek, hanem az anyanyelvre és a nyelvismeretre is. Hasonló irányú nagy eltérés tapasztalható Lengyelországban és Ukrajnában is. Romániában és Szerbiában viszont egyeznek a szlovák becslések és a statisztikai kimutatások. Nagyon érdekes a cseh- és morvaországi szlovákok számának csökkenése a hivatalos statisztikák tükrében, különösen a legutóbbi népszámlálásokon. Itt valószínűleg nem lehet figyelmen kívül hagyni két alapvető fontosságú tény – a vegyes házasságok magas arányát és a két nyelv és kultúra közelségét. A külhoni szlovákok létszámának legnagyobb növekedése a nyugat-európai államokban tapasztalható – Ausztriában, Németországban és különösen Nagy-Britanniában. Ezek a számok és trendek már döntően az 1989 utáni migrációs folyamatok következményei.

3. Szlovákia tagsága a jelentősebb kormányközi nemzetközi szervezetekben

Egyesült Nemzetek Szervezete/ENSZ (1993-tól)
Észak-Atlanti Szerződés Szervezete/NATO (2004-től)
Európa Tanács/ET (1993-tól)
Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet/EBESZ (1993-tól)
Duna Bizottság (1993-tól)
Nemzetközi Atomenergiái Ügynökség/IAEA (1993-tól)
Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete/UNESCO (1993-tól)
Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezet/FAO (1993-tól)
Nemzetközi Munkaügyi Szervezet/ILO (1993-tól)
Egyetemes Posta Egyesület/UPU (1993-tól)
Nemzetközi Valutaalap/IMF (1993-tól)
Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet/OECD (2000-től)
Továbbá a közép-európai térségben Szlovákia részt vesz két fontos regionális együttműködési formában: a Visegrádi csoport tevékenységében, valamint a Közép-Európai Kezdeményezésben.

Magas rangú szlovák tisztviselők és bírák a nemzetközi szervezetekben (a közel-múltban és ma):

Ján Fígel' – az Európai Bizottság oktatási és kulturális ügyekért felelős biztosa (2004-től)
Ján Klučka – az Európai Bíróság tagja (2004-től)
Ján Kubiš – az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet főtitkára (1999–2005)
Miroslav Lajčák – a nemzetközi közösség főmegbízottja Bosznia-Hercegovinában, egyben az EU különleges képviselője a térségben (2007-től)
Ján Mazák – az Európai Bíróság főtanácsnoka (2006-tól)
Brigitta Schmögnerová – az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának Végrehajtó Titkára (2002–2005)
Ján Šikuta – az Emberi Jogok Európai Bíróságának tagja (2004-től)
Daniel Šváby – az Európai Községek Elsőfokú Bíróságának tagja (2004-től)
Peter Tomka – az ENSZ Nemzetközi Bíróságának (Hága) tagja

4. A szlovák himnusz szövege

Szlovákul:

Nad Tatrou sa blýska

*Nad Tatrou sa blýska, hromy divo bijú,
Zastavme ich bratia,
Ved' sa oni stratia,
Slováci ožijú.
To Slovensko naše posiaľ tvrdo spalo,
Ale blesky hromu
Vzbudzujú ho k tomu, aby sa prebralo.*

Magyar fordításban:

A Tátra fölött villámlik

*Tátra fölött villám járja dühös táncát,
Bátorság testvérek, elmúlnak a vészek,
S él, győz a szlovákság.
A szlovák föld szunnyad mélyen és keményen,
Ámde serkentően szél füttyöl, ég dörren,
Hogy magához térjen.*

(Baranyi Ferenc fordítása, forrás: SZIKLAY László: A szlovák irodalom története. Budapest, 1962. 383.)

A szlovákiai magyar oktatásban a fordító megjelölése nélkül az első versszakot mindmáig az alábbi fordításban tanítják:

*Zeng a Tátra, villámok cikáznak,
Állj meg szlovák testvér, elmúlik a veszély.
Szebb napok virradnak.*

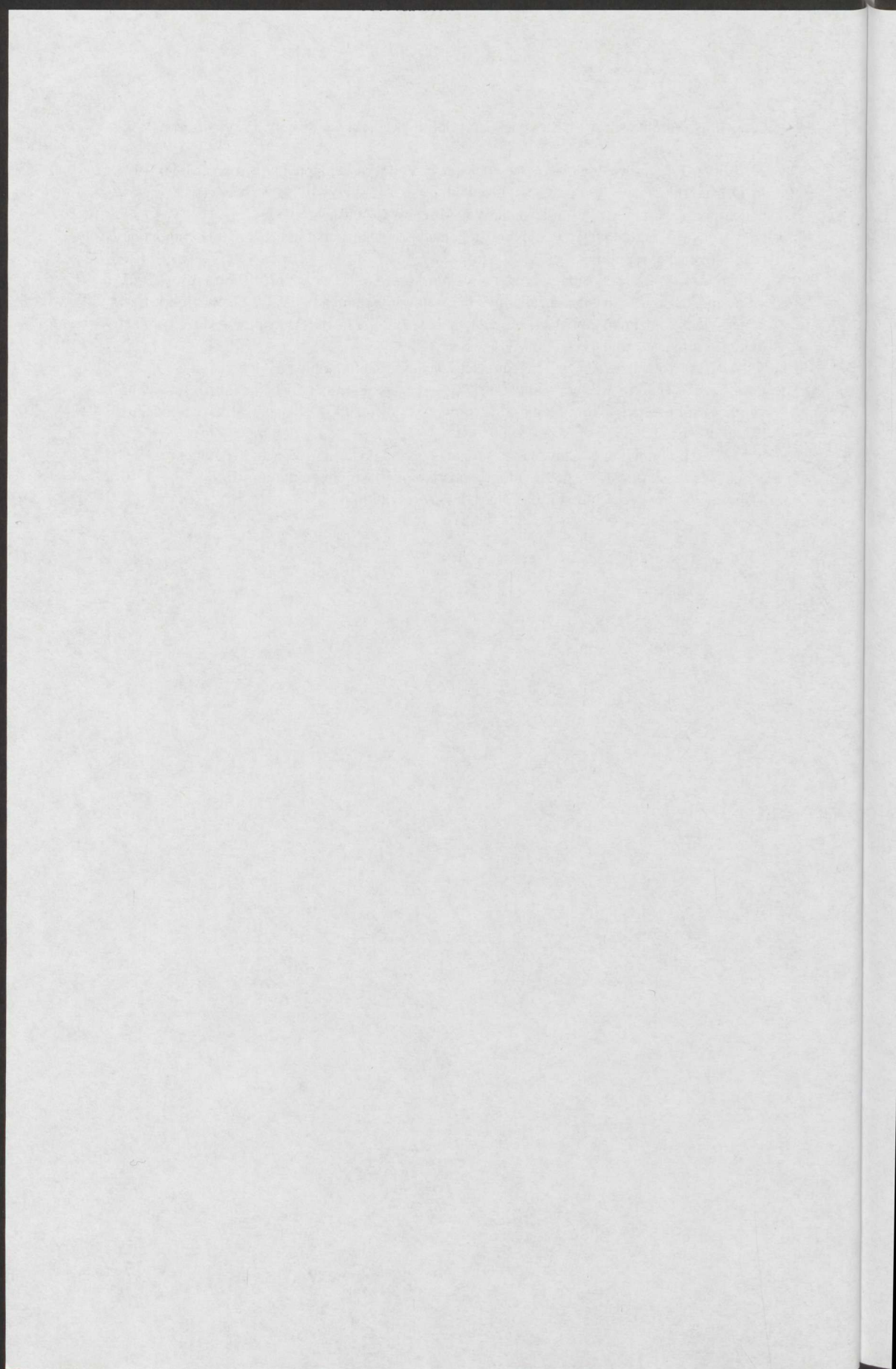
(Lásd SZARKA László: A Szlovák Köztársaság állami és nemzeti szimbólumai. In: GLATZ Ferenc (szerk.): Állami és nemzeti szimbólumok az Európai Unióban. Europa Institut Budapest – MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005. 320.

FELHASZNÁLT ÉS JAVASOLT IRODALOM

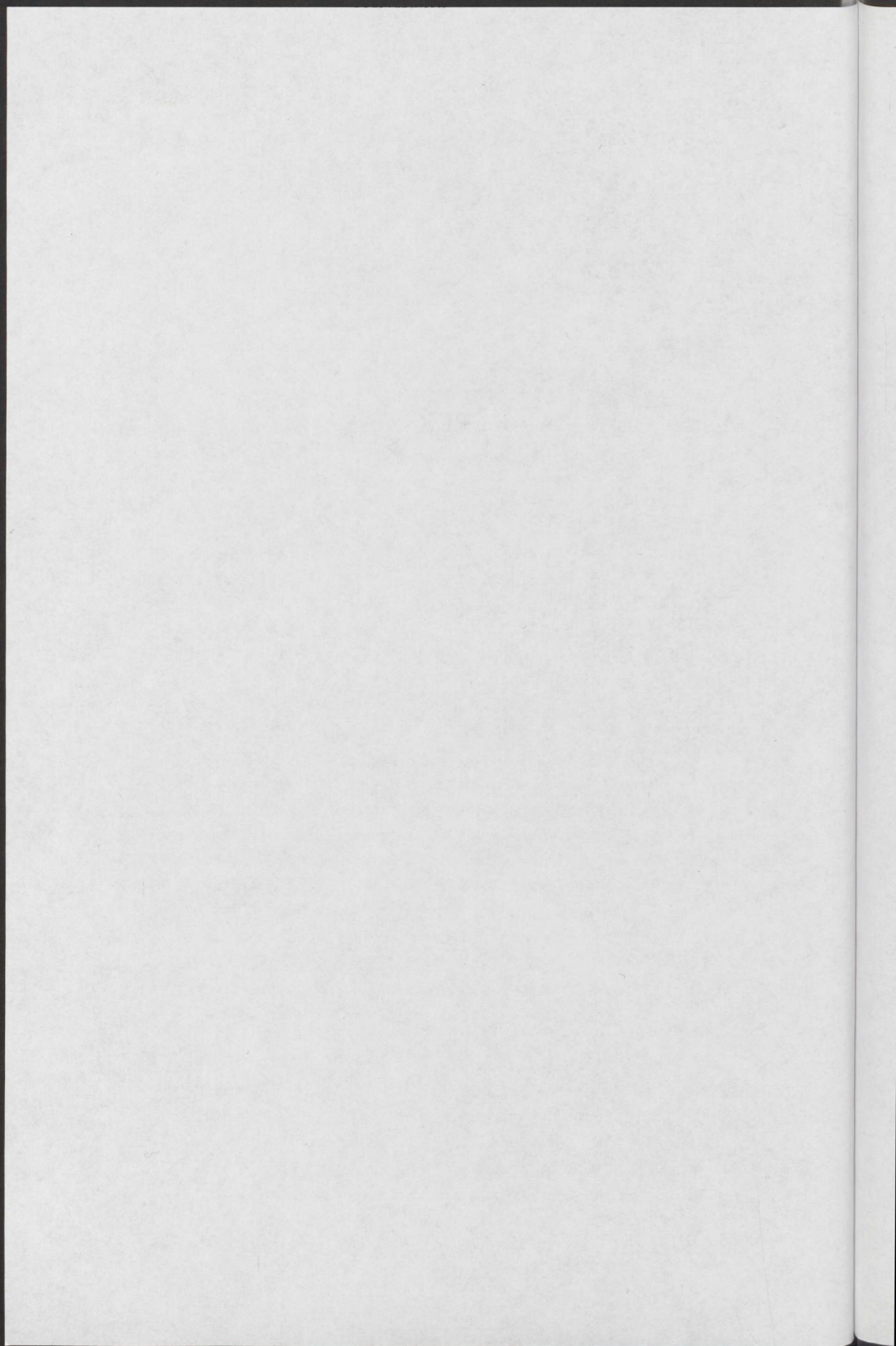
(Válogatás)

- ÁBRAHÁM Barna: A szlovák nemzetté válás kérdései. In: ÁBRAHÁM Barna – GEREKEN Ferenc – STEKOVICS Rita (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. PPKE BTK, Piliscsaba, 2003. 138–149.
- BOROS Ferenc: Maďari a Slováci. Press Publica, Budapest, 2003.
- CHMEL, Rudolf (szerk.): Slovenská otázka v 20. storočí. Kalligram, Bratislava, 1997.
- DULEBA, Alexander (összeáll.): Zahraničná politika SR vo volebných programoch politických strán. Analýza. (Parlamentné voľby 2002). Zahraničná politika Slovenska po vstupe do NATO a EÚ. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava, 2002.
- DULEBA, Alexander – LUKÁČ, Pavol (szerk.): Zahraničná politika Slovenska po vstupe do NATO a EÚ. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava, 2004.
- FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lili-um Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004.
- GBÚROVÁ, Marcela (szerk.): Voľby 2006 v štátoch V4. Prešov, 2006.
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – KRIVÝ, Vladimír – VELŠIC, Marián et al.: Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku. IVO Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2001.
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – MESEŽNIKOV, Grigorij: Kultúrno-civilizačné výzvy a nový charakter sporov po vstupe do Európskej únie. IVO, Bratislava, 2004.
- HALÁSZ Iván: A szlovák választási rendszer alapintézményei. In: DEZSŐ Márta (szerk.): Választójog és választási rendszerek. Öt közép-európai ország parlamenti választási törvénye. OVI, Budapest, 1998. 239–264.
- HALÁSZ Iván: A köztársasági elnök helye a szlovák alkotmányos rendben és a közvetlen elnökválasztás kérdése. Állam- és Jogtudomány, 1999, 1–2. sz. 89–115.
- HALÁSZ Iván: Az új regionális önkormányzatok alkotmányos helye és szerkezete az egyes kelet-közép-európai országokban. Állam- és Jogtudomány, 2000, 1–2. sz. 97–142.
- HALÁSZ Iván: A szlovák pártrendszer főbb törésvonalai és regionális összefüggései. In: ÁBRAHÁM Barna – GEREKEN Ferenc – STEKOVICS Rita (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. PPKE BTK, Piliscsaba, 2003. 465–486.
- HAMBERGER Judit: Szlovákokról és csehekről magyar szemmel. Tanulmányok, elemzések. Kalligram, Pozsony, 2000.
- KREKOVIC, Eduard – MANNOVÁ, Elena – KREKOVICOVÁ, Eva (szerk.): Mýty naše-slovenské. AEPRESS, Bratislava, 2005.
- KRIVÝ, Vladimír – FEGLOVÁ, Viera – BALKO, Daniel: Slovensko a jeho regióny. Sociokultúrne súvislosti volebného správania. 1996.
- LENGYELOVÁ, Daniela (összeáll.): (Ne)rovnosť a rovnoprávnosť. SAP, Bratislava, 2006.
- MARCINČIN, Anton – BEBLAVÝ, Miroslav (szerk.): Hospodárska politika na Slovensku 1990–1999. SFPA – Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu – INEKO, Bratislava, 2000.
- MARUŠIAK, Juraj: Slovensko vo Východe – perspektívy po vstupe do EÚ. Medzinárodné otázky, 2005, 5. sz.
- MLÁDEK, Jozef – KUSEDOVÁ, Dagmar – MARENČÁKOVÁ, Jana – PODOLÁK, Peter – VAŇO, Boris: Demografická analýza Slovenska. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava, 2006.
- MLYNÁŘ, Zdeněk: Prágyi Tavasz... és ősz. Vita Kiadó, Budapest, 1989.
- MOJŽITA, Miroslav: Kňazko/Demeš/Kňazko. Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993. ÚPV SAV – Veda, Bratislava, 2004.
- POSLÚCH, Marián (szerk.): Ústavnoprávne aspekty vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie. Vydavateľstvo PRAF UK, Bratislava, 2004.

- ŘEHŮŘEK, Miloš: Verejná správa v Slovenskej republike: kontexty a atribúty. Právny obzor, 1999, 3. sz.
- SLAVÍK, Vladimír: Priestorová organizácia verejnej správy v Slovenskej republike v rokoch 1990–1996. In: DELMARTINO, Frank – VERSMESSEN, Elke – MIHÁLIKOVÁ, Silvia – FALŤN, Ľubomír (szerk.): Nové podoby verejnej správy (Slovenská a flámska skúsenosť). Bratislava, 1997.
- Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR. 2007. Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- ŠUTAJ, Štefan (szerk.): Národnostná politika na Slovensku po roku 1989. Universum, Prešov, 2005.
- SZARKA László: A Szlovák Köztársaság állami és nemzeti szimbólumai. In: GLATZ Ferenc (szerk.): Állami és nemzeti szimbólumok az Európai Unióban. Europa Institut Budapest – MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005. 315–326.
- TANÁCS István: A „szlovák csoda” nyomában. Népszabadság, 2008. június 8. Hétvége, 2–3.
- ŽATKULIAK, Jozef – HLAVOVÁ, Viera – SEDLIAKOVÁ, Alžbeta – ŠTEFANSKÝ, Michal (szerk.): 1989 november a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985–1990). Nadácia Milana Šimečku – Historický ústav SAV, Bratislava, 1999.
- ŽIAK, Miloš: Pád komunizmu na Slovensku. A najmä čo sa dialo potom. Vlastným nákladom, 1994.
- ŽIAK, Miloš: Slovensko medzi napredovaním a úpadkom. Vlastným nákladom, 1998.
- ŽILKA, Tibor: (Post)moderná literatúra a film. UKF, Nitra, 2006.

KÉPEK

1. kép. A szlovák nemzeti címer középületen – Turócszentmárton

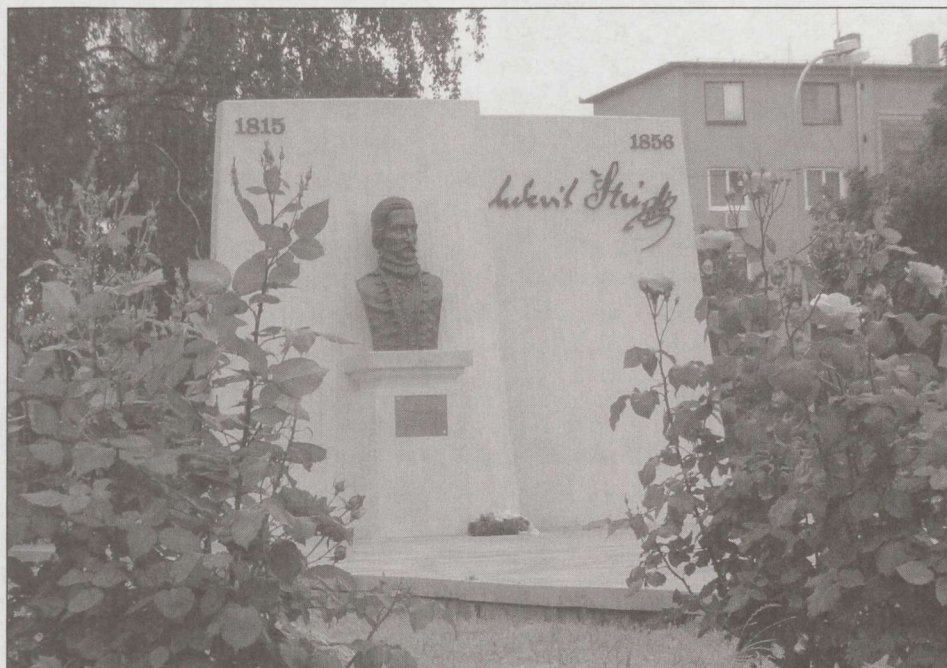
2. kép. A Szlovák Nemzeti Felkelés emlékműve Tolmács környékén

3. kép. Zólyomi vár – Szlovákia szívében

4. kép. Lévai vár – a törökellenes küzdelmek egyik szimbóluma

5. kép. Ludovít Štúr emlékműve Léván

6. kép. A csehszlovák állam egyik alapítója – M. R. Štefánik szobra Léván

7. kép. Andrej Hlinka szobra Rózsahegyen

8. kép. Az Andrej Hlinka-mauzóleum bejárata Rózsahegyen

9. kép. Milan Hodža volt csehszlovák miniszterelnök sírja a turócszentmártoni Nemzeti Temetőben

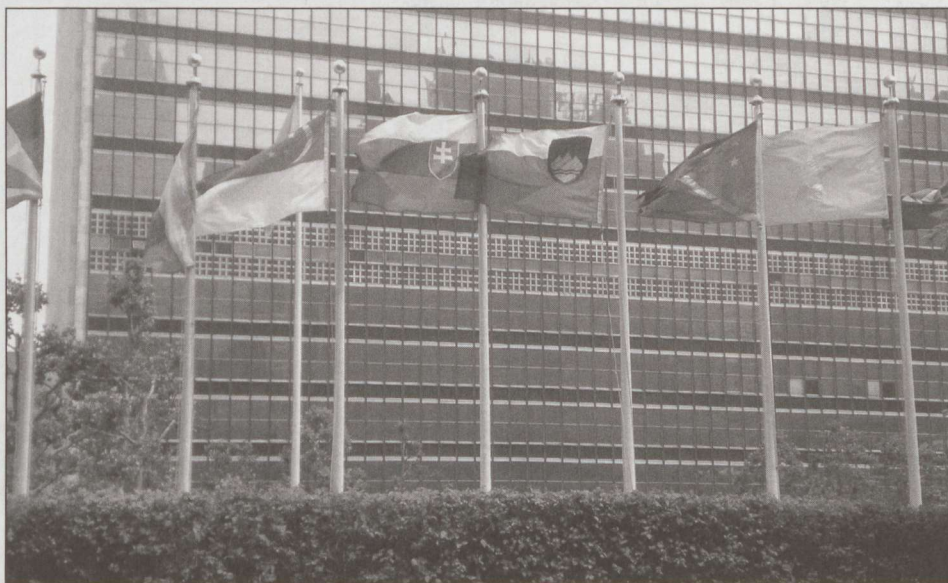

10. kép. A szlovák evangélikus templom New Yorkban

12. kép. A Szlovák Köztársaság szoborajándéka az ENSZ-nek (kiállítva az ENSZ New York-i székházának parkjában)

11. kép. A szlovák hegyi betyár szobra Turócszentmártonban

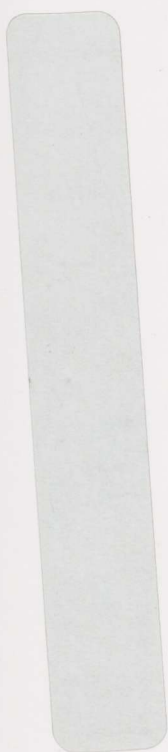
13. kép. Szlovák zászló az ENSZ székhelye előtt New York-ban

14.485/08

14. kép. Szlovákia közigazgatási-területi beosztása (8 kerület)

1. Pozsonyi kerület, székhely Pozsony (Bratislava), 610 850 lakos
2. Nagyszombati kerület, székhely Nagyszombat (Trnava), 557 151 lakos
3. Trencsényi kerület, székhely Trencsén (Trenčín), 599 831 lakos
4. Nyitrai kerület, székhely Nyitra (Nitra), 706 758 lakos
5. Zsolnai kerület, székhely Zsolna (Žilina), 695 698 lakos
6. Besztercebányai kerület, székhely Besztercebánya (Banská Bystrica), 654 668 lakos
7. Eperjesi kerület, székhely Eperjes (Prešov), 801 939 lakos
8. Kassai kerület, székhely Kassa (Košice), 774 103 lakos (a lakosság száma mindegyik esetben a 2007. december 31-i állapotot tükrözi)

ISBN 978-963-9206-58-8

9 789639 206588

Halász Iván BEVÉZETÉS A MODERN SZLOVÁKIA TANULMÁNYOZÁSÁBA

170